

# Er is een land waar alleenstaande moeders willen wonen



## Colofon

Copyright © 2020 Stichting Single SuperMom

Auteurs: Eva Yoo Ri Brussaard en Anja Meulenbelt

Druk: eerste oplage

Vormgeving en Lay-out: [simonsmeier.com](http://simonsmeier.com)

Redacteur: Joke Schaapman

ISBN: 9789082959437

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

# Er is een land waar alleenstaande moeders willen wonen

## Inhoud

### 1 | 1. Waarom dit boek?

- 9 | De kracht van Single SuperMom
- 13 | Wat doet Single SuperMom nog meer?

### 19 | 2. Ouderschap: toen en nu

- 21 | De geschiedenis van moederschap
- 23 | De scheiding tussen werken en wonen, tussen werken en 'zorg'
- 27 | Over vaderschap
- 32 | Feminisme en moederschap

### 35 | 3. Rondkomen van 25 euro in de week

- 38 | Wanneer ben je arm?
- 41 | De armoedegrens
- 43 | Schulden
- 45 | Wat armoede met mensen doet
- 53 | De groep 'kwetsbaren' groeit

### 57 | Genderongelijkheid en de levensloop

### 64 | 4. Kinderarmoede bestaat niet

- 68 | Waar willen we heen?

### 71 | 5. Bijstand en de toeslagenkermis

- 71 | Het verval van het sociale vangnet
- 73 | De participatiesamenleving
- 76 | De jacht op bijstandsfraudeurs
- 79 | En hoe erg is die bijstandsfraude eigenlijk?
- 80 | De strijd om de alimentatie
- 82 | Het doolhof van de toeslagen
- 92 | De postcodetombola

### 100 | 6. Opgestapelde problematiek en de angst om je kind kwijt te raken

- 108 | Uit de kluwen
- 110 | Geweld
- 111 | Huisvesting

### 115 | 7. Beleidsaanbevelingen: het land waar we willen wonen

- 118 | 1. Fatsoenlijke huisvesting
- 120 | 2. Fatsoenlijk werk
- 122 | 3. Eerlijke verdeling van werk en zorg
- 124 | 4. Fatsoenlijke toeslagen en uitkeringen
- 130 | 5. Overige aanbevelingen

### 135 | 8. Epiloog: De verhalen van Eva Yoo Ri Brussaard en Anja Meulenbelt

- 135 | Hoe het allemaal begon
- 139 | De komst van het kind
- 140 | Alleen leven met een kind
- 143 | Hoe moeten we verder?

## 1. Waarom dit boek?

‘Vandaag gaat het over ons, de kinderen van ouders in armoede. Als zoon van een alleenstaande moeder weet ik heel goed hoe het is om op te groeien in een omgeving waar dingen niet altijd vanzelfsprekend zijn’. We zijn in de hal van de Tweede Kamer, in Den Haag. Aan het woord is Floris, een vijftienjarige scholier. ‘Jullie geven ons cadeautjes. Natuurlijk is het belangrijk dat we mee kunnen doen met andere kinderen. Dat we kunnen sporten en een fiets hebben. Maar nog veel belangrijker is dat het thuis beter wordt. Dat we ons geen zorgen hoeven te maken omdat we niet zeker weten of we morgen nog stroom hebben voor de laptop die we van jullie hebben gekregen. Dat wij ons geen zorgen hoeven te maken over onze ouders. Dat onze ouders voor ons kunnen zorgen. Want u begrijpt vast wel dat wij het merken als onze ouders problemen hebben. Dat ze zich zorgen maken omdat wij niet dezelfde kansen hebben als andere kinderen, ook al hebben we een fiets om op naar school te gaan. De zorgen die wij hebben, hebben we omdat armoede slecht is voor de concentratie en onze prestaties op school.’

Floris wordt omringd door vrouwen van stichting Single SuperMom en hun kinderen. Ze hebben tekeningen meegebracht en ze zingen liedjes. En aan de andere kant wordt er aandachtig geluisterd door de politici die lid zijn van de Vaste Kamercommissie Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het is 10 oktober 2019, in de Tweede Kamer vindt de bespreking van een nota over kinderarmoede plaats. Het is niet de eerste keer dat Single SuperMom, de grootste organisatie van alleenstaande moeders, van zich laat horen in Den Haag. In maart van dat jaar werd in de aanwezigheid van meer dan honderd moeders met kinderen een petitie aangeboden. En het is ook gelukt een motie in te laten dienen in de Amsterdamse Gemeenteraad. Voor het eerst is er in een nota over armoede en schulden van een gemeente expliciet aandacht voor de noden van alleenstaande ouders, nadat een paar moeders in de commissie Werk, Inkomen en Onderwijs hebben gesproken.<sup>1</sup> Waarmee is bewezen dat het kan: verandering tot stand brengen mét alleenstaande moeders.

Dit is het punt: in ons welvarende land bestaat nog steeds te veel armoede. En van alle bevolkingsgroepen lopen de alleenstaande ouders, een half miljoen zijn dat er in Nederland, het grootste risico op armoede.

1 Gemeente Amsterdam: Amsterdamse Agenda Armoede en schulden 2019–2022

In veruit de meeste eenoudergezinnen (87%) staat een vrouw aan het hoofd. Uit cijfers van het CBS uit 2019 blijkt dat alleenstaande ouders met kinderen tot 18 jaar het vaakst met schuldsanering in aanraking komen.<sup>2</sup> Daarnaast heeft 21% van de eenoudergezinnen een inkomen onder de lage inkomensgrens. Daarmee is het risico op armoede voor kinderen uit een eenoudergezin vijf keer zo hoog als voor kinderen die met twee ouders opgroeien. Vier van de tien kinderen met een langdurig armoederisico groeit op in een eenoudergezin. En dat probleem zal in de nabije toekomst niet kleiner worden. In Nederland groeit bijna 1 op de 6 kinderen op in een eenoudergezin. Twintig jaar geleden was dat nog 1 op de 9. In 2019 werden er 15.000 baby's geboren die opgroeien met alleen hun moeder.<sup>3</sup>

En armoede komt als probleem zelden alleen. Armoede maakt het moeilijk om betaalbare woonruimte te vinden. Het leidt vaak tot schulden. Door de dubbele taak die alleenstaande moeders hebben – zorgen dat er voldoende geld is voor brood op de plank en er tegelijk voldoende zijn voor hun kinderen – zijn veel van de moeders overbelast, komen ze vaak in een isolement terecht en is het voor veel van hen nauwelijks mogelijk uit de armoedespoel te komen. Hier gaat het om: we leven in een maatschappij waarin van vrouwen wordt verwacht dat ze werken alsof ze geen kinderen hebben en hun kinderen verzorgen alsof ze niet hoeven te werken.

Wanneer minister van emancipatie Ingrid van Engelshoven betoogt dat we nog niet klaar zijn met de emancipatie, en dat het aandeel financieel onafhankelijke vrouwen moet stijgen – dat is op dit moment nog steeds maar 48% – dan heeft ze gelijk.<sup>4</sup> Het is een schande dat maar de helft van de Nederlandse vrouwen van eigen inkomsten zou kunnen leven. Maar haar oplossing is dat de vrouwen meer moeten gaan werken. Ze vertelt daarbij niet hoe vrouwen met kinderen dat moeten gaan doen. Alsof het alleen aan hen ligt als ze ‘zichzelf de kansen ontnemen om zich

2 CBS: Armoede in Kaart, 2019: <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkart2019/waar-ligt-de-armoedegrens/>

3 nos.nl/www.cbs.nl 23 december 2019

4 Nieuwsbericht Rijksoverheid: Emancipatie in theorie voor elkaar, nu de praktijk nog. 29 maart 2018. Financieel onafhankelijk ben je wanneer je minimaal 100% van het minimumloon verdient. Volgens het CBS is het aantal 'economisch zelfstandige vrouwen' gestegen tot 62%. (Vooral meer moeders economisch zelfstandig; cbs.nl 20 november 2019). Maar daarbij wordt een andere norm gehanteerd: minimaal één inkomen op het niveau van bijstand voor een alleenstaande. Wat neerkomt op 960 euro netto per maand. Het mag duidelijk zijn dat je daar niet met kinderen van kunt leven.

professioneel te ontwikkelen'. Daarnaast is het voor alleenstaande moeders veel lastiger om de dagelijkse zorgtaken te combineren met meer werk dan voor moeders die ondersteuning hebben van een andere ouder.

Juist de minister van emancipatie zou niet alleen oog moeten hebben voor betaald werk, maar ook voor het buitengewoon belangrijke, maar onbetaalde werk dat ouders doen die kinderen grootbrengen. Want ook dat is emancipatie. De minister zou moeten inzien dat wat voor tweeoudergezinnen al moeilijk genoeg is, nóg moeilijker is voor ouders die in hun eentje kinderen moeten opvoeden. Als de minister onvoldoende onderkent waar de problemen werkelijk liggen, waar moet dan het beleid vandaan komen dat het eindelijk werkelijk mogelijk maakt ouderschap en werk met elkaar in balans te brengen?

Daarover gaat dit boek, dat geschreven is door Eva Yoo Ri Brussaard en Anja Meulenbelt, beiden alleenstaande moeder, met bijdragen van andere alleenstaande moeders, van wie de verhalen door het hele boek heen worden verteld.<sup>5</sup> Eva Yoo Ri is afgestaan door een alleenstaande moeder en zelf single mom van Floris, die aan het begin van dit hoofdstuk aan het woord was. Daarnaast is ze de oprichtster van Single SuperMom, met 38.000 volgers de grootste organisatie van alleenstaande moeders in Nederland, met afdelingen in veel steden door het hele land.

Anja Meulenbelt is feministe van het eerste uur, werd in de jaren zestig moeder van een zoon, en kwam er na de vlucht uit een gewelddadig huwelijk als ouder alleen voor te staan. Dat was de tijd dat vrouwen geacht werden vooral voor het moederschap en het bestaan als huisvrouw te leven, omdat dat in onze aard zou liggen. Ongehuwd zwanger worden was nog een schande, abortus was nog illegaal, en wie ongewenst zwanger was, werd geacht te trouwen om het goed te maken, dan wel het kind af te staan. De BOM-moeder, de vrouw die bewust alleen een kind kreeg en weigerde zich daarvoor te schamen, moest nog worden uitgevonden.

We weten precies wanneer we elkaar voor het eerst ontmoetten. Dat was tijdens de campagnes voor de gemeenteraadsverkiezing van Amsterdam in 2018. Eva Yoo Ri Brussaard had lokale politici uitgenodigd om te luisteren naar de verhalen van alleenstaande moeders. Anja Meulenbelt was er als vertegenwoordiger van de net opgerichte partij BIJ1, die het zou lukken

<sup>5</sup> Niet alle moeders wilden met hun naam in het boek. Hun verhalen voeren we op onder een andere naam. Waar dit het geval is, geven we dit aan met een \*



een zetel in de gemeenteraad te veroveren. En zij schrok zich dood dat er in een halve eeuw zo ontzettend weinig was veranderd voor alleenstaande moeders en dat de nood nog zo hoog was. Was er dan geen enkele politieke partij die zich hiervoor interesseerde? En waar bleven de feministen? Waren die dan alleen maar bezig met betaald werk als toppunt van emancipatie? Anja besloot zich als vrijwilliger aan te sluiten bij de Single SuperMom. Het feminisme had nog wat goed te maken, en de politiek moest er nu eindelijk maar eens aan geloven.

Dit boek wil duidelijk maken dat de problemen waar alleenstaande moeders voor staan voor een belangrijk deel te maken hebben met de manier waarop de verdeling van betaald en onbetaald werk is georganiseerd. De enorme kansongelijkheid die daarvan het gevolg is, is niet alleen een persoonlijk probleem voor de vrouwen die er met hun kinderen meestal geheel ongewenst alleen voor komen te staan. We zien het als een structureel probleem, waarvoor ook structurele oplossingen moeten komen. We zien het als een zaak waarvoor niet alleen de vrouwen zelf verantwoordelijkheid dragen. De hele maatschappij is er mede verantwoordelijk dat alle kinderen – met hun ouders – een dak boven hun hoofd hebben, voldoende te eten, voldoende inkomsten om gewoon mee te kunnen doen en dat zij niet wakker hoeven te liggen van de zorgen.

Single SuperMom is opgericht in 2008. De eerste jaren werkte de stichting vooral aan het opzetten van een ondersteunend netwerk voor alleenstaande moeders. Daar kwamen al snel cursussen en trainingen bij die moeders ondersteunen om hun leven op orde te krijgen, uit de armoede te komen, het zelfvertrouwen weer op te bouwen en zelf netwerken op te bouwen. Er zijn regelmatig bijeenkomsten in verschillende plaatsen in het land waar moeders elkaar kunnen ontmoeten en waar ze informatie krijgen over bijvoorbeeld armoederegelingen, terwijl de kinderen worden opgevangen, plezier kunnen maken en even een ‘time-out’ uit de armoede krijgen. Single SuperMom werkt ook aan een speciaal programma om kinderen weerbaarder te maken tegen de negatieve effecten van armoede: ‘Ik ben rijk’.

Geen enkele andere organisatie lukte het om zoveel moeders in armoede te bereiken. En dat voor een organisatie die voornamelijk drijft op incidentele giften, eenmalige subsidies en vrijwilligerswerk. Maar de tijd is nu gekomen om naast alle activiteiten, de aandacht te richten op de structurele voorwaarden die nodig zijn om alleenstaande moeders en hun kinderen werkelijk uit de armoede en uit de zorgen te krijgen.

In dit boek gaan we het dus hebben over armoede, schulden, botsingen met instanties, de moeilijkheid om uit de bijstand en aan het werk te komen en woningnood. Maar ook over alle vooroordelen waar alleenstaande moeders mee te maken hebben. Want kinderarmoede vindt iedereen heel erg en er is een waslijst aan goedbedoelende organisaties die wat willen doen voor die arme kinderen – dat wat Floris aan het begin van dit hoofdstuk de ‘cadeautjes’ noemde – maar voor de moeders zelf is heel weinig aandacht. En als er al aandacht is, dan is die negatief, Moeders krijgen te horen dat ze profiteren, dat ze niet willen werken en liever van ‘onze belastingcenten’ thuis blijven zitten. Dat ze geen kinderen hadden moeten krijgen als ze die niet zelf kunnen betalen tot en met gescheld dat ze ‘hun benen maar bij elkaar hadden moeten houden’. Zelden worden er vragen gesteld over de afwezigheid van de vader.

In dit boek zetten we dus de schijnwerper op de problemen van alleenstaande moeders. We onderzoeken waarom zoveel alleenstaande moeders nog steeds in armoede moeten leven. Het gaat daarbij vooral ook over de ervaringen van de vrouwen zelf. Dit boek is niet alleen bedoeld om te analyseren, maar ook om de single moms een eigen stem te geven. Waarmee niet wordt gezegd dat alle vrouwen die alleen kinderen opvoeden problemen hebben. Er zijn natuurlijk ook moeders, of ze nou gepland of ongepland zwanger zijn geworden, die het wél redden. Vaak zijn dit vrouwen die meer financiële ruimte hebben of een breed sociaal netwerk dat hen ondersteunt in de opvoeding. Sommige vrouwen hebben een ex-partner die nog steeds deelt in de zorg en de financiële verantwoordelijkheid.

Een groot deel van de moeders waar dit boek over gaat, had minder geluk. Ze misten de opleiding voor het beter betaalde werk, al dan niet doordat ze jong zwanger werden. De vader van hun kinderen was niet bereid te delen in de zorg, en maar al te vaak ook niet bereid kinderalimentatie te betalen. Veel werkgevers zitten niet te wachten op vrouwen die wel eens moeten verzuimen als hun kind ziek is. Kinderopvang is zo vormgegeven dat die voor alleenstaande moeders slecht toegankelijk is, aangezien het systeem vaak niet is afgestemd op hun specifieke situatie en problemen.

De vrouwen die rond moeten komen van kleine en vaak onzekere baantjes of van de bijstand komen soms in een ongelooflijke draaimolen terecht bij hun pogingen om van de overheid nog wat toelages te krijgen. Er zijn vrouwen die niet om hulp durven vragen omdat ze bang zijn voor de instanties die hen als ongeschikte moeders beoordelen en vrezen dat ze hun

kinderen kwijt zullen raken. Er zijn vrouwen bij die meer problemen hebben dan het alleenstaand moederschap en armoede. Vrouwen die te maken hebben met gewelddadige (ex-)partners, of als migrant of vluchteling nog geen verblijfsvergunning hebben gekregen. Of die om fysieke redenen niet in staat zijn om meer te werken. En we zullen het er ook over wat werkelijke structurele oplossingen zo moeilijk maakt. Dat er werk verricht moet worden door een reeks van ministeries die daarvoor meer met elkaar zullen moeten samenwerken. Dat de vrouwen te maken krijgen met de willekeur van gemeenten die allemaal een eigen beleid voeren. En dan moeten we het ook nog hebben over hoe moeilijk het is voor een organisatie als Single SuperMom om voldoende geld bij elkaar te harken uit al die verschillende potjes en bij al die verschillende instanties die allemaal eigen regels hebben, en eigen voorwaarden en eisen stellen. Werk dat gedaan moet worden door onbetaalde vrijwilligers, meestal. Want een grassroots-organisatie als Single SuperMom geldt niet als professioneel en hoeft dus niet te rekenen op de structurele subsidiëring die voor andere organisaties wél beschikbaar is.

Onze alleenstaande moeders zijn niet zielig. Het zijn geen slachtoffers. In onze ogen zijn het heldinnen, die zich dwars tegen alles in inzetten om hun kinderen een zo goed mogelijke toekomst te geven, en zichzelf daarvoor maar al te vaak wegcijferen. Het zijn vrouwen die het vaak net redden – in van buitenaf nauwelijks zichtbare armoede – door van veel zaken af te zien, zoals een vakantie of een uitje. Maar ze verdienen beter. En ze verdienen meer. Meer ondersteuning bij de taak om kinderen op te voeden en meer waardering voor die taak. Het is aan de gehele samenleving, inclusief de politiek, om ervoor te zorgen dat deze vrouwen gewoon kunnen leven en dat hun kinderen gelijke kansen krijgen, een toekomst hebben. Het is tijd voor de erkenning dat ook de ouders die er alleen voor staan een belangrijke bijdrage leveren aan het voortbestaan van onze samenleving. Dat onderstreept ook de speech van Floris, de zoon van Eva Yoo Ri.

*‘Op 5 maart 2019 protesteerde ik samen met meer dan 100 moeders en kinderen voor een normaal bestaan. Vandaag vertel ik u weer wat ik echt wil. Ik wil een economisch zelfstandige moeder met een dak boven ons hoofd, en een veilig bestaan waarin we niet steeds bang hoeven te zijn voor nieuwe rampen. Want voor een op de vijf alleenstaande moeders is dat nu niet vanzelfsprekend. Daarom ben ik hier om te zeggen dat we de cadeaus waarderen, maar dat*

*echte oplossingen nog nergens te bekennen zijn. U zegt, samen met uw collega’s en met alle armoedeallianties die in het leven zijn geroepen, dat u met 85 miljoen euro aan cadeaus al heel veel doet. En dat u laat zien u de urgentie begrijpt. Maar als u echt zou begrijpen wat armoede met ons doet, dan pak je ook de echte problemen aan. Ik geloof in jullie goede bedoelingen, maar niet in jullie oplossingen. Luister naar ons! Neem ons serieus. Ik wil erop blijven vertrouwen dat u echt iets wilt doen aan kinderarmoede. En dat betekent dat u iets doet voor onze ouders. Als u luistert naar kinderen (zoals de Kinderombudsvrouw heeft gedaan en opgeschreven in haar rapport van 2017), dan weet u wat voor ons belangrijk is:*

- 1. Wij willen niet geholpen worden via school. Geen enkel kind wil anders zijn dan anderen. We willen op school niet bekend staan als het kind waarvan de ouders niet hoeven mee te betalen aan het schoolreisje omdat onze moeders dat niet kunnen betalen. We willen dat onze moeders het schoolreisje zelf kunnen betalen. We willen geen cadeautjes zodat we naar een feestje van andere kinderen kunnen. We worden toch niet uitgenodigd omdat we zelf geen feestje kunnen geven! Weet u hoe dat voelt? Om nooit gevraagd te worden? We willen niet met de mentor praten over hoe eenzaam we zijn omdat er nooit iemand bij ons op visite komt. We willen dat er meer mensen bij ons thuis kunnen komen, omdat we ons niet hoeven schamen voor hoe we moeten wonen en wat we niet hebben.*
- 2. We willen dat onze moeders aandacht kunnen hebben voor óns in plaats van voor de vraag hoe ze ons morgen te eten kan geven. Onze moeders, alleenstaande moeders, staan bovenaan alle lijstjes van problemen. Maar er is niemand die onze moeders vraagt wat ze nodig hebben. En als zij dat uit zichzelf laten weten, krijgen ze te horen dat er geen geld is. En dat ze blij moeten zijn met hun uitkering, ook al weet u heel goed dat dat niet voldoende is. En blij dat hun kinderen een laptop kunnen gaan halen bij de gemeente. En naar de Efteling kunnen.*
- 3. We willen ‘s nachts niet wakker liggen omdat we niet zeker weten of we morgen nog een huis hebben of omdat we niet zeker weten of we morgen nog stroom hebben voor*

*de laptop die we van jullie hebben gekregen. We willen 's nachts slapen, zodat we de volgende dag goed kunnen leren! Een fiets, een laptop, kleren. Natuurlijk zijn we er blij mee. Maar het is geen investering in onze toekomst! Het biedt ons geen kansen voor de rest van ons leven. Sterker nog, het leert ons dat we afhankelijk zijn van anderen, dat we dankbaar moeten zijn, onze mond houden en doorgaan. Dat we voor een dubbeltje geboren zijn en vooral niet moeten denken dat we ooit een euro kunnen worden. We zijn terug bij Dickens. Daar zou de hele politiek zich voor moeten schamen. Ik heb pas horen zeggen dat het fantastisch gaat met de economie. Waarom merken wij daar zo weinig van? Wij leven niet in de 19de eeuw. Wij leven nu! En wij willen leven! Wij willen een toekomst! Wij willen kansen! En daar is meer voor nodig dan liefdadigheid.*

*Als u wilt dat wij er straks zijn voor de samenleving, moet u er nu zijn voor ons. Dan investeert u in onze moeders in plaats van in cadeaus. Ik wil u niet beledigen, maar onze moeders weten echt beter wat goed is voor ons en wat we echt nodig hebben dan u. Ze gunnen ons graag een cadeau. Maar graag één dat ze zelf uit kunnen zoeken. De enige investering die voor ons werkelijk verschil maakt voor onze toekomst, is dat onze moeders de kans krijgen om een normaal leven te kunnen leiden. Dat zou toch gewoon moeten kunnen."*

Single SuperMom vecht voor het **structureel** verbeteren van de economische, sociale en rechtspositie van alleenstaande moeders. Zodat kinderen als Floris, en hun moeders, nooit meer wakker hoeven te liggen.

## De kracht van Single SuperMom

Romina uit Argentinië leerde een Nederlandse man kennen van wie ze zwanger werd en die tegelijkertijd haar huisbaas was. Toen de man een andere vriendin kreeg, stond zij met haar pasgeboren kind op straat. Ook op financiële hulp hoefde ze niet te rekenen. De kinderbescherming bemoeide zich er mee, omdat ze haar zoontje geen 'stabiele omgeving' kon bieden. Maar ze kreeg geen urgentie voor een sociale woning en ze kon niet naar

de opvang want haar ex had geen geweld gebruikt. Ze kreeg schulden. En met haar nog gebrekkige Nederlands voelde ze zich machteloos. Gelukkig vond ze via het internet de website van Single SuperMom en die had een Spaanstalige vrijwilligster bij wie ze haar verhaal kwijt kon.

*'Ik herinner me nog goed de eerste keer dat ik haar sprak. Ik kon in mijn eigen taal mijn verdriet, angsten en zorgen delen. Via hun trainingen heb ik me minder verdrietig gevoeld, er waren lotgenoten en ik werd bijgestaan bij belangrijke afspraken. Ik wil heel graag werken aan mijn economische zelfstandigheid, en elke dag probeer ik werk te vinden. Ik maak nu schoon in hotels en krijg daarnaast aanvullende bijstand. Ik leer beter Nederlands. Ik woon nu met mijn kind op een kamer en hoop dat we het beter krijgen zodat ik voor mijn zoon een rolmodel kan zijn. Wat ik nodig had was tijd en steun om weer in balans te komen, taallessen en zelfvertrouwen. Single SuperMom helpt vrouwen om weer in balans te komen.'*

Het verhaal van Romina was een van de verhalen die werden voorgelezen door moeders op een bijeenkomst van de Raadscommissie Werk, Inkomens en Onderwijs, van de gemeenteraad van Amsterdam, begin 2019. Bij deze commissievergadering werd armoede onder alleenstaande ouders besproken. Vanessa, een andere moeder die daarbij aanwezig was, vertelde het volgende:

*'Mijn partner en ik gingen twee jaar geleden uit elkaar. Mijn ex heeft me het huis uit gezet en mijn verblijfsvergunning werd ingetrokken. Omdat ik geen huis had op dat moment, kreeg hij de voogdij over onze dochter van vier. Ik woon nu heel klein met mijn oudere dochter. Vorig jaar heb ik gemiddeld 43 uur per week gewerkt om mijn schulden en kosten te kunnen betalen. Ik had niet genoeg tijd om voor mijn dochter van elf te kunnen zorgen. Omdat ik geen adres had om me in te schrijven, kon ik geen kinderbijslag en voorzieningen aanvragen. Omdat ik geen netwerk had was mijn dochter vaak alleen thuis. Mijn situatie wordt nu beter maar de verloren tijd valt helaas niet aan ons terug te geven. Nu heb ik eindelijk kinderbijslag en huurgentje gekregen. Mijn dochter heeft nu ook gedragsproblemen. Ik wil met mijn verhaal laten*

*zien dat Single SuperMom mij in dit alles heel goed had kunnen helpen als ik ze eerder had gekend. Nu voel ik mij door hen erg gesteund. Ik bouw op deze manier namelijk aan mijn netwerk, en de stichting helpt mij bij allerlei problemen.'*

Single SuperMom heeft binnen een paar jaar een achterban van meer dan 38.000 leden weten te verzamelen. Voor Anja Meulenbelt was het een grote verrassing hoe het hun was gelukt om al deze moeders bij elkaar te krijgen. En steeds opnieuw. Bij haar eerste kennismaking met Single SuperMom, tijdens de bijeenkomst voor de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezing, zat de zaal vol met moeders. En steeds opnieuw lukte dat, sindsdien zijn er drie protestbijeenkomsten geweest bij de Tweede Kamer in Den Haag, en elke keer was daar weer een grote groep moeders en kinderen bij aanwezig. Die keer in december 2019 lukte het om binnen een week een bus vol moeders en kinderen bij elkaar te krijgen, compleet met een zangkoor van kinderen uit Amsterdam Zuidoost. En dat voor een groep die er bekend om staat dat ze 'moeilijk bereikbaar' zijn. Dit laat goed zien dat er enorme behoefte is aan informele en formele ondersteuning onder alleenstaande moeders.

Het lukt Single SuperMom om heel veel moeders dagelijks te bereiken. Dit heeft een aantal redenen. Ten eerste is het belangrijk dat de organisatie is opgezet door een vrouw die zelf een alleenstaande moeder is en daar ook duidelijk voor uitkomt. De moeders die zich aansluiten, kunnen zich met haar identificeren. Ze is net als de andere vrouwen, ze maakt dat zij het gevoel hebben erbij te horen, en niet beoordeeld te worden door mensen die niet weten wat het betekent om alleen te zijn met kinderen, om arm te zijn, om niet altijd te weten hoe het verder moet. Ook alle vrijwilligers en trainers van de cursussen als Durven Doen<sup>6</sup> zijn zelf alleenstaande moeders. In hun aanwezigheid is het makkelijker om ervaringen uit te wisselen, elkaar om raad en hulp te vragen, eens even hardop te mogen klagen over alles wat er mis loopt als er een kind ziek is, of de ex weer eens niet is komen opdagen, maar vooral ook om met elkaar plezier te hebben en te lachen. Te zingen in de bus terug van de laatste demonstratie. Single SuperMom zorgt er altijd voor dat het leuk wordt. Ook een serieuze demonstratie heeft het

6 Durven Doen is het meest gevolgde trainingsprogramma van Single SuperMom dat moeders helpt regie terug te krijgen over hun leven, te ontdekken wat ze werkelijk willen en dat stapsgewijs te realiseren (zie ook pagina 15)

karakter van een gezellig uitje. Die positieve houding is ook iets wat veel moeders in Single SuperMom waarderen.

Ten tweede zorgt Single SuperMom ervoor dat moeders en kinderen gezamenlijk bij activiteiten deel kunnen nemen. Bij demonstraties zijn de kinderen meer dan welkom. Ze mogen liedjes zingen, soms laten ze zich interviewen, en ze willen best met hun moeders op de foto. Bij cursussen en trainingen is er altijd opvang voor de kinderen, zodat de moeders hun aandacht bij de cursus kunnen houden en geen kinderopvang hoeven te regelen en betalen. We merken hoe zeldzaam dat is en ook hoe belangrijk: er worden voor de moeders best allerlei cursussen aangeboden – over hoe je je kinderen beter kunt opvoeden bijvoorbeeld – maar daar kunnen ze alleen heen als ze opvang kunnen regelen. We hebben wel eens aan een organisatie die kinderen leert spelen, gevraagd of ze dat niet tegelijkertijd kunnen doen met een cursus voor de moeders, daarnaast. Geen van de professionals die zich of met de kinderen of met de ouders bemoeide, vond dat belangrijk genoeg om het zelfs maar een keer te proberen.

De wederzijdse verwantschap tussen de moeders onderling en die tussen de medewerkers en de vrijwilligers heeft een belangrijke functie. Zij doorbreekt het isolement waarin veel moeders terecht zijn gekomen. Het gevoel erbij te horen, welkom te zijn, niet beoordeeld te worden, dat is een enorme boost voor het gevoel van eigenwaarde dat zoveel alleenstaande moeders zijn kwijtgeraakt. Ergens te zijn waar je niet lelijk wordt aangekeken omdat je kind aan tafel zit te knoeien, het op een brullen zet of door de ruimte rent en niemand klaagt dat de buggy in de weg staat. Wie zelf geen kleine kinderen (meer) heeft, vergeet weleens dat die kinderen op heel veel plaatsen in onze samenleving niet welkom zijn. Voeg daarbij dat je als alleenstaande moeder al vele malen te horen en te voelen hebt gekregen dat je als ouder niet voldoet, en je begrijpt hoe belangrijk het is om een plek te hebben waar je gewoon, met je koters, kunt zijn wie je bent. Soms moe. Soms verdrietig of somber.

Ten derde bestaat een grassroots-organisatie als Single SuperMom vooral uit ervaringsdeskundigen en zij neemt ook de ervaringen en meningen van moeders die zich aansluiten serieus. Daardoor durven zij de stap te nemen naar actie, naar voor zichzelf opkomen, naar de schaamte overwinnen en het woord voeren. Zo is het gelukt om een viertal alleenstaande moeders te laten spreken in een commissievergadering van de Amsterdamse



gemeenteraad. Er waren moeders bereid in de hal van de Tweede Kamer de Kamerleden te vertellen wat hun problemen waren en wat ze van de politiek verwachtten. Voor sommigen was dat de eerste keer dat ze in het openbaar durfden te spreken. Zij vonden het een geweldige ervaring dat er serieus naar hen werd geluisterd, dat een politicus hen een hand gaf en hen bedankte.

Wat hier zo belangrijk aan is, is dat de moeders en hun kinderen niet alleen 'geholpen' worden, maar serieus worden genomen. Hulp krijgen is soms nodig, maar het heeft toch ook altijd iets van afhankelijkheid, je minder voelen, dank je wel moeten zeggen. Te vaak dank je wel moeten zeggen voor zaken waar iedereen eigenlijk gewoon recht op heeft, is vernederend. Het maakt dat moeders keer op keer moeten voelen dat ze tekort schieten. Het maakt niet dat zij zich sterker gaan voelen, integendeel.

## Wat doet Single SuperMom nog meer?

Naast de ondersteuning van alleenstaande moeders met het actieve online netwerk – alleen al via Facebook bereiken we meer dan 38.000 moeders – en het trainings- en coachingsaanbod, treedt Single SuperMom ook op als eerste aanspreekpunt voor moeders die acuut hulp nodig hebben. Dagelijks krijgt de stichting berichten van moeders die niet meer weten wat ze moeten doen en niet weten waar anders aan te kloppen. Van moeders die door hun partner of een verhuurder uit huis gezet dreigen te worden en moeders die te maken hebben met een gewelddadige ex, tot moeders die door ziekte of een ongeluk tijdelijk niet alleen voor hun kinderen kunnen zorgen en geen netwerk hebben dat kan bijspringen. Als dat kan, helpt Single SuperMom zelf bij het vinden van een oplossing. Waar nodig verwijst zij door.

Single SuperMom treedt ook op als belangenbehartiger voor alleenstaande moeders door informatie en voorlichting te geven over de positie van alleenstaande moeders en organisaties te adviseren. Op deze manier zetten wij ons actief in voor het verbeteren van de positie van eenoudergezinnen met een moeder aan het hoofd, voor het welzijn van alleenstaande moeders en hun kinderen en voor een maatschappij waarin moeders zonder partner dezelfde kansen hebben als moeders met een partner en kinderen

van een alleenstaande moeder dezelfde kansen als kinderen die bij twee ouders opgroeien.

Tot slot lobbyt Single SuperMom zowel op lokaal als op landelijk niveau voor de verbetering van de sociale, economische en rechtspositie van alleenstaande moeders. Een van de successen op dit vlak is de motie voor financiële ondersteuning voor alleenstaande ouders in Amsterdam. Hierbij werkte Single SuperMom samen met een aantal politieke partijen, met als resultaat het Louderpunt.

## Het Louderpunt

Met de motie voor een Amsterdamse Louderpunt hebben we laten zien dat we met succes verandering in de gemeente tot stand kunnen brengen. Samen met een aantal politieke partijen in de gemeenteraad hebben we een aantal stappen doorlopen, die ook in andere gemeenten kunnen worden gezet. We hebben met een aantal moeders ingesproken tijdens een raadsvergadering om de urgentie van een specifieke aanpak voor alleenstaande ouders duidelijk te maken. Eindelijk werden alleenstaande moeders zélf gehoord over wat ze nodig hebben. Dat is belangrijk, want veel gemeenten hebben daar nog onvoldoende weet van. Als wij gesprekken hebben met gemeenten, horen we nog te vaak dat de problemen van alleenstaande ouders bij hen niet spelen. Of dat er al programma's zijn voor moeders, waaraan de alleenstaande moeders gewoon kunnen meedoen. Maar voor een alleenstaande moeder die door haar gewelddadige ex op straat is gezet of die in de schulden is geraakt, versterkt een koffieochtend waar het gaat over de beste manier om je kind zindelijk te maken, alleen maar het gevoel van isolement en niet begrepen worden. Voor een alleenstaande moeder met een bijstandsuitkering is een dwarse tweejarige een kabbelend golfje in een zee van problemen waarin ze zonder adequate ondersteuning kopje onder kan gaan. Daarom is het zo belangrijk dat alleenstaande moeders duidelijk kunnen maken met welke problemen zij te maken hebben.

Als de verhalen van de alleenstaande moeders zijn gehoord, is de volgende stap ervoor zorgen dat er ook iets met hun verhalen wordt gedaan. In Amsterdam is, op initiatief van BIJ1, een motie ingediend waarin we vroegen naar onderzoek naar de problemen van alleenstaande ouders en of het beleid hierop voldoende aansluit (de motie is opgenomen als bijlage

in dit boek). De motie werd aangenomen. Uit het onderzoek dat daarna is uitgevoerd, werd duidelijk dat extra ondersteuning hard nodig is. Nog te veel kwetsbare alleenstaande ouders vallen tussen wal en schip.<sup>7</sup> Hier heeft de gemeente geld voor vrijgemaakt en met dit budget realiseren we nu fysieke louterpunten in de wijken, en een online platform.

Bij de louterpunten in de wijken kunnen alle alleenstaande moeders en vaders terecht voor alle zaken die komen kijken bij het alleenstaand ouderschap. Het louterpunt geeft juridische ondersteuning, bijvoorbeeld bij het innen van kinderalimentatie, bemiddeling met de ex-partner, hulp bij scheiding of schuldhulpverlening. Het geeft informatie over armoederegelingen en ondersteunt bij het invullen van formulieren, biedt pedagogisch advies en helpt bij het vinden van een goede opleiding. Het is louterpunt is ook, of misschien wel vooral, een plek die netwerken tussen alleenstaande ouders aanmoedigt en die contactmogelijkheden biedt: cursussen, bijeenkomsten, ontmoetingen, praatgroepen. Ook tussen vaders en moeders, zodat er meer wederzijds begrip ontstaat. Het online platform biedt vooral informatie en mogelijkheden om ervaringen te delen.

## Durven Doen

Om participatie, en vooral de arbeidsparticipatie, te vergroten heeft Single SuperMom het trainingsprogramma Durven Doen opgezet. Dit programma bestaat uit zeven stappen, die moeders onder meer motiveren om hun interesses te ontdekken, bepaalde patronen te doorbreken en hierdoor anders en effectiever te gaan denken en doen. Deze methode is ontwikkeld om moeders hun gevoel van onafhankelijkheid terug te geven en hen te motiveren om stapje voor stapje de regie over hun eigen leven terug te nemen. Hierdoor heeft Single SuperMom het voor elkaar gekregen dat veel moeders die waren vastgelopen door een veelheid aan problemen, weer in beweging konden komen. Voor veel moeders is Durven Doen de eerste stap om (weer) aan het werk te gaan. De trainingen worden door het hele land gegeven.

Participatie in de maatschappij en op de arbeidsmarkt heeft voor veel moeders positieve gevolgen. Zij voelen zich sterker, als vrouw en als moeder.

<sup>7</sup> <https://data.amsterdam.nl/publicaties/publicatie/factsheet-alleenstaande-ouders-in-amsterdam-2019/b91771c9-85dc-4560-8e2b-d244dd476f96/>

Het vergroten van de onafhankelijkheid, het gevoel vooruit te gaan en hierin ook een goed voorbeeld voor de kinderen te zijn, het biedt allemaal hoop en toekomstperspectief. En vaak zorgt werk ook voor de nodige financiële rust.

Het louterpunt en Durven Doen zijn maar een paar voorbeelden van al het werk dat Single SuperMom op dagelijks basis verzet. Maar er is veel meer nodig. Er is beleid nodig dat structureel gaat werken aan het verbeteren van de sociale, economische en rechtspositie van alleenstaande moeders. Om dit beleid goed te kunnen vormgeven, zullen de volgende hoofdstukken duidelijk uiteenzetten met welke problematiek alleenstaande moeders te maken krijgen, en welke geschiedenissen daaraan vooraf gaan. Om vervolgens, aan het eind van dit boek, te komen met een aantal concrete beleidsaanbevelingen op gemeentelijk en nationaal niveau.





## The Triple Bind

*Het boek **The Triple Bind of Single-Parent Families: resources, employment and social policy to improve wellbeing**<sup>8</sup> bracht het onderzoek bij elkaar van meer dan 35 Nederlandse en internationale top-wetenschappers op het gebied van alleenstaande ouders. Eén van de belangrijkste conclusies past in een bredere ontwikkeling in de wetenschap: verschillen in armoede onder alleenstaande ouders hangen niet alleen samen met hun eigen achtergrond zoals hun opleidingsniveau – en vaak maar zeer beperkt. Van groter belang lijken structurele factoren te zijn, zoals genderrollen binnen huishoudens en ongelijkheid op de arbeidsmarkt, en politieke factoren zoals beleid. Deze inzichten komen niet naar voren uit één enkel onderzoek, maar uit onderzoekslijnen die soms wel honderden studies omvatten.<sup>9</sup> Zo bezien is armoede niet een eigenschap van individuen, maar van de relatie tussen individuen, werkgevers en de overheid.<sup>10</sup>*

De redacteur van dit boek, Rense Nieuwenhuis, schreef het kader 'Genderongelijkheid en de levensloop', tussen hoofdstuk 3 en 4, waarin hij vanuit wetenschappelijke invalshoek naar de onderwerpen en ervaringen kijkt die in de komende hoofdstukken worden behandeld.

<sup>8</sup> Nieuwenhuis, R., & Maldonado, L. C. (Eds.). (2018). *The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve wellbeing* (1st ed.). Policy Press (<https://doi.org/10.2307/j.ctt2204rvq> en gratis is te downloaden: <http://oapen.org/search?identifier=643492>)

<sup>9</sup> Brady, D. (2019). *Theories of the Causes of Poverty*. *Annual Review of Sociology*, 45, 155–175. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073018-022550>.

<sup>10</sup> Tomaskovic-Devey, D., & Avent-Holt, D. R. (2019). *Relational inequalities: An organizational approach*. Oxford University Press.

## 2. Ouderschap: toen en nu

Dankzij de emancipatiegolf die in de jaren zestig begon, is kinderen krijgen voor vrouwen geen heilige plicht meer. We noemen ongetrouwde vrouwen die ervoor kiezen geen kinderen te krijgen niet langer misprijzend 'een oude vrijster', maar liever 'happy single'. Er zijn betere voorbehoedsmiddelen, abortus is gelegaliseerd. Grote gezinnen zijn niet meer de norm en de pastoor komt niet meer langs om te vragen waar de kinderen blijven. Veel stellen wonen samen zonder te trouwen. En om te beginnen vaak zonder kinderen te krijgen. Het is dus een vrije keuze geworden, vrouwen staan niet meer onder de dwang om moeder te worden. Maar de keerzijde van die keuzevrijheid is dat er behoorlijk veel mensen zijn die kinderen hebben, maar die het niet lukt om financieel rond te komen. Eigen schuld, dikke bult, is wat zij vaak te horen krijgen. Had je maar betere keuzes moeten maken. Het is wat alleenstaande moeders veel horen: als je er financieel niet uitkomt zonder bijstand, dan had je maar geen kinderen moeten krijgen.

Als je de keuze maakt om kinderen te krijgen, moet je ook zelf de consequenties dragen, vinden velen. Kenmerkend voor die houding is de ingezonden brief van een mevrouw K. naar aanleiding van een artikel van de Correspondent.<sup>11</sup> Zelf heeft zij bewust geen kinderen.

**'Waarom moet iemand die een kind krijgt allerlei toeslagen krijgen? Ik vind dat echt nergens op slaan. Je kiest voor een kind en dan moet je er ook zelf voor kunnen betalen. Beloon eens de mensen die bewust kinderloos zijn. Harde werkers die niet om de haverklap verzaken omdat er wat met de kinderen is, maar die alles wel moeten opvangen als de moeder hem weer eens gesmeerd is omdat er wat met het kind is. Het is frustrerend, evenveel verdienen maar er niet even hard voor werken. Beloon vooral eens de mensen die bewust kinderloos zijn.'**

Het is interessant hoeveel oordelen deze korte en boze reactie bevat. Oordelen waarin mevrouw K. zeker niet alleen staat. De eerste is dat kinderen krijgen alleen de mensen aangaat die daartoe besluiten. De tweede is dat kinderen verzorgen geen werk is. De derde is dat de mensen die kinderen hebben zelf maar op moeten komen voor de kosten en niet

<sup>11</sup> Tamar Stelling, *Dit is de belangrijkste bron van ongelijkheid tussen man en vrouw in Nederland: baby's*. De Correspondent, 13 september 2019

mogen profiteren van de belastingcenten die de 'harde werkers' zonder kinderen bijdragen.

Vergeeten we dan niet dat we als samenleving kinderen nodig hebben? We betalen belasting, we betalen ook mee aan het onderwijs als we geen schoolgaande kinderen hebben. We betalen mee aan de zorg voor ouderen, ook als we zelf nog niet oud zijn. We betalen mee aan het openbaar vervoer ook als we zelf auto rijden en we betalen ook mee aan het wegennet als we altijd de trein nemen. We betalen mee aan sport ook als we zelf voetbal haten. En inderdaad, we betalen mee aan de volgende generatie kinderen. En waarom? Omdat we, ook als we zelf geen kinderen hebben, het wel vanzelfsprekend vinden dat er mensen achter de kassa zitten van de supermarkt en dat er jongeren de vakken vullen. We rekenen erop dat er mensen aan ons bed staan als we in het ziekenhuis liggen en dat er mensen zijn die dagelijks de vuilnis ophalen. We vergeten helemaal dat elk artikel dat we kopen door mensenhanden is gemaakt. Door de kinderen van anderen.

We zouden zonder de kinderen van anderen niet kunnen bestaan. Het lijkt er soms op alsof er mensen zijn die vergeten dat een samenleving precies dát is: dat we samen leven. In traditionele samenlevingen zijn ze dat niet vergeten. Veelal leven mensen samen met meerdere generaties. Kinderen krijgen is daar een heilige plicht – waar wij nu ook niet voor willen pleiten – maar, het gaat erom dat moeders weten dat zij een belangrijke bijdrage leveren aan de familie, aan de samenleving. En je bent er nooit alleen mee. Kinderen worden niet alleen verzorgd en opgevoed door de ouders zelf; de hele familie, een heel dorp bemoeit zich er mee. Net zoals zorg voor de ouderen een collectieve taak is. Leg in zo'n samenleving maar eens uit wat wij bedoelen met 'mantelzorg'.

Dit is het eerste wat we mogen bedenken als we het hebben over alleenstaande moeders. Onze samenleving heeft kinderen nodig, en door de vergrijzing wordt dit alleen maar belangrijker. Hoe komt het dan toch dat het voor zoveel vrouwen zo'n eenzame business is om kinderen op te voeden en dat zoveel ouders daarbij onvoldoende middelen hebben om uit de armoede te blijven? Zijn we dan echt vergeten wat de waarde is van moederschap? De bekende feministe Simone de Beauvoir beweerde eens dat een vrouw die geëmancipeerd wil zijn niet moet trouwen en geen kinderen moet krijgen, zodat ze zich, net als mannen, volledig kan richten op haar werk. Zouden we er echt, net als Simone de Beauvoir, mee opschieten als we allemaal alleen maar dachten aan ons werk, aan de kosten die

we moeten maken om kinderen op te laten groeien, de tijd die het kost, en daarom dus weigerden om kinderen te krijgen? Of mag kinderen krijgen alleen maar als het de carrière van de vrouw niet in de weg staat, waarmee het is voorbehouden aan vrouwen met een salaris waarmee je de zorg voor de kinderen betaald kunt laten doen door anderen of met een goed verdienende man?

## De geschiedenis van moederschap

Wat is voor een vrouw nu natuurlijker dan moeder worden? De meeste vrouwen kunnen zwanger worden, de baby krijgt de borst. En wat is er logischer dan dat we die baby blijven verzorgen tot het kind oud genoeg is om de deur uit te gaan? Moeders die thuis blijven, vaders die de deur uitgaan, om de kost te verdienen, is het niet altijd al zo gegaan? Zien we dat niet al bij de allereerste mensen, man gaat eropuit om te jagen, en vrouw blijft thuis met de kinderen tot pappa terugkomt met een everzwijn?

Nee, dat is niet altijd zo gegaan. Wat we normaal zijn gaan vinden was historisch gezien eerder een uitzondering. Om ons huidige beeld van moederschap, vaderschap en alleenstaande moeders te begrijpen, is het belangrijk dit beeld in de context van onze geschiedenis te plaatsen.

In de jaren '50 en '60 waren we in Nederland, ondanks de eerste feministische golf die voornamelijk streed voor het recht van vrouwen op deelname aan het hoger onderwijs en openbaar bestuur door actief en passief stemrecht, ervan overtuigd dat de natuurlijke bestemming van vrouwen het moederschap was. Moederschap bij voorkeur in een 'normaal' gezin, waarbij de vader elke dag de deur uit ging om de kost te verdienen en de vrouwen thuis bleven om voor de kinderen te zorgen en het huishouden te doen. Natuurlijk waren er ook toen 'afwijkingen' van de norm. 'Ongehuwde moeders' waren altijd een probleem, wat er mee te maken had dat er wel eens 'voorhuwelijks geslachtsverkeer' plaatsvond, ook al hoorde dat niet. De pil moest nog worden uitgevonden. Wie in de jaren zestig ongewenst zwanger werd had een paar opties: illegale abortus was er één. Dat was gevaarlijk, er stierven vrouwen aan. Of je kon al dan niet onder dwang trouwen met de verwekker, een 'moetje' werd dat genoemd. Want je kon meestal wel terugrekenen en tot de conclusie komen dat de bruid al zwanger was geweest toen ze trouwde. Maar in ieder geval was haar eered en de schande voor de familie voorkomen. Lang niet elke man die een vrouw zwanger had gemaakt, was bereid of in staat om daarvoor op te

draaien. Er waren ook zwangere vrouwen die onder druk werden gezet om hun kind af te staan. We horen steeds meer over en van vrouwen die deze traumatische gebeurtenis hebben meegemaakt. Het was een hardvochtig regime: soms mocht je na de bevalling je kind niet eens zien, voordat het werd meegenomen om in een tehuis geplaatst te worden tot er adoptieouders waren gevonden.

In die tijd werden moeders niet geacht betaald werk te doen. Het was slecht voor de kinderen, werd gezegd. Over werkende vaders werd niet gesproken, het was vanzelfsprekend dat vaders werkten en voor het grootste deel van de week overdag niet thuis waren. 'Zorgende vaders' waren een uitzondering. Over zorgende moeders had ook niemand het, het zorgen zat al opgesloten in de term 'moeder'. Dat geïsoleerde moederschap, elke vrouw met haar eigen kinderen in haar eigen woning, werd in de naoorlogse periode gewoon en natuurlijk gevonden. Vrouwen die trouwden, konden worden ontslagen uit hun baan, zeker als ze kinderen kregen. We werden geacht dat de natuurlijke gang van zaken te vinden, en ook het beste voor de kinderen.

Tot eind van de jaren '60, begin jaren '70 de vrouwenbeweging losbarstte. Het waren vooral vrouwen die een opleiding hadden gevolgd, die er bezwaar tegen maakten dat ze geacht werden thuis te blijven met de kinderen om elke dag dezelfde handelingen te verrichten: boodschappen doen, eten koken, kleren wassen en in de kast leggen, stofzuigen. En hun kinderen bezig houden. Er waren vrouwen die zich afvroegen wie dat had bedacht. Nog nooit waren zoveel vrouwen hoog opgeleid, hadden ze dan voor niks doorgeleerd? Vrouwen kregen bovendien veel minder kinderen dan vroeger: twee werd de norm, en niet meer zes of acht, wat betekende dat ze een veel kleiner deel van haar leven voor kinderen moesten zorgen. Waarom mochten ze dan niet buitenshuis werken?

Wat niet vermeld werd in dit verhaal, en ook door die groep feministes nog niet bedacht werd, was dat er altijd vrouwen zijn geweest die niet aan deze norm voldeden. In de hogere klasse hoefden vrouwen niet thuis te blijven voor de kinderen. Ze hadden personeel om het huishouden te doen, te koken, ze hadden kindermisjes. Er zijn zelfs tijden geweest dat dames hun zuigelingen naar een min op het platteland stuurden of andersom een min van het platteland lieten komen, een vrouw die zelf kinderen had en voldoende borstvoeding om tegen betaling nog een of twee kinderen extra te voeden.

Wat ook door de feministen van de tweede golf niet altijd onder ogen werd gezien, was dat in de 'onderlaag' van de samenleving veel vrouwen eenvoudig niet thuis konden blijven met de kinderen omdat hun man niet voldoende verdiende om het gezin in leven te houden. Of omdat er geen man was. Vrouwen zonder opleiding moesten wel werken in het huishouden van rijkere vrouwen of de fabriek in. Dat waren veelal vrouwen, die als ze hadden mogen kiezen, liever bij de kinderen thuis waren gebleven dan naast hun eigen huishouding ook nog het huishouden voor andere vrouwen te moeten doen. Kortom: niet elke vrouw had dezelfde ervaring in deze tijd en klasse had hier een hele hoop mee te maken.

## De scheiding tussen werken en wonen, tussen werken en 'zorg'

Wat we ook moeten bedenken is dat we in een historische periode leven waarin meer dan ooit een scheiding is tussen betaald werk, buitenshuis, en de zorg voor mensen, binnenshuis. Wie het boerenbestaan van vroeger nog heeft meegemaakt, weet dat daar geen scherpe scheiding was tussen werk en huishouden. Alle gezinsleden, ook kinderen, werkten mee op het land en bij het verzorgen van de beesten. Vrouwen werkten in combinatie met de zorg voor kinderen. Vrouwen konden, vaak gezamenlijk, de was doen, op het land werken en even pauze nemen om een kind te borst te geven. Er was veel werk waar de kinderen gewoon doorheen konden rennen, en ook de andere vrouwen hielden een oogje in het zeil. In die tijden waren alle moeders werkende moeders, net zoals in de oertijd moeders met kind op de rug voedsel zochten. Pas met de intrede van de industrialisatie, toen een groot deel van het productieve werk op werkplaatsen en in fabrieken werd gedaan, ontstond er een scherpe scheiding tussen dat wat we 'werk' zijn gaan noemen, en de zorg die we geen werk noemen maar liefde. Waar in het begin ook kinderen in de fabrieken werkten, werd dat gelukkig spoedig verboden bij de wet – de kindersterfte steeg in het begin van de industrialisatie schrikbarend – en voor het eerst in de geschiedenis werd de thuisblijvende moeder, dat wil zeggen zij die het zich konden veroorloven om niet voor geld te werken, de norm. In de jaren dertig werkte slechts 2% van de gehuwde vrouwen buitenshuis, de boerinnen en de vrouwen in de middenstand en bedrijven aan huis niet meegerekend. In 1960 was dat nog steeds maar 4,7%.<sup>12</sup>

<sup>12</sup> *Alies Pegtel, Buitengewone vrouwen, AUP. Hoofdstuk Het moederschapsideaal, pag 167.*

Na de Tweede Wereldoorlog was er nog altijd een klassieke genderrolverdeling in Nederland. Alleen ongetrouwde vrouwen werkten, zodra zij getrouwd waren, mochten ze niet meer aan het werk. Ook verdienden vrouwen een stuk minder dan mannen. De hele samenleving draaide om het idee dat vrouwen voor het huishouden en voor de kinderen zorgen, terwijl de man buitenshuis werkte. Vrouwen mochten geen eigen bankrekening openen of hun eigen geld beheren. De verschillende voordelen die er kleefden aan het getrouwd zijn met een man – zoals aanspraak kunnen maken op de uitkering bij ziekte of ouderdom van de man – zorgden ervoor dat 90% van de vrouwen in de jaren '40 en '50 getrouwd is, en vaak al op heel jonge leeftijd.

In 1965 vond 85% van de Nederlandse bevolking het nog bezwaarlijk als een gehuwde vrouw met kinderen buitenshuis werkte. In de wet stond tot 1955 dat een vrouwelijke ambtenaar de dag na haar huwelijk werd ontslagen. Tot 1956 werden vrouwen niet 'bekwaam' geacht om zelfstandig te handelen, ze kon niet zonder haar man een geldige handtekening onder een contract zetten. En tot 1970 was de man volgens de wet 'hoofd van de echtvereniging'. (Wat voor koningin Juliana nog het probleem gaf dat zij het hoofd was over het land, maar haar man Bernard hoofd over hun huwelijk). En als vrouwen al werkten, bijvoorbeeld als onderwijzeres, was het heel normaal dat ze minder hoefden te verdienen dan de mannen, die tenslotte een gezin te onderhouden hadden.<sup>13</sup>

Toch groeide ook het protest in de jaren '60. Steeds meer vrouwen wilden hetzelfde loon en dezelfde rechten als mannen en begonnen zich te organiseren. In 1969 ging een groep vrouwen in staking voor gelijke beloning. Hoewel de vakbond deze actie niet ondersteunde, kreeg de groep vrouwen wel steun van de Communistische Partij Nederland. Na vier weken staken, kreeg de groep vrouwen waar zij voor streed: zij verdienden per week tien gulden meer, zodat hun beloning gelijk kwam te staan aan die van hun mannelijke collega's. Het groeiende protest had onder andere te maken met de groei van de welvaart; er waren steeds meer banen beschikbaar en steeds meer jongeren konden studeren. Dit zorgde ervoor dat er een grotere vraag kwam naar vrouwen op de arbeidsmarkt, maar ook dat steeds meer vrouwen de ambitie voelden om te studeren en vervolgens hun carrière te ontwikkelen.

<sup>13</sup> *Alies Pegtel, pag 164.*

Door deze ontwikkelingen werd het steeds gebruikelijker dat vrouwen bleven werken wanneer ze gingen trouwen.<sup>14</sup> Toch moesten ze nog steeds voor het huishouden zorgen: taken die vaak moeilijk te combineren waren met hun baan. En dit was al helemaal het geval als er kinderen kwamen binnen het huwelijk. Tot de jaren tachtig stopten de meeste vrouwen nog met betaald werk na de komst van hun eerste kind. Het huisvrouwenideaal sloot naadloos aan op de christelijke opvattingen over het gezin als hoeksteen van de samenleving. Inclusief de voorgeschreven, maar als 'natuurlijk' voorgestelde rollen van mannelijke kostwinner en liefdevolle zorgende moeder thuis. Gezinsherstel werd gezien als volksherstel. Want er waren zorgen: stijgende echtscheidingscijfers, ongehuwd moederschap, verwilderde jeugd. Niet alleen de christelijke partijen zagen het zo, de socialisten eveneens.

Op dat vlak heeft, zeker ook onder invloed van de vrouwenbeweging, een ware revolutie plaatsgevonden. Joke Smit was in Nederland de eerste die in haar artikel 'Het onbehagen van de vrouw' beweerde dat huisvrouwen zich simpelweg verveelden. Zoveel van het zware huishoudelijke werk was overgenomen door de wasmachine en de stofzuiger. En in 1962 kwam de pil op de markt, waarmee het gemiddelde kindertal snel daalde. Met de pil hadden vrouwen zich, zoals Joke Smit zei, 'eindelijk geëmancipeerd van de konijnen'. Het werd gewoon dat ook moeders buitenshuis gingen werken. In 1968 ontstonden de eerste peuterspeelzalen voor kinderen die nog te jong waren voor school.

Toch hebben dit beeld van het gezin als hoeksteen van de samenleving en de vastgeroeste genderrolpatronen, nog steeds invloed op de werk- en zorgverdeling tussen mannen en vrouwen in Nederland. De arbeidsdeling tussen de 'kostwinner' en de 'huisvrouw' geldt nog steeds. Hoewel vrouwen onder de 45 jaar in Nederland hoger zijn opgeleid dan mannen van die leeftijd, zijn mannen over het algemeen nog altijd de belangrijkste kostwinner van het gezin. Van vrouwen tussen de 25 en 49 jaar oud werkt 70% fulltime (36 uur of meer). Bij mannen is dit 94%. Als er dan kinderen komen daalt het aantal fulltime werkende vrouwen nog sterker: dan blijft er nog maar 58% over, een daling van 12%. Onder de mannen is dat maar 0,5%.<sup>15</sup>

<sup>14</sup> Charlotte Boström, 12 september 2019, *Vrij Nederland: Waarom Nederlandse vrouwen nog steeds massaal parttime werken*. <https://www.vn.nl/waarom-nederlandse-vrouwen-nog-steeds-massaal-parttime-werken/>

<sup>15</sup> Alië Pegtel, *Het moederschapsideaal*, Tamar Stelling, de belangrijkste bron van ongelijkheid.

Blijkbaar is er nog altijd sprake van het vastgeroeste idee dat vrouwen beter de kinderen kunnen verzorgen dan mannen. Dit blijkt ook uit onderzoek: bijna de helft van de mannen in Nederland vindt dat vrouwen hier beter in zijn, en bijna 20% van alle Nederlanders vindt dat vrouwen beter helemaal niet meer kunnen werken zodra ze kinderen krijgen.<sup>16</sup> Ook uit onderzoek blijkt dat de zorgtaken nog altijd ongelijk zijn verdeeld. In 2017 besteedden vrouwen 24,5 uur per week aan zorgtaken, nog steeds tien uur meer dan mannen. Mannen zijn nauwelijks meer gaan zorgen, maar vrouwen zijn significant meer gaan werken, en worden daardoor vaker overbelast.<sup>17</sup> Met de vele taken die zij al heeft, is het voor een vrouw moeilijker om zich professioneel te ontwikkelen. Ook dit vergroot weer de economische ongelijkheid tussen vrouwen en mannen. Niet alleen vanwege het aantal uren dat vrouwen werken, betaald en onbetaald, maar ook omdat betaald werk en de zorg thuis zo slecht op elkaar aansluiten. En dat geldt natuurlijk nog veel meer voor de alleenstaande moeders, die de taken thuis niet eerlijker kunnen verdelen. Bij hen ligt overbelasting nog meer op de loer, desnoods met ruzie. Bij hen is overbelasting nog dichter om de hoek.

Al deze factoren samen zorgen ervoor dat vrouwen in Nederland financieel een stuk kwetsbaarder zijn dan mannen als een stel besluit uit elkaar te gaan. En dat is een realiteit waar vier op de tien koppels mee te maken krijgt. Slechts zes van de tien vrouwen in Nederland is economisch zelfstandig, wat volgens de definitie van het Sociaal- en Cultureel Planbureau neerkomt op een nettosalaris van slechts 975 euro per maand. Dat relatief weinig Nederlandse vrouwen economisch zelfstandig zijn, zorgt er ook voor dat als een koppel uit elkaar gaat en de vrouw met de kinderen eindigt, de alleenstaande moeder vaak in de armoede terechtkomt. Mede hierdoor lopen de eenoudergezinnen, met in 87% van de gevallen een vrouw aan het hoofd, het meeste risico op armoede van alle bevolkingsgroepen in Nederland.

<sup>16</sup> *Idem*.

<sup>17</sup> *De Nationale Adviesbalie, Vrouw na scheiding het minste inkomen. echtscheiding-wijzer*. nl 16 maart 2018.

## Over vaderschap

Er zijn natuurlijk ook vaders die er alleen voorstaan, omdat de moeder van zijn kinderen met de Noorderzon of een andere man is vertrokken. Of is overleden. Het is echter een minderheid onder de eenoudergezinnen, slechts 13%. En alleenstaande vaders hebben het doorgaans financieel minder slecht, het aantal alleenstaande moeders dat in de armoede terecht komt is dubbel zo hoog als dat van de vaders. Dat heeft er vooral mee te maken dat mannen na een scheiding gemiddeld maar 0,2% aan inkomsten achteruit gaan, terwijl dat voor vrouwen een kwart is.<sup>18</sup>

Daarnaast heerst er een dubbele moraal rond eenouderschap: waar alleenstaande vaders als moedig en dapper worden gezien, krijgen alleenstaande moeders vaak de schuld van de moeilijke situatie waar ze zich in bevinden, en worden ze als roekeloos en onverantwoordelijk gezien. Zo vertelt Carol\*:

*'Ik heb nooit het gevoel gehad dat er echt rekening mee houden werd dat ik in mijn eentje een kind te verzorgen had. Het was zo van, ja jeetje, dit heb je zelf gedaan en daar houden wij geen rekening mee. Als er een vergadering lang duurde dan was er soms een man die om vijf uur toch weg moest vanwege de kinderen. Dan stonden de mensen nog net niet om op te applaudisseren. Maar ik heb zelf die vrijheid nooit zo makkelijk durven te nemen. Ik was vooral bezig om steeds te compenseren – dat ze maar geen last hadden van het feit dat ik ook nog kinderen had.'*

Het is duidelijk dat er volkomen anders aangekeken wordt tegen alleenstaande moeders dan tegen vaders die er alleen voor staan. Doorgaans hebben de moeders het moeilijker, het wordt veel sneller gezien als hun eigen schuld als ze in de problemen zitten – veel meer dan bij een vader. Vaders hebben vaak meer hulp, en meestal een redelijk inkomen. We zien zelfs dat alleenstaande vaders over het algemeen sneller een nieuwe partner vinden. Zo vertelt een vader die de moeder van zijn kinderen verloor

<sup>18</sup> De Nationale Adviesbalie, Vrouw na scheiding het minste inkomen. echtscheiding-wijzer.nl 16 maart 2018.





bij een ongeluk dat hij binnen tien maanden een nieuwe vrouw had.<sup>19</sup> Ook de datingsite Zoosk meldt dat alleenstaande vaders populair zijn: vrouwen associëren zorgende vaders met verantwoordelijkheidsgevoel en zorgzaamheid, eigenschappen die ze in een man waarderen.<sup>20</sup>

Toch is het belangrijk om de moeilijkheden van alleenstaande vaders niet te bagatelliseren. Een man met kinderen die er alleen voor komt te staan, kan ook problemen ervaren. We nemen hen graag mee in de acties voor betere voorwaarden voor alleen opvoedende ouders. Juist daarom is het zo belangrijk dat er ook emancipatie onder mannen plaats vindt. Dat mannen de tools krijgen om goede vaders te zijn. Dat er, al tijdens huwelijken, aandacht komt voor een eerlijkere zorgverdeling. Wanneer ouders de verantwoordelijkheden beter delen tijdens een huwelijk, is de kans dat het daarna in pais en vree mogelijk is om tot co-ouderschap te komen of een soepele omgangsregeling te treffen ook groter..

In de groepen van Single SuperMom, de cursussen en de besloten Facebookpagina, is de relatie met de vader van de kinderen, de 'ex' dus meestal, een populair onderwerp. Wat doe je, als hij weer eens niet is komen opdagen om zijn kind mee te nemen voor het weekend? Hoe troost je je zoon die kwaad en moedeloos thuiskomt, en hoe verberg je je eigen ergernis, dat je rekende op een rustig weekend met uitslapen en veel Netflix, en wie weet, kon er voor deze keer een flesje wijn af. Je wilt niet kwaad praten over zijn vader, dus verzin je maar wat, dat hij het vast te druk had. Wat doe je als hij de alimentatie weer niet heeft betaald, en je probeert de relatie toch nog een beetje goed te houden, voor jullie dochter? Wat doe je als hij inmiddels een nieuwe vriendin heeft die kennelijk niet zo dol is op kinderen, en hij laat het steeds vaker afweten? En wil je wel dat zijn nieuwe vriendin zich met je kinderen gaat bemoeien? Wat doe je als je zoon zegt dat hij geen zin meer heeft om elke twee weken naar zijn pa te gaan, terwijl dat wel de afspraak is? Je wilt toch niet gezien worden als zo'n moeder die haar kind bij zijn vader weghoudt?

Het is een thema dat voor veel opwinding, woede en verdriet zorgt, waar je bovendien het liefst je kinderen niet mee lastig wilt vallen. Die vinden het al moeilijk genoeg. Dat wil zeggen, dit is een thema voor veel gesprekken als er een vader is die nog fungeert als vader. In veel andere gevallen is hij niet in beeld. Soms omdat het je gelukt is om met je kinderen bij je man

<sup>19</sup> Margot C. Pol Volkskrant, 12 juni 2018.

<sup>20</sup> gratisdatingtips.nl, 13 april 2019.

weg te komen, omdat hij steeds agressiever werd. Dan is het in veel gevallen duidelijk dat je niet probeert om de relatie nog goed te houden, en vaak liever maar helemaal van kinderalimentatie afziet om zo min mogelijk met die man te maken te hebben. Het probleem is dat de vader het soms opeens op zijn heupen krijgt en jaren later opeens een omgangsregeling opeist. Maar ook komt het voor dat een vader gewoon geen enkele belangstelling meer toont, zeker niet nadat hij een nieuw gezin in de steigers heeft gezet. En ook geen zin heeft om zijn vorige gezin nog af te betalen, nu zijn nieuwe kinderen ook alweer geld kosten. En in al dat soort gevallen: hoe leg je het je kinderen uit dat ze helaas een vader hebben die er niet voor ze is? Hoe leg je aan je kind uit dat jullie arm zijn, terwijl zijn pappa, die niet wil betalen, net wel een nieuwe auto heeft gekocht, en met zijn nieuwe vriendin op vakantie gaat?

Madelien\* vertelt:

*'Ik dacht altijd dat we redelijke mensen waren. We hadden vroeger toen we getrouwd waren ook wel eens onenigheid, maar we kwamen er altijd wel uit. Ik bleef thuis voor de kinderen, zo hadden we dat afgesproken, mijn man had een goede baan bij een bedrijf. Maar op een gegeven ogenblik ging het niet meer. Altijd was er ruzie. We gingen uit elkaar. In het begin ging het nog goed met het contact, en hij betaalde zowel partneralimentatie en kinderalimentatie. De kinderen woonden bij mij en gingen om het andere weekeinde naar hem. Dat veranderde toen hij een vriendin kreeg die niet speciaal op zijn kinderen zat te wachten. Ze wilde eigen kinderen. En toen vond ik een baan. Opeens vond mijn ex het niet meer nodig om nog alimentatie te betalen. Ik schakelde het LBIO in. Hij schakelde een advocaat in. Ik merkte pas hoeveel last onze dochters hadden van onze ruzies, en hoe we over elkaar praatten toen ik op het matje werd geroepen door de schoolmaatschappelijk werkster. Ik was eerst ontzettend beledigd – alsof ik een slechte moeder was! Maar na het eerste gesprek begreep ik wel dat ze opkwam voor de meiden en dat daar wel reden voor was. We hebben toen gelukkig op tijd hulp gekregen van een psycholoog die relatiegesprekken met ons voerde waardoor we weer onspeaking terms kwamen. Mijn ex betaalt weer alimentatie, en de kinderen hebben meer inspraak bij wie ze willen zijn.'*

Veel van de moeders die we spreken bij Single SuperMom gunnen hun kind een aardige vader, desnoods een aardige parttime vader voor af en toe, zodat hun kind zich geliefd voelt, gewaardeerd, en zich niet af hoeft te vragen wat er mis met hem is dat zijn pa zelfs zijn verjaardag vergeet.

Betrokken vaderschap houdt in dat er niet langer vastgehouden wordt aan rigide rolpatronen, met vaders die weliswaar het grootste aandeel hebben in het verdienen van het inkomen, maar te weinig betrokken zijn bij de zorg. In dat geval hebben moeders nog steeds de grootste verantwoordelijkheid voor de zorg en betalen daarvoor met financiële afhankelijkheid die blijft doorwerken na een scheiding. Net als de herwaardering voor moederschap – of liever, voor ouderschap – vereist dat een mentaliteitsverandering, waarbij mannelijkheid niet langer eenzijdig wordt afgemeten aan status, gezag, inkomen, maar mannen ook hun zorgende kanten mogen ontwikkelen. Betrokken vaderschap is goed voor kinderen, maar ook voor vrouwen, omdat het mogelijk maakt niet alleen het betaalde werk beter te verdelen, maar ook de zorg. Het maakt vrouwen onafhankelijker.

Mannen die zelf aan den lijve ondervinden hoe lastig het is om een goede balans te vinden tussen betaald werk en de zorg voor huishouden en kinderen, krijgen meer respect voor hoe vrouwen dat voor elkaar krijgen. Een balans vinden wordt dan niet langer gezien als een vrouwenprobleem, maar als een opgave voor iedereen, als een taak voor de maatschappij als geheel. Dat betekent – als we het hebben over wat er zou moeten veranderen – dat we er meer aan moeten doen om vaders de ruimte en de motivatie gegeven om hun zorgende kant in te zetten en een betere relatie met hun kinderen te krijgen. Bijvoorbeeld door de verruiming van vaderschapsverlof, en een bedrijfsleven dat er rekening mee houdt dat niet ouders – vaders en moeders – kinderen te verzorgen hebben.. We hebben veel waardering voor emancipatiegroepen voor mannen, als het door Jens van Tricht opgerichte Emancipator, die mannen begeleiden om hun vaderschap anders in te vullen.

Verder is het belangrijk dat er meer aandacht, rechten en financiële ondersteuning komen voor alternatieve gezinsvormen en ondersteuning van niet-ouders, bijvoorbeeld door het ouderschapsverlof uit te breiden naar vrienden of andere familie. Antropologe Sarah Blaffer Hrdy heeft haar leven lang onderzoek gedaan naar moederschap en vaderschap. Ze schreef onder andere **Een kind heeft vele moeders**. Ze deed onderzoek zowel bij dieren als bij de laatste volken die nog leven – als jagers-verzamelaars, zoals ooit alle mensen leefden. De fase van vóór het ontstaan van de landbouw.

Bij dieren zijn alle varianten op afwezig en aanwezig vaderschap bekend. Er zijn apen, onze neefjes en nichtjes, waarbij de mannetjes min of meer de baas zijn over een harem aan vrouwtjes, er zijn ook apen, de Bonobo's zijn een goed voorbeeld, waarbij de vrouwtjes de touwtjes in handen hebben en gezamenlijk voor de kleintjes zorgen. Dat model komen we ook in andere culturen tegen. En in onze eigen geschiedenis ook trouwens. Vrouwen die samenwerkten, voedsel verzamelden, bessen en noten, met hun kind op de rug in een van de eerste belangrijke menselijke uitvindingen: het maken van een net van vezels waarmee je een kind dat te klein was om te lopen mee kon nemen. In dat veelvoorkomende model weten kinderen wie hun eigen moeder is, maar ze hebben meer moeders. Er zijn ook stammen waarin mannen een grote rol hebben in het verzorgen van kinderen, en niet op het idee komen om dat 'onmannelijk' te vinden. En dan hebben we de grote gezinnen in veel traditionele gemeenschappen, waar drie generaties bij elkaar wonen, en kinderen dus ook grootouders dichtbij hebben. En veel kinderen bij elkaar wonen, waardoor de oudere kinderen ook op de kleintjes kunnen passen. In zulke grote families hebben kinderen meer hechtingspersonen dan alleen hun – vaak afwezige – vader en hun altijd aanwezige moeder. Dit is wat Hrdy concludeert: het ideale aantal 'ouders' voor kinderen is niet twee maar drie. Wat wij zo natuurlijk zijn gaan vinden is het niet. Ook moeders alleen thuis met hun kinderen, is dat niet.

## Feminisme en moederschap

Zoals gezegd was het in de jaren zestig het nog vanzelfsprekend dat vrouwen met kinderen niet buitenshuis gingen werken. Dat ging gepaard met een stevige moederschapscultus: het hoorde bij de natuurlijke taak van vrouwen om kinderen te krijgen, en als ze toch bezig waren, voor de huishouding en het gezin te zorgen. Thuis te blijven, onbetaald. De vrouwenbeweging verzette zich daartegen. Dat was aanvankelijk een taai gevecht, dat veel weerstand opriep. Juist omdat er zo'n weerstand was, die vrouwen weer terug wilden sturen naar het aanrecht, benadrukten de meeste feministes van toen hoe belangrijk het was dat vrouwen konden werken, hun eigen geld konden verdienen en zich konden ontwikkelen. Dat ze op de maatschappelijke ladder ook hogerop konden komen. Dat ze ook werk konden doen dat voor die tijd als typisch mannelijk werd gedefinieerd: er werken inmiddels ook vrouwen bij de politie en de brandweer. Een vrouw als directeur van een bedrijf is nu gelukkig geen uitzondering meer. Een vrouw als minister ook niet.

In dit verhaal wordt moederschap vooral gezien als hindernis voor vrouwen om hogerop te komen en evenveel te verdienen als mannen. Als we het nu over emancipatie hebben, gaat het bijna altijd over de loonkloof tussen mannen en vrouwen, over het glazen plafond dat voor vrouwen moeilijk te doorbreken is, en wordt er weer eens geteld hoeveel vrouwen er in het parlement zitten. Dan wordt er weer eens geconstateerd dat het niet snel genoeg opschiet. Nog steeds zoveel vrouwen die minder verdienen dan mannen? Eigen schuld, want 73,8% van de vrouwen heeft parttime werk, tegenover 23% van de mannen.<sup>21</sup> Vrouwen moeten harder en meer gaan werken, zegt ook de minister. Dit is de keerzijde van wat de emancipatiegolf heeft bereikt. Dat we niet meer verplicht zijn om ons leven te beperken tot huisvrouw en moeder is winst. We mogen tegenwoordig kiezen of we moeder willen worden. Maar tegelijk wordt kinderen krijgen dus gezien als een privézaak, waar te weinig financiële en maatschappelijke ondersteuning voor is. En dit geldt al helemaal voor alleenstaande moeders. Het is belangrijk dat er een balans wordt gevonden: dat vrouwen zowel worden aangemoedigd om carrière te maken en dezelfde kansen krijgen als mannen. En dat als zij ervoor kiezen om kinderen te krijgen, ze hiervan niet zo'n groot financieel nadeel onderkennen dat ze in armoede terechtkomen. Dat kinderopvang toereikend en toegankelijk is zodat moeders kunnen werken. En dat werk op zo'n manier wordt betaald dat ze er (ook parttime) van kunnen leven. Feminisme draait tenslotte om keuzevrijheid.

In de begintijd van de tweede feministische golf werd er nog gedacht dat het ging om eerlijk delen. Het leek zo logisch: als vrouwen meer buitenshuis gaan werken en delen in de verantwoordelijkheid voor het inkomen, dan gaan mannen, al of niet na een zetje, binnenshuis toch ook de taken verdelen? Maar nee, zo is het helaas niet gegaan. Waar vrouwen carrière maken, in een volle baan, is dat zelden omdat de man met wie ze samenleven de helft van de zorg op zich nemen. Het is anders gelopen. Vrouwen die voldoende verdienen laten een flink deel van hun huishouden en de zorg voor de kinderen over aan lager en vaak zwart betaalde vrouwen. Terwijl de loonkloof tussen goedverdienende mannen en vrouwen kleiner is geworden, is de kloof tussen vrouwen in topfuncties en vrouwen die nauwelijks voldoende kunnen verdienen om zelfstandig van te leven groter geworden. Als we het hebben over gelijkheid kunnen we niet alleen

<sup>21</sup> Charlotte Bröstrom, *Waarom Nederlandse vrouwen nog steeds massaal parttime werken*. *Vrij Nederland*, 12 september 2019

kijken naar mannen en vrouwen, maar moeten we het ook hebben over de groeiende kloof tussen arm en rijk.

Het is ergens wel te begrijpen dat feministen zich nog maar weinig bezighouden met moederschap. We zijn in die beginjaren zo bezig geweest met te ontkomen aan de moederschapscultus, dat we van de weeromstuit te veel zijn meegegaan in de gedachte dat emancipatie alleen maar neerkomt op gelijke kansen op de werkvloer. Absoluut belangrijk, maar het is slechts de helft van het verhaal. Er moet ook betere en meer structurele ondersteuning komen voor de combinatie werk en zorg, voor moeders en vaders en helemaal voor alleenstaande ouders.

Hier gaat het om. Toen Anja Meulenbelt in 2018 voor het eerst bij een bijeenkomst van Single SuperMom aanwezig was, en geschokt luisterde naar de verhalen van de aanwezige moeders – de moeilijkheid om passend werk te vinden, de ellende met de bureaucratie om aan voldoende geld te komen, alle hindernissen die er zijn om op eigen kracht uit de bijstand en uit de armoede te komen – drong tot haar door dat, na een halve eeuw emancipatie, de alleenstaande moeders zijn vergeten. Ze zei het, met een brok in haar keel: dat ze vond dat deze vrouwen veel meer waardering verdienden dan ze kregen. Dat ze eigenlijk door iedereen in de steek worden gelaten. En dat moederschap weer op waarde moet worden geschat. Toen ze dat zei zag ze dat een paar vrouwen hun tranen wegveegden. Dit is het eerste wat moet gebeuren: eerherstel voor het moederschap. En een einde aan het stigma rondom alleenstaand moederschap, waarin zij als probleemgevallen worden gezien én behandeld.

En ten tweede uiteraard: een fatsoenlijk inkomen. Daarover het volgende hoofdstuk.

### 3. Rondkomen van 25 euro in de week

*'Ik werk al jarenlang in de thuiszorg, eerst in loondienst, maar na een reorganisatie zes jaar geleden als zelfstandige alfahulp. Dat is geen vetpot. Het uurtarief bedraagt rond de 13 euro, ik krijg geen eindejaarsuitkering of pensioen, heb geen vakantie en als ik ziek word, krijg ik niet betaald. Mijn oudste zoon doet het goed op zijn mbo-opleiding, maar mijn 15-jarige kampt met depressies en heeft veel ondersteuning nodig, vooral sinds zijn vader vorig jaar ons gezin heeft verlaten. Het was al moeilijk om mijn werk te combineren met de zorg voor mijn kinderen en dan nog genoeg geld over te houden, maar dit jaar is ook nog mijn moeder ziek geworden. Ik probeer drie keer per week naar haar toe te gaan (mijn zus woont nog verder weg dan ik), maar de belasting is wel heel hoog.'*

Jolande is een van de fictieve modellen die Bureau Clara Wichmann in een rapport over de arbeidsrechtelijke positie van werkende arme vrouwen schetst om hun problemen en mogelijke oplossingen duidelijk te maken. Voor veel alleenstaande moeders die aangesloten zijn bij Single SuperMom is dit geen fictie. Zij worstelen met de pogingen om zowel een goede ouder te zijn voor hun kinderen als op een of andere manier voldoende inkomen te verkrijgen. Dat is voor twee ouders die dat samen doen zelfs niet altijd eenvoudig. Voor ouders die die twee veeleisende taken in hun eentje moeten combineren is dat te vaak echt te moeilijk. Geld is dus het eerste en het moeilijkste probleem.

Tot de coronacrisis hoorden we vaak op de radio en lazen we het in de krant: het gaat goed met de economie. Nederland hoort bij de meest welvarende landen ter wereld. De Nederlandse economie is de afgelopen decennia met 40% gestegen. En toch bestaat er in ons land nog steeds armoede. De vraag is dus: hoe kan dat? Waarom is de groep mensen die van veel te weinig geld rond moet komen niet kleiner geworden? En waarom hebben vrouwen meer kans op armoede? En van alle vrouwen de alleenstaande moeders nog het meest? En wat gaat de coronacrisis betekenen voor deze groepen?

Hoogopgeleide vrouwen besteden minder tijd aan huishoudelijke taken dan laagopgeleide vrouwen, staat er in het rapport van Clara Wichmann. Volgens de onderzoekers komt dit onder meer doordat laagopgeleide

vrouwen vaker bijvoorbeeld ook voor een zieke ouder of ander familielid zorgen, omdat de gezondheid van laagopgeleiden vaak slechter is dan van hoger opgeleiden. Wij denken dat het waarschijnlijk ook te maken heeft met het feit dat hoogopgeleide vrouwen vaker genoeg geld verdienen om een deel van het huishouden aan een betaalde hulp uit te besteden, terwijl de laagopgeleide vrouwen vaker zelf die hulp zijn.

Veel van de alleenstaande moeders, vooral zij zonder een diploma, werken in het huishouden van andere moeders met een baan. Soms via een organisatie als Helpling, of Charleycares, sommigen zwart. Sommige van die vrouwen willen graag cash betaald worden, zodat ze boodschappen kunnen doen, en zodat wat ze verdiend hebben niet in het zwarte gat van hun bankrekening verdwijnt. Het meeste van het werk dat jonge vrouwen zonder diploma kunnen doen, verdient niet voldoende om van te bestaan, laat staan als je ook nog een of meer kinderen te verzorgen hebt. Een oplossing is alsnog een opleiding te volgen, maar ook dan is het niet eenvoudig om alles voor elkaar te krijgen. Een leer/werkcontract vinden, waarbij ook nog rekening wordt gehouden met kinderopvang. Aan alle eisen voldoen. Er is geen sprake van luiheid bij moeders die denken dat het – zeker in die eerste jaren, als hun kind nog niet naar school gaat – beter is thuis te blijven met een uitkering. Wie ziet wat de alternatieven zijn, wat het kost om je daar doorheen te slaan zonder overspannen en te gestrest te worden, heeft er begrip voor dat je die keuze nauwelijks een keuze kunt noemen. Maar die keuze breekt veel vrouwen op wanneer ze wel weer aan het werk willen. Het wordt gezien als een gat in een cv en het vergroot de kansen op de arbeidsmarkt, waar ontwikkelingen steeds sneller gaan, zeker niet.

Elk jaar maakt tijdschrift **Opzij** een lijst met de honderd 'invloedrijkste' vrouwen. Vaak zijn dit directeuren, ministers, staatssecretarissen, CEO's, bestuursleden en dergelijke. Vrouwen die veel hebben betekend voor andere vrouwen in Nederland, maar ook vrouwen die in de positie waren om dat te doen. Laten we ook eens kijken naar die veel grotere groep vrouwen die niet dezelfde kansen krijgen en niet op dezelfde manier geëerd worden, en ongezien te slecht betaald werk doen. Terwijl we ons nog steeds druk maken over de vraag of de vrouwen aan de top wel evenveel verdienen als de mannen aan de top, is er een veel groter deel van de vrouwen, de vrouwen die zich nooit zorgen hoeven te maken over het glazen plafond, nauwelijks of maar net in staat om de eigen kinderen de kansen te geven die zij net zo goed verdienen. Alleenstaande moeders hebben vaak een erg preciaire financiële situatie waar zij mee om moeten gaan. Zo is er het verhaal van Nida\*, een van de moeders aangesloten bij Single SuperMom.

Nida beseft pas na haar scheiding echt goed wat dit voor haar en haar twee dochters financieel ging betekenen. Destijds, bij de geboorte van haar kinderen hadden zij en haar man besloten dat Nida de eerste jaren thuis zou blijven. Toen beseft ze nog niet dat het ook wel eens op een scheiding uit kon lopen, en dat het haar bij het zoeken naar een nieuwe baan niet zou helpen dat ze jaren niet had gewerkt. De rechter bepaalde dat haar ex een maandbedrag van 245 euro moest betalen. Dat deed hij echter niet. Al snel kon ze de rekeningen niet meer betalen en raakte in de schuld. Ze klopte voor hulp aan bij de gemeente, die nu iemand heeft aangesteld om toezicht te houden op haar financiën en alle afbetalingen die ze moet doen. De geldzorgen hebben er nogal ingehakt. Ze slaapt slecht, is vaak zenuwachtig en depressief. Nu haar oudste naar de middelbare school gaat wordt het leven nog duurder. Zo moest ze bij de school een betalingsregeling treffen om ervoor te zorgen dat haar dochter schoolspullen en uitjes kon krijgen.

Ze is elke dag aan het rekenen. Nieuwe schoenen, zelfs goedkope, kunnen soms niet. Winterjassen zijn duur. Ze eten soms op z'n allergeodkoopst. Macaroni met kaas. Of toch maar weer een keer brood met soep. Soms stoppen haar ouders haar wat toe. Of de buurvrouw, die ook een vriendin is, heeft te veel gekookt en ze delen in de stampot. Het wordt tijd dat ze zich gaat melden bij de voedselbank, maar ze ziet er erg tegenop om die stap te nemen, en dan officieel 'arm' te zijn. Ze wil toch niet graag dat mensen haar zo zien.

Door tijdgebrek, gebrek aan opleiding en discriminatie is het voor alleenstaande moeders vaak moeilijk een baan te vinden, hoewel zij dit wel graag zouden willen. Vrouwen met slecht betaald werk kunnen meestal niet een deel van de zorg uitbesteden aan bijvoorbeeld kinderopvang, waardoor zij afhankelijk raken van informele netwerken, zoals familie of vrienden. Als deze er niet zijn, moeten zij dus minder gaan werken en verdienen zij nog minder, of bijvoorbeeld een baan aannemen met een 0-uren contract; waardoor er een armoedespoiraal ontstaat. Een opstapeling van problemen, zoals sociale isolatie, te weinig betaalbare kinderopvang en chronisch tijdgebrek, zorgt ervoor dat veel alleenstaande moeders moeilijk uit deze armoedespoiraal komen. En deze armoedespoiraal wordt niet alleen veroorzaakt door werkloosheid. Nog niet lang geleden kon je met een eerlijke baan voldoende verdienen om van rond te komen. Die tijd is voorbij. Zes van de tien kinderen die in armoede leven, hebben ouders die werken, stelt de Sociaal Economische Raad.<sup>22</sup>

22 Tonny van der Mee, D 23 maart 2017.

Zo is er Romy\*, die veertig uur in de week werkt en haar zoontje van 10 alleen opvoedt. Van haar ex krijgt ze geen alimentatie. Ze verdient 1700 netto in de maand, haar vaste lasten zijn 1000 euro, en ze betaalt ook nog een schuld af aan de belasting. Ze heeft geluk dat haar eigen moeder haar zoon opvangt na school, zodat ze niet ook nog de kosten van de opvang heeft. Omdat ze werkt, komt ze niet in aanmerking voor al die potjes voor 'arme kinderen'. Zo zijn er veel meer alleenstaande moeders die werkende arme worden, en op die manier vaak tussen wal en schip vallen.

## Wanneer ben je arm?

Dit hoofdstuk gaat over wat armoede eigenlijk is, en wat het doet met mensen. En we bekijken of het niet anders kan, of welvaart niet eerlijker verdeeld kan worden. En ook: hoe het komt dat vrouwen gemiddeld armer zijn dan mannen, ondanks de emancipatie en gelijke rechten. En dat het met name de alleenstaande moeders zijn met het grootste risico om op of onder de armoedegrens terecht te komen.

Dit eerst: wanneer noemen we mensen arm? Of vriendelijker gezegd: wie zijn het eigenlijk, die minima?

In Nederland waren in 2019 590.000 gezinnen met een zeer laag inkomen. Dat zijn 1,3 miljoen mensen, onder wie 350.000 kinderen.<sup>23</sup> Er is bovendien een grote categorie mensen die nu niet op of onder de armoedegrens leven, maar wel reden hebben om te vrezen dat ze daar nog eens in terecht zullen komen. De planbureaus SCP en CPB verwachten de komende vijftien jaar een sterke groei van de armoede, en niet alleen door corona.<sup>24</sup> De belangrijkste oorzaak is het besluit van de overheid in 2011 om de bijstandsuitkeringen langzaam te verlagen. Maar ook veel zzp'ers hebben moeite om voldoende te verdienen – en ze hebben nauwelijks de mogelijkheid om een reserve op te bouwen, om aan een redelijk pensioen te komen of zich te verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid. En er zijn steeds meer mensen zonder een vaste baan, die moeten leven van flexwerk, van korte contracten, die elke keer weer voor de vraag staan of ze het gaan redden (op dit moment heeft 36% van de werkenden geen vast contract, en dat is nog nooit zo hoog geweest). Er zijn steeds meer mensen met schulden. Het aantal daklozen is toegenomen. Tegelijkertijd is het aantal werkende

23 Volgens CBS (zie Dagblad van het Noorden, 17 januari 2018).

24 Marike Stellinga, 'Planbureaus : sterke groei armoede', NRC 18 juni 2020

mensen dat in armoede leeft anderhalf keer zo groot geworden.<sup>25</sup> De huidige coronacrisis heeft extra duidelijk gemaakt hoe kwetsbaar de samenleving en individuen hierdoor zijn geworden. Werk hebben is geen garantie meer dat je met je kinderen voldoende hebt om van te leven. En dat terwijl het aantal miljonaars in Nederland is toegenomen. In Nederland heeft de rijkste 1% van de bevolking meer dan een kwart van het totale vermogen in bezit: 27,3%<sup>26</sup>. Er is dus iets niet in orde met de verdeling van de welvaart.

Er is een tijd geweest, na de Tweede Wereldoorlog, toen het land weer werd opgebouwd, dat Nederlanders er allemaal op vooruitgingen. Dat de bevolking erop kon rekenen dat hun kinderen, als ze hun best deden, het beter zouden hebben dan hun ouders. Ze konden er ook op rekenen dat iedereen die bereid en in staat was om te werken wel aan een fatsoenlijk loon kon komen. Ook mensen met weinig opleiding, ook mensen die met hun handen werkten. Het was de tijd van het kostwinnersgezin, toen mannen het loon thuis brachten. Al waren er ook de nodige gezinnen waarin ook de vrouw moest bijverdienen om genoeg te hebben, zoals uiteengezet in het vorige hoofdstuk. Dat was ook de tijd dat er gewerkt werd aan een sociaal vangnet voor alle mensen die om welke reden dan ook niet konden werken. Er kwam een bijstandswet. De ouderen kregen AOW. Voor werklozen was er de WW. De bedoeling was niet alleen dat niemand meer in de armoede terecht kwam, maar dat iedereen ook nog mocht rekenen op een bloemetje op tafel. Een uitkering was geen gunst, maar een recht.

Die tijd ligt achter ons. Sinds de jaren tachtig kwam er zwaar de klad in het sociale vangnet. We zijn weer terug van recht naar gunst. Wie bijstand krijgt moet een 'tegenprestatie' leveren. Voor de ouderen is de situatie slechter geworden, de bejaardentehuizen zijn opgeheven, alleen de zware gevallen worden nog opgenomen. Met het eufemisme 'participatiemaatschappij' wordt verhuld dat mensen, ook kwetsbare mensen, steeds meer aan hun lot worden overgelaten, en moeten rekenen op de 'mantelzorg' – ook zo'n mooie nieuwe en verhullende term. Er is zwaar bezuinigd op alle zorg. Dat komt omdat de zorg voor ouderen te duur is geworden, zegt het kabinet, er zijn te veel ouderen. Er is niet genoeg geld. De vraag is nu hoe aan de ene kant beweerd kan worden dat het goed gaat met de economie, en aan de andere kant dat er niet voldoende geld is om het sociale vangnet zoals we dat kenden in stand te houden. Waar gaat dat geld dan heen?

<sup>25</sup> Christiaan Pelgrim, NRC, 2 oktober 2018

<sup>26</sup> Frank Beijen, Quote, 18 november 2019

Het is geen raadsel. Dat geld verdwijnt voor het grootste deel in de zakken van de mensen die al rijk zijn, de aandeelhouders van de grote bedrijven, de managers die toch al topsalarissen hebben, de multinationals. Het punt is dat we ondanks onze democratie heel erg weinig te zeggen hebben over waar al dat geld heen gaat. Het zou geïnvesteerd kunnen worden in werkgelegenheid, in bedrijven die mensen aan werk helpen. Het zou geïnvesteerd kunnen worden in publieke werken, in zaken waar we als samenleving iets aan hebben. De werkelijkheid is dat het voor kapitalisten tegenwoordig lucratiever is om hun geld te vermeerderen door financiële transacties, waar we als samenleving dus niets van terug zien. Mensen met kapitaal kunnen dat kapitaal vermeerderen zonder ervoor te werken. Bedrijven zoeken de randen van de wet op om zo weinig mogelijk belasting te betalen en werk zo goedkoop mogelijk te laten doen, waardoor de werkenden wereldwijd steeds minder mogelijkheden hebben om met eerlijk werk eerlijk salaris te verdienen. Bijvoorbeeld door de productie te laten doen in zogenaamde lagelonenlanden waar jonge vrouwen een hongerloon verdienen en lange uren maken terwijl ze voor ons T-shirts in elkaar zetten. En dit is het schandalige van dit tijdperk: mensen die werken betalen in verhouding veel meer belasting dan al die bedrijven. Belasting waar die bedrijven wel van profiteren, belasting die zorgt voor een wegennet, voor opleidingen, voor gezonde mensen om er te werken, maar waar de bedrijven in verhouding veel te weinig voor teruggeven.

Er was een tijdperk waarin er een vorm van evenwicht was, geen werkelijke economische rechtvaardigheid maar in ieder geval een verdeling waarbij de arbeiders ook een fatsoenlijk loon konden verdienen. Dat evenwicht is zoek. We hebben het gemerkt met de crisis van 2008, toen belastinggeld werd gebruikt om banken te redden, die vervolgens doorgingen met het maken van enorme winsten en het uitbetalen van bonussen. En dat terwijl de lonen en de uitkeringen achterbleven. Er zijn steeds meer werkende armen, zzp'ers die in armoede terecht komen, mensen die van flexwerk moeten leven en dus altijd in onzekerheid blijven. Veel van de alleenstaande moeders in Nederland behoren tot deze groepen.

Ook worden huizen steeds onbetaalbarer: de huizenprijzen stijgen elk jaar in bijna elke gemeente in Nederland, blijkt uit cijfers van het CBS in 2020. Het aantal daklozen en thuislozen is, mede hierdoor, gestegen. Niet alleen voor mensen met lage inkomens, maar ook voor een flink deel van de middenklasse zijn in de grote steden geen betaalbare woningen meer te krijgen. En steeds meer jongeren worden gedwongen bij hun ouders te blijven wonen.

Dit zijn geen kleine problemen, en bovendien zijn al deze problemen met elkaar verweven: een ongelijke verdeling van de welvaart. Hoewel er met bepaalde politieke partijen gewerkt kan worden aan verbeteringen binnen dit economische systeem – zoals de verhoging van het minimumloon, meer sociale woningbouw en verbetering van het sociale vangnet – hebben we te maken met een wereldwijd probleem, dat niet zo eenvoudig is op te lossen. Wat niet wegneemt dat we er voor moeten staan dat er minimaal voor iedereen een fatsoenlijk inkomen en normale huisvesting is. Een stap in de goede richting zou ook zijn dat de grote ondernemingen fatsoenlijke belastingen gaan betalen.

## De armoedegrens

Er zijn verschillende manieren om te bepalen of iemand onder de armoedegrens terechtkomt. Het SCP spreekt over de absolute armoedegrens wanneer niet voorzien kan worden in de basisbehoeften. Maar meestal wordt een andere norm gehanteerd, en dat is een niet-veel-maar-toereikend-grens. Het houdt niet over, maar het gaat. Dat wil zeggen, als het je lukt om een betaalbare huurwoning te vinden, wanneer je niet omkomt in de zorgkosten, en je niet voor een ramp komt te staan. De armoedegrenzen zijn gekoppeld aan de gezinssamenstelling. En dit weten we intussen: het zijn vooral de ouderen zonder aanvullend pensioen, de heel ouderen voor wie de zorg extra duur is, en de alleenstaande ouders die het moeilijkst kunnen rondkomen.

En dit mogen we ook niet vergeten: die niet-veel-maar-toereikende armoedegrens is bepaald geen vetpot. In dat budget wordt 17 euro per maand voor 'uitgaan' berekend. En 24 euro per maand voor vakantie. In 2018 moest een eenoudergezin met twee kinderen van 1560 per maand rondkomen.<sup>27</sup> Bij deze armoedegrens is niet meegenomen dat je geen reserve kunt opbouwen, om zoiets als een onvoorziene hoge tandartsrekening mee te betalen.

En dan de vraag waarom vrouwen vaker arm zijn dan mannen. Het is En dan de vraag waarom vrouwen vaker arm zijn dan mannen, een wereldwijd fenomeen. Daar is één duidelijke reden voor aan te wijzen: vrouwen moeten meer tijd besteden aan schoonmaken, koken, de kinderen en de ouderen

27 CBS, *Armoede en uitsluiting*, 2018

verzorgen. Wereldwijd heeft 42% van de vrouwen geen betaalde baan vanwege de zorgtaken – dat is voor mannen maar 6%. Vrouwen nemen driekwart van het onbetaalde werk voor hun rekening, en twee derde van het betaalde zorgwerk – juist het werk dat meestal slecht wordt betaald.<sup>28</sup> Dit gaat op voor arme landen. Maar hoe is het in Nederland, waar vrouwen voor de wet gelijke rechten hebben en het normaal is dat ze betaald werk doen? Ook hier geldt dat vrouwen in verhouding minder verdienen dan mannen, onder andere omdat ze meer tijd besteden aan onbetaalde zorgtaken. Of om het anders te zeggen: vrouwen gaan er gemiddeld financieel behoorlijk op achteruit als ze kinderen krijgen. Dat geldt voor mannen niet, die gaan als ze vader worden meestal gewoon door met het werk dat ze al deden. Bovendien halen de meeste moeders ook als hun kinderen groot worden en ze in principe weer meer zouden kunnen werken de achterstand niet meer in. We noemen dat 'de babyboete'. Vrouwen gaan er gemiddeld financieel 45% op achteruit als ze kinderen krijgen, mannen maar 6%.<sup>29</sup> Daar hoeft je als moeder nog niet meteen last van te hebben, al is het niet rechtvaardig, zolang je een goede relatie hebt met een verdienende man. Maar dan moet je vooral niet uit elkaar gaan, want dan blijkt dat bijna de helft van de Nederlandse vrouwen niet voldoende verdient om daar zelfstandig van te kunnen leven. Zolang je bij elkaar blijft maakt het misschien niet uit dat de een, meestal de man, een volledig salaris heeft en de vrouw, niet toevallig, degene is die parttime werkt.

En dit is dus één van de redenen waarom alleenstaande moeders een grote kans hebben op armoede, en vaak ook nog langdurig. Voor laagopgeleide vrouwen is zelfs een volle baan vaak niet voldoende om met kinderen van te kunnen leven. Zoveel typisch vrouwenwerk, werk dat in het verlengde ligt van het onbetaalde zorgwerk als schoonmaak, op kinderen passen, thuiszorg, basisonderwijs, wordt slecht betaald. Laat staan als je geen volledige baan kunt hebben omdat je ook voor je kinderen moet zorgen. Dat is als je al werkt hebt. Veel alleenstaande moeders komen, of ze willen of niet, in de bijstand terecht. En eenmaal in de bijstand is het een behoorlijke klus om daar weer uit te komen. Daar komen we in een later hoofdstuk nog op terug.

28 OxfamNovib, *Miljardairs rijker dan 60 procent van de wereldbevolking*, 20 januari 2020

29 Tamar Stelling, *De correspondent*, 13 september 2019

## Schulden

Welvarende mensen kunnen naar de bank om geld te lenen, en van die lening kopen ze, bijvoorbeeld, een paar leuke pandjes op, die ze weer kunnen verhuren of lucratief verkopen, dan betalen ze hun lening en de rente terug en hebben nog een flink bedrag over, dat ze hebben verdiend met schulden maken. Als arme mensen geld moeten lenen is dat niet om eraan te verdienen, maar omdat ze niet anders kunnen. Wat ze er aan over houden is geen winst, maar nog meer schuld.

Hoe het gaat met 'onze economie' kunnen we ook afmeten aan het aantal mensen dat in de schulden zit. Tijdelijk wat lenen en het dan terugbetalen hoeft geen probleem te zijn. Maar in Nederland zaten in 2019 zo'n 1,4 miljoen mensen met problematische schulden. Dat wil zeggen, schulden die ze niet op tijd terug kunnen betalen, waardoor die alleen maar hoger worden.<sup>30</sup> Alleenstaande moeders lopen een verhoogd risico om in de schuldhulpverlening terecht te komen. Eigen stomme schuld? Er zitten altijd twee kanten aan een verhaal. Iemand koopt iets op de pof, zonder zeker te weten dat de lening op tijd kan worden afgelost. Maar het systeem is tegelijk moordend voor mensen die juist lenen omdat ze geen reserve hebben. Mensen in stress en onzekerheid maken soms niet erg verstandige keuzes. Wie arm is, leert bij de dag te leven. En dan is het even een oplossing als je bij Wehkamp of een ander verzendhuis snel geld op krediet kunt krijgen. Met een paar klikken staat het geld nog dezelfde dag op je rekening. Wel met een maximum rente van 14%. En dat kan dus flink oplopen. Vooral omdat het meestal niet de enige schuld is – bij zulke kredieten zit een kwart van de mensen al stevig in de betaalachterstand. De firma's die flitskredieten verschaffen tegen de hoogst mogelijke rente, uiteraard zonder te controleren of iemand wel een regelmatig inkomen heeft, horen bij de grootste boosdoeners. Maar de overheid en de Belastingdienst zijn de meest hardvochtige schuldeisers. Soms hebben mensen 14 of 15 instanties die nog geld van ze willen hebben, en zien ze door de bomen het bos niet meer. Wanneer mensen helemaal vast zijn komen te zitten en niet anders meer kunnen dan om hulp vragen hebben ze een gemiddelde schuld van 40.000 euro.<sup>31</sup> En het meest cynische is nog dat schulden kunnen worden

doorverkocht aan incassobureaus, een lucratieve markt voor ondernemers, die dus verdienen aan de schulden van anderen.

In de schuldhulpverlening wordt geprobeerd de alleenstaande moeders bij te staan door de regie over de financiën tijdelijk over te nemen. De hulpverlener die de weg weet in de wirwar van instanties waar een cliënte haar geld vandaan krijgt en waar het weer heen moet, maakt een afbetalingsplan, zorgt dat er leefgeld is (karig maar nog net te doen), en overlegt met de schuldeisers of die de schuld kunnen bevriezen of gedeeltelijk kwijtschelden. Er zijn experimenten waarbij de klant drie jaar lang op bijstandsniveau leeft, en zoveel mogelijk afbetaalt, maar daarna de restschuld krijgt kwijtgescholden. Dan kan er weer met een schone lei verder geleefd worden, met minder zorgen.

Merel\* vertelt dat ze het niet slecht hadden, zij en haar man, zolang het goed ging met het bedrijf dat ze samen runden. Maar het bedrijf kon niet op tegen de concurrentie en ging over de kop. Haar man werd depressief en raakte aan de drank. Er viel niet meer te leven met hem. Het was vooral om hun twee kinderen, een zoon en een dochter, dat Merel met veel schuldgevoel besloot te scheiden, en met haar twee kinderen een nieuw leven te beginnen. Niet eenvoudig, want doordat ook nog het huis met een restschuld moest worden verkocht, werd haar situatie nog nijpender. Merel woont nu apart met de kinderen, ze leven van een minimum. Vooral de dochter van vijftien heeft het daar moeilijk mee. Ze houdt van mode, en de andere meiden op school hebben vaak wat nieuws aan, zij niet. Zij heeft geen geld voor het nieuwste model smartphone. Ze moet het eind naar school fietsen, ook als het regent en de andere kinderen door hun ouders met de auto van school worden gehaald. Merel heeft het moeilijk met de verwijten die ze van haar dochter krijgt, die nog steeds denkt dat alles wel weer net als vroeger had kunnen worden als ze maar bij haar vader was gebleven. Ze zou graag, naast haar halve baan achter de kassa in de plaatselijke supermarkt, weer een opleiding volgen. Misschien gaat dat lukken als de kinderen de deur uit zijn. Alhoewel ze bang is dat die nog jaren zullen blijven hangen, want ook zij zullen niet makkelijk aan het werk komen en voldoende verdienen om zelfstandig te gaan wonen. Van hun vader hebben ze weinig te verwachten. Die is nog steeds bezig de schuld af te betalen. Die loopt al eindeloos achter met het betalen van de kinderalimentatie. En omdat Merel het gevoel heeft dat ze hem heeft laten zitten en dat dat mede de reden is dat het zo slecht met hem gaat, ziet ze daar

<sup>30</sup> Rijksoverheid, 27 mei 2019

<sup>31</sup> Centrale aanpak van overheid om schulden af te lossen moet 'schuldenstress' voorkomen. <http://eenvandaag.avrotros.nl>, 8 oktober



dan ook maar van af. Ze vraagt zich wel eens af wat ze toch verkeerd heeft gedaan om in zo'n situatie terecht te komen.

Onder meer door slecht betaald werk, alimentatie die niet betaald wordt en hoge schulden, lopen alleenstaande moeders dus een verhoogd risico op armoede. En armoede heeft een gigantisch en langdurig effect op het welzijn van deze moeders en hun kinderen.

## Wat armoede met mensen doet

Voldoende inkomen hebben betekent dat je de kinderen elke dag een warme maaltijd voor kunt zetten, dat je met kerst een kerstboom in huis kunt halen, dat je kinderen een verjaardagspartijtje kunnen houden en een cadeautje mee kunnen nemen als ze worden uitgenodigd voor een partijtje van hun vriendjes. Dat ze mee kunnen beslissen over welke kleren ze dragen omdat ze niet zijn aangewezen op afdankertjes of kledingpakketten van de liefdadigheid. Dat geldt ook voor mensen die van een minimumloon moeten leven. Het minimumloon in Nederland is gewoon te weinig. Als je twee kinderen hebt, kom je zelfs met een volledig minimumloon 217 euro per maand tekort, heeft het Nibud uitgerekend. Op de (besloten) Facebookpagina van Single SuperMom delen moeders tips over hoe je met het minimum toch nog rond kan komen.

Eline Zeelenberg uit Arnhem, ook aangesloten bij Single SuperMom, moet haar boodschappen doen van 25 euro per week. Ze leeft samen met haar zontje van vier. Ze is ZZP'er, waardoor ze voor veel kwijtscheldingen van belasting niet in aanmerking komt. Volgens de rechter hoort ze alimentatie voor haar kind te krijgen, maar haar ex betaalt niet. Als je alles bij elkaar optelt, komt ze onder de streep slechter uit dan wanneer ze in de bijstand zou zitten, maar, zo zegt ze zelf, daar is ze te trots voor. Andere vrouwen komen omdat ze geen andere keuze hebben, rond van dertig of veertig euro per week voor boodschappen, waaronder ook kleding. Het een terugkerend onderwerp in de Facebookgroep: hoe doen jullie het? Hoeveel houden jullie per week over voor de boodschappen? Hoe red je het? Sommige vrouwen hebben het geluk dat hun ouders af en toe bijspringen, als de kinderen bijvoorbeeld nieuwe kleren nodig hebben. Of ze gaan aan het eind van de maand wat vaker bij hun ouders eten. Allemaal letten ze op

de aanbiedingen in de folders die ze gratis in hun brievenbus krijgen – en letten op wanneer Kruidvat korting op speelgoed geeft. Als er een aanbieding is voor goedkoop vlees kun je dat invriezen. Je kunt limonadesiroop kopen in plaats van frisdrank. Je kunt bezuinigen op elektra door de verwarming laag te zetten en een warme trui aan te trekken. Of onder een deken naar de tv kijken – vinden de kinderen ook gezellig. Of vroeger naar bed. Je kunt korter douchen. Je kunt je spullen verkopen die je niet meer nodig hebt. Vergeet niet om de stekkers uit de stopcontacten te halen, dat scheelt toch weer een beetje stroom, is een advies. Sommige moeders fietsen eens in de maand een flink stuk om bij een goedkope supermarkt of bij de Action shampoo en wasmiddel in te slaan.

Een vrouw heeft al haar abonnementen opgezegd. De moeilijke momenten zijn vaak de verjaardagen van de kinderen. Je wilt ze een cadeau geven waar ze echt blij mee zijn. En je wilt dat ze op school kunnen trakteren en het liefst ook naar een feestje kunnen van andere kinderen met een cadeautje. Gaat je kind niet, dan loop je kans dat hij of zij hun vriendjes kwijtraken. Of een uitzondering zijn in de klas. Toch al omdat de merkkleding en sneakers waar andere kinderen mee pronken voor hen niet zijn weggelegd. Het is veel uitleggen aan de kinderen, waarom een dagje uit er meestal niet in zit. Waarom ze niet vaker naar opa en oma kunnen gaan – omdat er geen geld is voor de trein. Het is altijd kiezen. Wat gaat voor? Kan ik de tandarts nog even uitstellen omdat er anders te weinig over is om van te eten?

Veel van de vrouwen vertellen hoe ze hun trots hebben moeten inslikken om naar de voedselbank te gaan. Maar dat ze, als ze die hobbel eenmaal hebben genomen, er blij mee zijn. En ook tweedehandsjes voor de kinderen graag accepteren. En natuurlijk zijn er de onvoorziene rampen: kind z'n fiets wordt gestolen. Een tramkaart is duur. De wasmachine die al op zijn laatste benen liep, begeeft het nu echt. En hoe lang kun je achter lopen met de huur voordat er moeilijkheden van komen?

Probeer het maar eens, een week boodschappen doen van 25 euro. Of vooruit, maak het jezelf makkelijk en maak er veertig euro van, of vijftig. En als na die week de hele ijskast is leeggegeten en de blikjes er ook aan moesten geloven nog een week. En nog een. En dan bedenk je dat je ook nog kleren zou moeten kunnen kopen. En een cadeautje voor een jarige vriendin. Dat zelfs ergens een kopje koffie gaan drinken in zo'n hippe tent een uitgave wordt waarvan je die dag met je kinderen moet eten. Hoe lang hou je dat vol?

Armoede is met schaamte beladen. Niemand laat zich graag 'arm' noemen. We verhullen het liever, door het te hebben over mensen met een kleine beurs, mensen met een laag inkomen, minima. Mensen met te weinig geld om gewoon van te kunnen leven, verbergen dat zo goed en kwaad als ze kunnen. Voor veel mensen voelt het als falen. En het systeem van bijstand, toeslagen en extra hulp pepert het de mensen vaak nog meer in dat ze niet in staat zijn op eigen kracht rond te komen. De schaamte maakt ook dat er veel mensen zijn die de schulden op laten lopen en niet op tijd om hulp vragen. We komen in een later hoofdstuk nog op het feit dat veel alleenstaande moeders niet graag aankloppen bij hulpverlening die er in principe voor hen is. Bijna iedereen die wel eens, vrijwillig of onvrijwillig, in aanraking is gekomen met overheidsinstanties, heeft er vernederende ervaringen opgedaan. Je voelt je er niet beter van als je je hand op moet houden. Al helemaal niet als je dan ook nog afgewezen wordt.

Armoede vreet aan mensen. Maar het is niet alleen het gebrek aan geld, het is ook de ingebouwde onrechtvaardigheid die knaagt aan het gevoel van eigenwaarde van zoveel mensen, betogen Richard Wilkinson en Kate Pickett in hun belangrijke boek **The Spirit Level**. Daarin laten ze aan de hand van stapels onderzoeken zien dat mensen ongelukkig worden van een als onrechtvaardig ervaren ongelijkheid. Hoe groter het maatschappelijke verschil tussen hoog en laag, hoe ernstiger de gevolgen – in de eerste plaats voor mensen aan de onderkant. Die ongelijkheid vreet ook aan ons welbevinden en onze gezondheid. Letterlijk. Mensen met een hoog inkomen leven 4 à 7 jaar langer. Rijke mensen hebben gemiddeld 65 jaar voor zich in goede gezondheid, terwijl arme mensen gemiddeld na 50 jaar beginnen te kwakkelan met hun gezondheid.<sup>32</sup>

Het hoort bij de harteloosheid van ons huidige politieke klimaat om dat aan de mensen zelf te wijten. Die arme mensen hebben slechte gewoontes, ze roken en drinken te veel, ze eten te veel junkfood en worden te dik, ze doen te weinig aan sport, wordt allemaal beweerd. Maar dit kunnen we ook weten: uit een onderzoek van Sendhil Mullainathan en Eldar Shafir, Schaarste, blijkt dat mensen die een groot deel van hun energie kwijt zijn aan het overleven, aan de dagelijkse zorgen en nachtelijke stress, eenvoudig de mentale bandbreedte niet hebben om een beter evenwicht te vinden, in

32 R. Wilkinson, K Pickett, *The Spirit Level*, 2009 en Factsheet sociaal economische gezondheidsverschillen. pharos.nl (ongedateerd)

hun leven beter te plannen en meer rekening te houden met de toekomst.<sup>33</sup> Het falen van de armen om er wat beters van te maken heeft één belangrijke oorzaak: armoede en ongelijkheid.<sup>34</sup> Wakker liggen van de stress omdat je niet weet hoe je volgende maand de huur moet betalen, is niet echt bevorderlijk om de volgende dag een vrolijke moeder te zijn. Dit is wat we vaak horen van moeders, en van hun kinderen als die al een beetje ouder zijn: moeders proberen te verbergen dat ze zorgen hebben, maar de kinderen voelen dat toch wel. Hun moeder lijkt afwezig, is er met haar hoofd niet bij, soms snauwt ze opeens. Ze wordt kwaad als je met een scheur in je broek thuis komt. Of ze merkt het niet eens. Veel kinderen van alleenstaande moeders die wel aanvoelen dat ze het niet makkelijk heeft, zijn heel loyaal. Op hun beurt maken ze zich zorgen over hun moeder. Misschien is dat de reden dat ze het thuis niet vertellen als ze gepest worden op school. Of niet uitkomen voor hun wensen, omdat ze wel weten dat daar toch geen geld voor is. Kinderen van alleenstaande ouders worden vaak vroeg volwassen. Soms te vroeg.

Hoe langer een kind in armoede leeft, hoe vaker gevoelens van angst, afhankelijkheid en ongeluk toenemen, lezen we in het rapport van het Nederlands Jeugdinstituut **Opgroeien en opvoeden in armoede**. Sommige kinderen nemen de zorgen van hun ouders over, tobben veel en slapen slecht. Wanneer moeders sneller gedepriimeerd of geïrriteerd en boos zijn, krijgen ook de kinderen sneller klachten. Lichamelijke klachten als astma, of psychische, soms uitmondend in ernstige gedragsproblemen. Het zou niet alleen over de kosten moeten gaan, maar dit horen we te beseffen: dat de kinderen die een slechte start hebben in het leven later vaak problemen hebben die niet alleen ongunstig zijn voor henzelf, maar ook de samenleving veel gaan kosten.

33 Sendhil Mullainathan en Eldar Shafir, 2013, *Schaarste, hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*.

34 Anja Meulenbelt, 2019, *Brood en Rozen*, hoofdstuk 3.



Jessica van Ruitenburg van FNV

## ‘Gezinnen moeten op een fatsoenlijke manier kunnen rondkomen’

Jessica van Ruitenburg is beleidsadviseur Arbeid en zorg en Armoede bij FNV. De grootste vakbond van Nederland pleit onder meer voor meer aandacht voor de rechten van zwangere werknemers en het beslechten van de loonkloof tussen mannen en vrouwen.

In de tien jaar dat ze voor de FNV werkt, vertegenwoordigt Ruitenburg de vakbond ook in het vrouwencomité voor de International Trade Union Confederation, de wereldwijde federatie van vakbonden die opkomt voor vakbondsrechten en het recht op een leefbaar inkomen voor vrouwen.

*Hoe kijkt Ruitenburg naar de flexibilisering van de arbeidsmarkt? Welke relatie ziet zij met het toenemend aantal werkende armen? Hoe pakt de flexibilisering uit voor alleenstaande moeders? Wat zouden werkgevers moeten doen om de arbeidsmarkt passender te maken voor deze groep? En wat is er aan beleid nodig van de overheid?*

*De flexbarometer van FNV in samenwerking met TNO en CBS laat zien dat er een toename is in flexibele contracten. Vrouwen werken in Nederland vaker in deeltijd en in flexibele banen dan mannen. Dit maakt ze kwetsbaarder na een scheiding. Daarbij bevindt een alleenstaande ouder zich vaker in een kwetsbare positie omdat er ook zorgtaken zijn. Om een voorbeeld te noemen, bij Schiphol is de arbeidsrelatie veranderd van vaste banen naar oproepovereenkomsten, dit geldt vooral voor schoonmaakwerk,*

*dat voornamelijk door vrouwen wordt gedaan. Hierdoor is er voor Schiphol meer zeggenschap over het aantal uren dat er wordt gewerkt. Je ziet ook meer flexibele contracten in de thuiszorg en de kinderopvang.'*

*'Voor werkgevers is dit een verdienmodel, met bijvoorbeeld tien deeltijdbaners is het gemakkelijker om een rooster in elkaar te zetten. En werknemers moeten zich hierin schikken. Dit kan betekenen dat iemand die in een zorginstelling werkt voor een contract van tien uren in de week, zeven dagen per week beschikbaar moet zijn.'*

*'Van de werkende armen is zes van de tien een vrouw. Alleenstaande vaders lukt het vaker om meer uren te werken, misschien krijgen zij als man meer hulp uit hun netwerk, of ze hebben een groter salaris. Alleenstaande moeders hebben dat vaker niet.'*

*'Als je werkende vrouwen vraagt wat zij het liefste willen, dan is dat flexibele kinderopvang. Kinderopvang die meer aansluit bij hun wisselende roosters. Dat is niet altijd de oplossing. Kinderen zouden zich niet hoeven aanpassen aan de doorgeschoten flexibele arbeidsmarkt. Werkgevers zouden veel meer rekening moeten houden met zorgtaken van werknemers en werknemers, waaronder alleenstaande moeders, meer zeggenschap over hun werktijden moeten geven.'*

*'Fulltime kinderopvang, langdurig ouderschapsverlof, of zoals dat in het buitenland bestaat, een integraal kindcentrum, kunnen bijdragen aan meer beschikbaarheid voor werkende ouders. Wat dat betreft zouden we meer naar Scandinavische landen zoals Zweden moeten kijken. Daar is meer collectiviteit op gebied van kinderopvang en betaald ouderschapsverlof. Als je iets wilt doen om armoede tegen te gaan, en in het bijzonder kinderarmoede, dan zul je meer collectief moeten regelen. Want een belemmerende factor voor werkende armen om meer te gaan werken, is vaak de angst voor een naheffing voor de kinderopvangtoeslag. En recent is gebleken dat die angst terecht is.'*

*'Flexibilisering van de arbeidsmarkt leidt tot meer onzekerheid. Er is nu sprake van een disbalans op de arbeidsmarkt. Vooral voor jongeren en in bepaalde sectoren zijn er vrijwel alleen maar contracten op flexibele basis. In 2018 hadden alleen Polen en Spanje meer flexwerkers dan Nederland. Maar Nederland staat bovenaan als het gaat om toename. Volgens het CBS is het aantal werkenden met onzekere contracten sinds 2003 met 1,3 miljoen toegenomen. Er is niet één oorzaak aan te wijzen voor de toename van armoede onder werkenden, maar de flexibilisering speelt hierin wel een rol. Uit analyse van het SCP blijkt dat er een aantal risicofactoren is om als werkende in armoede te leven. Daarbij gaat het om ofwel te weinig uren werken of een te laag uurloon. Met name mensen die werken op basis van onzekere contracten (oproep- of nulurencontracten), zzp'ers, alleenstaanden en mensen met een migratieachtergrond lopen een risico op armoede.'*

*'Als je wilt dat kinderen niet in armoede opgroeien, moet er als eerste worden gewerkt aan het verbeteren van de inkomenspositie van hun ouder(s). En dat kan een heel stuk beter. Uit het SER-advies 'Opgroeien zonder armoede' bleek dat gezinnen met kinderen op het sociaal minimum, met alle inkomensvoorzieningen en kindregelingen erbij, niet boven de armoedegrens uit komen. Dat moet als eerste veranderen. Daarom pleit FNV voor verhoging van het Wettelijk minimumloon en daaraan gekoppeld de bijstand, zodat gezinnen op een fatsoenlijke manier rond kunnen komen. Daarnaast moeten we veel meer werk maken van inclusieve en collectieve voorzieningen voor kinderen, bijvoorbeeld door sport en muziek op en rond scholen te organiseren. Daardoor is er minder uitsluiting.'*

## De groep 'kwetsbaren' groeit

De groep 'kwetsbaren' groeit. We hebben inmiddels veel jongeren die niet aan de bak komen, veel mensen die als oproepkrachten functioneren, deeltijdwerkers zoals de moeders die daar niet van kunnen leven, laaggeschoolden die zelfs met een volle baan niet voldoende overhouden om van te kunnen leven. En het risico wordt extra groot wanneer ze eenverdiener zijn, kinderen hebben, of een migratieachtergrond. Naar schatting 10% van de zzp'ers leeft in relatieve armoede. Zij, en de mensen met korte contracten, met flexwerk, lopen altijd het risico om niet genoeg te verdienen. Op het moment dat we dit schrijven is de coronacrisis begonnen. Voor mensen die nu niet kunnen en niet mogen werken een absolute ramp. Zo vertelt Nora\*:

*'Ik werk met een payroll-contract, dus ik ben een soort uitzendkracht. En nu door het virus sta ik tijdelijk 'op straat' omdat er minder werk is en de mensen met vaste uren voor gaan. Alleen als ik zo om me heen lees kom ik nergens voor in aanmerking om het gat op te vullen, dus als ik nu een maand thuis zit heb ik geen inkomen. De deeltijd-WW is nog niet doorgevoerd. Ik zit nu best in de stress: hoe moet ik dit nu allemaal doen?'*

Gemeenten hebben meestal een armoedebudget. Maar het punt is, zo stelt wethouder Groot Wassink van Amsterdam: er zijn ontzettend veel regelingen, ook voor zelfstandigen, maar het is pleisters plakken zolang er geen inkomenspolitiek gevoerd mag worden. Het probleem ligt in het verhogen van reële lonen, want die blijven structureel achter. De bal ligt dus bij de Rijksoverheid, want die gaan over de minimumlonen, de toeslagen en de werkgeverskosten om iemand in diens te nemen. Die gaan over het belastingsysteem.

De gemeenten kunnen alleen de gevolgen van armoede verzachten door middel van lokale belastingen, lokale aanbestedingen, ze kunnen rekening

houden met mensen die weinig verdienen bij de bijzondere bijstand en de individuele inkomenstoeslag. Maar gemeenten kunnen ook de lokale lasten verhogen, zoals afvalstoffenheffing, rioolheffing, en parkeertarieven. Daar bovenop komen de gestegen huren. Er worden pogingen gedaan om mensen uit de bijstand en aan het werk te krijgen, maar de gemeenten doen weinig aan de mensen die werken en toch te weinig verdienen. Zo krijgen bijstandsgerechtigden automatisch kwijtschelding van afvalstoffenheffing, maar mensen met weinig inkomen moeten dat zelf aanvragen. En weten dat dat kan en waar je dan moet zijn.

Alleenstaande moeders zijn niet de enige groep met een groot risico op langdurige armoede. Maar het is wel een aanzienlijke groep, waar naar verhouding weinig aandacht voor is. Wacht even, zeg je misschien, maar er wordt toch veel gedaan aan kinderarmoede? Heeft de staatssecretaris niet zelf gezegd dat de kinderarmoede teruggebracht moet worden tot nul?

Daarover meer in het volgende hoofdstuk.



# Genderongelijkheid en de levensloop

In Nederland kunnen vrouwen ervoor kiezen om moeder te worden zonder dat ze samen (hoeven te) leven met een man. En dat is een groot goed. Maar de meeste alleenstaande moeders hebben eerst samengeleefd met de vader van hun kinderen – al is het soms maar kort. Dit is belangrijk, omdat de basis voor veel van de ongelijkheid en armoede die we zien onder alleenstaande moeders, al gevormd wordt voordat de moeders alleenstaand werden. Daarover gaat dit hoofdstuk.

## Tijd voor zorg, tijd voor werk

In 2018 publiceerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) een groot onderzoek naar de tijdsbesteding van Nederlanders.<sup>35</sup> Dit rapport liet grote verschillen zien tussen vrouwen en mannen. Vrouwen besteedden gemiddeld 27 uur per week aan de zorg voor het huishouden en zorg voor anderen, terwijl mannen hier gemiddeld maar 18 uur per week mee bezig waren. Dat is een verschil van 9 uur (meer dan een volledige werkdag!), iedere week weer. Het is dan ook niet zo gek dat vrouwen gemiddeld ook 9 uur per week minder besteedden aan betaald werk. Maar leven we dan niet in een wereld, waarin iedereen evenveel bijdraagt aan het huishouden? Dat is maar gedeeltelijk waar: bij jonge stellen zie je inderdaad een veel gelijkere verdeling van tijdsbesteding aan werk, huishouden en vrije tijd. Tot het moment dat er kinderen komen: dan keren de ‘traditionele’ patronen weer terug alsof ze nooit verdwenen waren. Ongelijkheid staat dus niet vast, maar verandert tijdens de levensloop van mensen.

De zorg voor kinderen is nog altijd één van de belangrijkste verklaringen waarom vrouwen wel of niet werken, of waarom ze minder uren werken dan vrouwen zonder kinderen. Dat wil zeggen: dit geldt voor vrouwen die

<sup>35</sup> Boer, A. de, Broek, A. van den, Bucx, F., Feijten, P., Haan, J. de, Pulles, I., Verbeek-Oudijk, D., Vlasblom, J. D., & Wennekers, A. (2018). *Alle ballen in de lucht: Tijdsbesteding in Nederland en de samenhang met kwaliteit van leven*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

met een partner samenleven. De meeste alleenstaande moeders werken.<sup>36</sup> Kijken we naar de inkomens van mannen en vrouwen in de jaren voordat ze kinderen hebben, dan ontwikkelen deze zich behoorlijk gelijk. Sterker nog, jonge Nederlandse vrouwen verdienen zelfs wat meer dan jonge mannen – ze zijn immers hoger opgeleid. Maar zodra er kinderen komen, blijven de inkomens van de vaders zich door ontwikkelen, terwijl het inkomen van de moeders keldert.<sup>37</sup>

Vrouwen in Nederland verdienen veel minder dan mannen. In 2010 was bij Nederlandse stellen het jaarinkomen van vrouwen met een partner gemiddeld ongeveer de helft van dat van mannen.<sup>38</sup> Deels komt dit doordat minder vrouwen dan mannen werken, en als ze werken dan vaker parttime. Maar ook per uur verdienen ze minder. In de publieke sector is het bruto uurloon van vrouwen is 8% lager dan dat van mannen, en in de private sector is dit maar liefst 18%.<sup>39</sup> Om een indruk te geven van hoe groot dit verschil is: dit is vergelijkbaar met een man die maar 4 dagen in de week werkt maar toch evenveel verdient als een vrouw die 5 dagen werkt. Voor een deel komt dit doordat vrouwen gemiddeld minder werkervaring hebben (bijvoorbeeld omdat ze er een paar jaar tussenuit zijn gegaan om voor de kinderen te zorgen), vaker in laagbetaalde beroepen werken zoals de zorg en het (basis)onderwijs, of omdat ze een lager uurloon krijgen bij een parttime baan. Maar zelfs als met al dit soort factoren rekening gehouden wordt, dan nog verdienen vrouwen 7% minder in het bedrijfsleven, en 5% minder bij de overheid: een onverklaard verschil dat duidt op ongelijk loon voor gelijk werk.

Het is haast ironisch: moeders leggen zich veel vaker en veel meer toe op de zorg voor hun kinderen dan vaders dat doen, en dat gaat ten koste van hun economische zelfstandigheid. Als zij een tijd later alleenstaande moeder wordt krijgt ze veelal het grootste deel van de zorgtaak, maar haar financiële zelfstandigheid heeft dan niet zomaar terug.

<sup>36</sup> Muller, J. S., Hiekel, N., & Liefbroer, A. C. (2020). *The Long-Term Costs of Family Trajectories: Women's Later-Life Employment and Earnings Across Europe*. *Demography*. <https://doi.org/10.1007/s13524-020-00874-8>

<sup>37</sup> <https://www.vox.com/2018/2/19/17018380/gender-wage-gap-childcare-penalty>

<sup>38</sup> Nieuwenhuis, R., van der Kolk, H., & Need, A. (2017). *Women's earnings and household inequality in OECD countries, 1973–2013*. *Acta Sociologica*, 60(1), 3–20. <https://doi.org/10.1177/0001699316654528>

<sup>39</sup> <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2019/de-loonkloof-waarom-vrouwen-nog-steeds-minder-verdiene-dan-mannen/>

## Valt er iets aan te doen?

Natuurlijk. Ervaringen in Nederland en daarbuiten hebben ons geleerd dat de verhoudingen tussen vrouwen en mannen niet in steen gebeiteld staan, maar dat we ze zelf bepalen. We kunnen ze dus ook veranderen. Beleid speelt daar een belangrijke rol in, hoewel het direct gezegd moet worden dat beleid natuurlijk niet in staat is om per direct volledige gendergelijkheid te creëren. Dat is meer een kwestie van de lange adem, en het is daarom ook belangrijk dat de overheid zich langdurig inzet op meer gelijkheid tussen vrouwen en mannen.

Kinderopvang is vermoedelijk de vorm van beleid die het meeste heeft bijgedragen aan hoeveel moeders werken.<sup>40</sup> Tenminste, als de opvang betaalbaar, beschikbaar en van goede kwaliteit is. Er zijn landen, zoals Zweden, waar alle werkende, studerende, of werkzoekende ouders simpelweg de garantie hebben op een plek in de kinderopvang in de buurt – en dat tegen een heel lage vergoeding. Een dergelijke universele regeling maakt dat kinderopvang heel gebruikelijk is, en beschikbaar voor iedereen die het nodig heeft. Dergelijke opvang draagt eraan bij dat moeders die met hun partner vaker blijven werken, en meer uren, en op die manier een grotere mate van zelfstandigheid behoudt. Het voorkomt ook dat moeders, mochten ze een paar jaar later alleenstaand worden, een gat in hun CV hebben. Voor alleenstaande moeders van kleine kinderen is goede kinderopvang natuurlijk helemaal van groot belang om te kunnen blijven werken. Maar als je er alleen voor staat, is het extra belangrijk dat de kinderopvang lang genoeg open is zodat je je kind voor het werk kunt brengen en erna weer op kunt halen – vooral als je onregelmatige diensten draait in de vroege ochtend of in de avond.

Kinderopvang helpt niet alleen om moeders aan het werk te houden of meer uren te laten werken, het helpt ook om met werkstress om te gaan, en om de verantwoordelijkheden van werk en gezin te combineren. Dit geldt zowel voor alleenstaande moeders als voor stellen. Een studie over 20 Europese landen liet zien dat in landen met een uitgebreider aanbod

40 Olivetti, C., & Petrongolo, B. (2017). *The Economic Consequences of Family Policies: Lessons from a Century of Legislation in High-Income Countries*. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1), 205–230. <https://doi.org/10.1257/jep.31.1.205>

van kinderopvang alleenstaande moeders inderdaad vaker werkten, maar ook dat zij hun gezondheid als beter ervoeren.<sup>41</sup>

Er is nog een ander belangrijk voordeel van kinderopvang: het is goed voor de kinderen. Nobelprijswinnaar James Heckman maakt zich hier al jaren hard voor<sup>42</sup> – en met hem vele anderen. Met name kinderen uit gezinnen waar het thuis niet zo goed gaat hebben baat bij kinderopvang. De voordelen uit zich op zowel sociaal en emotioneel gebied, in een betere gezondheid, een betere cognitieve ontwikkeling en latere schoolprestaties.

Het mes van de kinderopvang snijdt dus aan meerdere kanten: het helpt moeders in stellen om aan het werk te blijven en zo hun financiële zelfstandigheid te behouden, en het stelt alleenstaande moeders in staat om überhaupt te werken terwijl ze zorgdragen voor hun kleine kinderen. Daarnaast helpt kinderopvang de balans tussen werk en privé te verbeteren, en het is goed voor kinderen.

Een tweede beleidsmaatregel die kan bijdragen aan een meer gelijke verdeling van zorgtaken is betaald ouderschapsverlof – en dan met name ook voor vaders. Dit is opnieuw een voorbeeld van beleid dat eraan kan bijdragen dat ouders de zorg gelijkjer verdelen, en daardoor op langere termijn ook werk en inkomen. Met een pasgeboren kind in huis proberen stellen tot een nieuwe verdeling van werk en zorg te komen, wat er vaak toe leidt dat moeders meer tijd gaan besteden aan zorg, en vaders meer aan betaald werk. Juist op dat moment kan betaald ouderschaps- of partnerverlof ervoor zorgen dat ook vaders meer betrokken raken bij de zorgtaken. Het is dan wel van belang dat het verlof goed doorbetaald wordt en niet van vader op moeder overgedragen kan worden. In het ideale geval neemt de vader een groot deel van zijn verlof op terwijl de moeder weer terug is aan het werk. Onderzoek laat zien dat vaders die vroeg betrokken zijn bij de zorg voor hun kinderen, dat ook blijven als hun kinderen wat ouder zijn.<sup>43</sup>

Het lijkt ons overigens ook belangrijk dat werkgevers niet opdraaien voor het doorbetalen van het loon, maar dat dit uit algemene middelen gebeurt.

41 Nieuwenhuis, R., Tøge, A. G., & Palme, J. (2018). *The health penalty of single parents in institutional context*. In R. Nieuwenhuis & L. C. Maldonado (Eds.), *The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve wellbeing (1st ed.)*. Policy Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2204rvq>

42 <https://heckmanequation.org>

43 Duvander, A.-Z., & Jans, A.-C. (2009). *Consequences of Fathers' Parental Leave Use: Evidence from Sweden*. *Finnish Yearbook of Population Research*, 44, 49–62.



Als werkgevers dit moeten betalen dan bestaat toch het gevaar dat er druk ontstaat op met name vaders om het verlof niet op te nemen of kort te houden. Of dat werkgevers terughoudend zijn om mensen aan te nemen waarvan ze vermoeden dat ze binnenkort verlof op zouden kunnen nemen: een praktijk waarvan we weten dat die discriminatie van (jonge) vrouwen in de hand werkt. Daarnaast is het doorbetalen van loonkosten (naast het eventueel inhuren van een vervanger) vooral voor kleine ondernemingen een zware last. Maar als werkgevers zeggen dat ze niet weten hoe ze voor al die mannen vervangers moeten vinden, dan zeggen wij: jullie weten al heel lang hoe dat moet, want het lukt ook voor moeders.

Tenslotte is een belastinghervorming essentieel. In Nederland betalen gezinnen (formeel: fiscale partners) als een eenheid inkomensbelasting. Dat de inkomens van partners samen worden genomen in plaats van individueel belast, heeft een belangrijk nadeel voor met name werkende vrouwen. De reden hiervoor is simpel: in ons progressieve stelsel gelden hogere belastingtarieven voor hogere inkomens. Stel je nu een man en vrouw voor die getrouwd zijn. Hij heeft een goed verdienende baan, en zij overweegt om ook te gaan werken. Het inkomen dat zij kan verdienen zal direct met een hoog belastingtarief belast worden, vanwege het inkomen van haar man – dus voor een veel hoger tarief dan wanneer het inkomen van haar man niet meegeteld zou worden. Veel stellen zullen dan besluiten dat het de moeite niet waard is, omdat hun netto huishouden er niet veel op vooruit zal gaan. In landen om ons heen die inkomens individueel belasten speelt deze afhankelijkheid niet. Inderdaad is bekend dat het heffen van inkomstenbelasting op individuele basis bijdraagt aan meer vrouwen op de arbeidsmarkt.<sup>44</sup> Een bijkomend voordeel van een individueel belastingstelsel, is dat het eenvoudiger is omdat geen rekening gehouden hoeft te worden met de inkomens (aftrekposten en bezittingen) van een partner. Dit maakt vooral een verschil wanneer mensen uit elkaar gaan, hun bezittingen moeten verdelen na een scheiding, of wanneer iemand een nieuwe partner krijgt.

We merken op dat geen van deze drie vormen van beleid specifiek gericht zijn op alleenstaande moeders. Integendeel: alle ouders hebben baat bij een evenwichtiger verdeling van zorg en werk. Toch helpt dit beleid om de positie van alleenstaande moeders sterker te maken. Immers, als moeders in een relatie blijven werken, dan staan ze financieel sterker mochten ze

44 Thévenon, O. (2011). *Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis*. *Population and Development Review*, 37(1), 57–87. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2011.00390.x>

later in hun leven alleenstaande moeder worden. In een samenleving met meer gendergelijkheid staan alleenstaande moeders er beter voor. Daarnaast hebben kinderopvang en betaald verlof ook duidelijke directe voordelen voor alleenstaande moeders.

## Is een baan dan de oplossing voor alles?

Het hebben van een betaalde baan of zelfstandig ondernemerschap heeft allerlei voordelen. Natuurlijk is het salaris heel belangrijk, maar een baan is zoveel meer dan alleen het loonstrookje. Een baan hangt samen met een betere gezondheid, omdat mensen minder stress door armoede hebben maar ook door bijvoorbeeld een vast ritme in de dag. Mensen die in loondienst werken bouwen sociale rechten op, zoals betere sociale zekerheid (zoals de WW in plaats van de bijstand) en soms ook een pensioen. Verder is werk een investering in de toekomst: door meer ervaring op te doen en een netwerk op te bouwen is het makkelijker om ergens anders aan de slag te kunnen mocht dat nodig zijn.

Toch is het hebben van een baan niet zaligmakend. Contracten zijn tegenwoordig onzeker geworden, veel mensen weten niet of ze morgen of volgende maand wel genoeg ‘mogen’ werken om de huur te kunnen betalen, schijnzelfstandigen bouwen vaak helemaal geen sociale rechten op, de lonen zijn laag gebleven, en voor veel mensen is werk ronduit een aanslag op het lijf. Ga zo maar door. Werk is ook lastig te combineren met het opvoeden van kinderen, vooral als de kinderopvang slechts geregeld is of simpelweg onbetaalbaar.

De Nederlandse overheid is er steeds meer gefixeerd op dat iedereen een baan moet hebben om sociale problemen als armoede te bestrijden. Dit begon al bij oud-premier Wim Kok, met zijn leus uit 1996: **‘Werk, werk en nog eens werk’**. Met een baan voor iedereen zouden de maatschappelijke problemen wel verdwijnen. Maar dat blijkt toch ingewikkelder te liggen. Het aantal werkenden in Nederland, maar ook in de rest van Europa, is de laatste jaren alleen maar toegenomen, maar armoede is niet afgenomen.<sup>45</sup> Hoe kan dat? Voor veel mensen is een baan helemaal geen garantie dat ze niet in armoede hoeven te leven. Dit kan zijn omdat het loon te laag is, maar

45 Jenkins, S. P. (2020). *Perspectives on Poverty in Europe. Following in Tony Atkinson's Footsteps*. *Italian Economic Journal*, 6, 129–155. <https://doi.org/10.1007/s40797-019-00112-0>

vooral omdat mensen niet altijd voltijds kunnen werken al zouden ze dat willen. Of omdat ze seizoenswerk doen en dus niet het hele jaar door kunnen werken. Onzekere en tijdelijke contracten maken het dan heel moeilijk om financiële plannen te maken, of wat reserves op te bouwen. En natuurlijk komt armoede veel vaker voor onder werkende alleenstaande moeders dan onder werkende stellen – alleenstaande moeders hebben immers geen tweede salaris in het huishouden, maar moeten wel alle kosten betalen voor hun kinderen. In Nederland liet een onderzoek<sup>46</sup> zien dat bijna 3 op de 10 alleenstaande ouders met een baan met hun loon onder de armoedegrens zaten. Zelfs nadat financiële bijdragen zoals kinderbeslag, huurtoeslag of eventuele tijdelijke uitkeringen meegerekend werden, bleken 2 op de 10 werkende alleenstaande ouders in armoede te leven. Dit laat zien dat zelfs veel werkenden afhankelijk zijn van uitkeringen, toeslagen of bijlagen, en dat dergelijke uitkeringen echt niet alleen zijn voor werklozen.<sup>47</sup>

## Conclusie

Gelijkheid tussen mannen en vrouwen in zowel zorg als werk is belangrijk. Maar voor we zover zijn, moet er nog een hoop veranderen zodat moeders meer werken, en vaders meer zorgen. Dat het allemaal veel gelijk kan, laten Scandinavische landen zien. Maar dan moet de overheid wel bijdragen door te investeren in een uitgebreid pakket van beleid, inclusief kinderopvang, goed betaald verlof voor vaders, en bij voorkeur individuele belastingen. Dit zijn vormen van beleid waar ook moeders en vaders met een relatie veel aan hebben, maar de gendergelijkheid die eruit voortkomt betaalt zich ook uit in een betere positie voor alleenstaande moeders. Een baan is niet een oplossing voor alles, maar wel een investering in financiële onafhankelijkheid en in de toekomst. Je weet immers nooit hoe het leven loopt.

46 Nieuwenhuis, R., & Maldonado, L. C. (2018). *Single-parent families and in-work poverty*. In H. Lohmann & I. Marx (Eds.), *Handbook on In-Work Poverty* (pp. 171–192). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781784715632>

47 Bradshaw, J., & Nieuwenhuis, R. (2020, forthcoming). *Poverty and the Family in Europe*. In: Kreyenfeld, M., & Schneider, N. (red.) *Handbook of Family Sociology*. Cheltenham: Edward Elgar.

## 4. Kinderarmoede bestaat niet

Ruim 8% van de kinderen in Nederland groeit op in armoede.<sup>48</sup> En dat is al jaren zo. Arme kinderen lopen op lange termijn meer risico op fysieke en psychische problemen, stelde voormalig staatssecretaris van Sociale Zaken, Tamara van Ark. Ze komen sneller in een sociaal isolement terecht, en doen het vaak slechter op school. En eenmaal volwassen hebben ze ook meer risico om in armoede te blijven steken. Kortom: de staatssecretaris wilde het liefst de kinderarmoede terugbrengen naar nul. En daartoe had ze een ferme aanpak bedacht: boven op het jaarlijkse bedrag van 100 miljoen euro dat het vorige kabinet al vrijgemaakt had, komt nog eens 80 miljoen.<sup>49</sup> Het grootste gedeelte daarvan gaat naar de gemeenten die voor de armoedebestrijding van kinderen verantwoordelijk zijn gemaakt. Een kleiner deel gaat naar de maatschappelijke organisaties die zich bezighouden met het bestrijden van kinderarmoede. Dit is het doel: dat elk kind dat opgroeit in een gezin met een laag inkomen toch kan meedoen, waardoor kinderen zich breder kunnen ontwikkelen en de kans op sociale uitsluiting kleiner wordt. En nadrukkelijk wordt er ook gekeken naar de kinderen van werkende armen, die vaak niet in de kaartenbak zitten van de gemeenten, die vooral zicht hebben op de mensen die leven van een uitkering. Mooi toch?

Maar wacht even, missen we niet iets als we het hebben over het woord kinderarmoede? Bent u, lezer, weleens arme kinderen tegengekomen met rijke ouders? Wij niet. En hoe dacht de overheid de kinderarmoede tot nul terug te brengen als intussen de ouders arm blijven? Waarom komen die in dit verhaal niet voor? Kunnen we het überhaupt wel hebben over kinderarmoede? Waarom noemen we het beestje niet gewoon bij de naam: armoede?

In een vorig hoofdstuk stelden we al dat wat ze armoedebestrijding noemen, meestal neerkomt op het verzachten van de ergste uitwassen van armoede, dat wil dus zeggen allerlei vormen van hulpverlening, van schuldsanering, budgetteringscursussen, hulp bij de opvoeding aan de ene kant, en aan de andere kant: bijdragen in natura, als kledingpakketten, de mogelijkheid om voor schoolkinderen een fiets of laptop aan te vragen, gratis

48 CPB en SCP, *Kansrijk armoedebeleid*, juni 2020

49 Van Ark: *Kinderarmoede onacceptabel in welvarend Nederland* (nieuwsbericht Rijksoverheid, 1 april 2019).

uitjes naar de Efteling en een bijdrage in het lidmaatschap van sportclubs en muziekles. Vroeger werd dat liefdadigheid genoemd. En daarmee zetten we een stap terug in de geschiedenis, toen werd aangenomen dat er nu eenmaal arme mensen bestonden, alsof dat een ander soort volk was, waar weinig aan te doen was. De ouders, die in dit verhaal over kinderarmoede nauwelijks voorkomen, behalve dat ze hulp kunnen krijgen bij het aanvragen van toeslagen, het afbetalen van schulden, en de weg weten naar al die charitatieve organisaties waar ze een feestpakket voor de verjaardag van hun kind aan kunnen vragen, moeten zelf maar zien hoe ze het klaarspelen om de huur en de elektriciteit te betalen. En verder kunnen ze naar de voedselbank.

Veel ouders zullen daar niet over klagen. Omdat ze zich voor hun armoede schamen, én omdat een goed Hollands spreekwoord luidt: een gegeven paard mag je niet in de bek kijken. Floris heeft het in zijn speech zo mooi gezegd:

*'We kunnen niet dromen over een betere toekomst met de verkeerde prioriteiten. Ik bedoel daarmee dat het niet makkelijk is om blij te zijn met een cadeau als we weten dat mijn moeder de elektriciteit niet kan betalen, of bang is dat we binnenkort ons huis uitmoeten. Van cadeaus geven voelen vooral de organisaties die ze ons geven zich beter.'*

Wie googelt op 'kinderarmoede' kan kennismaken met een reeks van instanties, nog los van de plaatselijke overheid. Stichting Leergeld is een grote, die zich met hartelijke instemming van de staatssecretaris richt op de schoolkinderen die anders niet op een schoolreisje of naar voetbal zouden kunnen, vanwege het gebrek aan geld thuis. Bij de Alliantie tegen Kinderarmoede zijn tachtig bedrijven en organisaties aangesloten. Bij Single SuperMom komt af en toe een vrachtwagen langs om een lading cadeautjes te brengen. Dozen vol met dvd's voor kinderen, en je zegt er maar niets van dat het dingen zijn die hun marktwaarde al lang verloren hebben, en dat bovendien veel huishoudens geen dvd-speler hebben. Je klaagt er maar liever niet over dat er weer vrijwilligers aan het werk moeten om uit te pakken en te distribueren, voor eigen kosten, want uiteraard wordt er geen rekening mee gehouden dat Single SuperMom geen subsidie krijgt voor salarissen.

Hier gaat het om: het grootste deel, zo'n 90% van de kinderarmoedebestrijding bestaat uit bijdragen 'in natura'. De ouders krijgen dus nooit zelf geld in handen.<sup>50</sup> De gemeente geeft op wat een kind kan krijgen, wanneer de ouders kunnen aantonen op of onder de armoedegrens te leven (die in elke gemeente anders kan zijn, dat is een ander probleem), of waar ze voor in aanmerking kunnen komen. Een fiets voor de kinderen om op naar school te gaan, een laptop voor huiswerk. Soms een bijdrage voor de schooluitjes. Alle bestaande organisaties die iets willen doen voor kinderen, laten weten waar ze eventueel voor in aanmerking kunnen komen. Muziekles, sportles, een pakket waarmee je je verjaardag kunt vieren. In de aanbieding: eens per jaar een pakket met kleren, schoenen en wat speelgoed. Van tevoren wordt gevraagd welke leeftijd, sekse en maat de kinderen hebben. Het fijne voor het kind is dat alles nieuw is, zodat ze eens wat anders hebben dan tweedehandsjes en afdankertjes. Wat minder fijn is, is dat er geen rekening mee wordt gehouden dat ook een kind smaak heeft, en bepaalde wensen. Vaak weet een moeder wel wat hun kind leuk vindt, en in veel gezinnen beslissen de kinderen mee als er kleren gekocht worden. Maar dat is hier niet aan de orde. Als je arm bent, mag je blij zijn dat er eens per jaar zo'n pakket komt, nadat je er alle formulieren voor hebt ingevuld, inclusief de naam van je hulpverlener(s) en de gegevens over je inkomsten.

Is dit armoede bestrijden? Nee, het is slechts het verzachten van de gevolgen van armoede. Zeker is het prettig om in aanmerking te komen voor iets substantieels als een fiets – het scheelt in de kosten van vervoer. Net zoals de voedselbank veel scheelt. Het maakt soms net het verschil uit tussen aan het eind van de maand niets meer voor op brood te hebben en toch nog af en toe een toetje op tafel kunnen zetten. Er zullen niet veel moeders zijn die klagen over wat ze voor niks kunnen krijgen.

Ongetwijfeld zullen er onder al die duizenden mensen ook ouders bij zijn die aan zichzelf denken en niet aan hun kinderen, die misschien ook de kinderbijslag opmaken aan waar ze zelf zin in hebben. Is dat een reden om alle alleenstaande moeders – ook de moeders die zelf afzien van nieuwe kleren omdat hun zoon schoenen nodig heeft, of het bezoek aan de tandarts maar uitstelt omdat de elektriciteit betaald moet worden – te verbieden om iets te zeggen te hebben over hoe het geld wordt uitgegeven dat de overheid oormerkt voor het bestrijden van kinderarmoede? Is het niet evident dat

<sup>50</sup> Save the Children en Defence for Children, *Kansen voor kinderen: een postcodetombola? Een verkennend onderzoek naar gelijke toegang tot voorzieningen voor kinderen in Nederland die opgroeien in armoede, 2019.*

dit de ouders opnieuw in een machteloze en afhankelijke positie houdt? Wat doet het voor je gevoel van eigenwaarde als je wel allerlei formuleren in moet vullen om iets te krijgen, maar niets te zeggen hebt over wat de prioriteiten zijn in jouw huishouden?

Met alle goede bedoelingen om kinderen iets te geven om mee te kunnen doen (een stadspas, sportles, een fiets), wordt niet verhinderd dat de kinderen met hun alleenstaande ouders in armoede leven, en daar bijna niet meer uitkomen. Met een grote kans dat de volgende generatie ook weer in de armoede terecht komt. En zo gaat het maar eindeloos door. Dat betekent dus dat er echt iets aan de armoede zelf moet worden gedaan.

Met alle goede bedoelingen om kinderen iets te geven om mee te kunnen doen, een stadspas, sportles, een fiets, wordt niet verhinderd dat de kinderen met hun alleenstaande ouders in armoede leven, en daar bijna niet meer uitkomen. Met een grote kans dat de volgende generatie ook weer in de armoede terecht komt. En zo gaat het maar eindeloos door. Dat betekent dus dat er echt iets aan de armoede zelf moet worden gedaan.

Dat is niet alleen beter voor de ouders, maar ook voor de samenleving. Als we deze vicieuze cirkel niet doorbreken, komt de samenleving straks voor nog veel grotere uitgaven te staan. Uitgaven aan schuldhulp, gezondheidszorg, sociale voorzieningen, jeugdzorg.

Armoede van kinderen is een multidimensionaal probleem, wordt vastgesteld in het rapport van Save the Children en Defence for Children over kansen voor kinderen.<sup>51</sup> Er is in Nederland geen centrale visie, geen centraal beleid. De praktijk is verdeeld over de ministeries van Sociale Zaken, Onderwijs, Justitie en Volkshuisvesting. Het gaat om inkomenspolitiek, het belastingstelsel, maar ook om werk en wonen. En om een effectieve aanpak van de verplichting van de overheid om de rechten van kinderen te eerbiedigen, is het nodig niet alleen naar de kinderen te kijken, maar ook naar hun ouders, en de context waarin ze leven.

In december 2019 vernam Single SuperMom dat het kabinet constateerde dat het een begrotingsoverschot had van 10 miljard euro. Samen met de SP bedacht Single SuperMom dat dit een goed moment was om te vragen

<sup>51</sup> Save the Children en Defence for Children, *Kansen voor kinderen: een postcode-tombola? Een verkennend onderzoek naar gelijke toegang tot voorzieningen voor kinderen in Nederland die opgroeien in armoede*, 2019.

om een aardige oudejaarsgift voor alleenstaande ouders. Zeg 500 euro, per gezin, wat zou neerkomen op 300 miljoen. Een voorschot op betere tijden die nog moeten komen. Op die 10 miljard zou dat toch best te doen zijn. Voor de moeders zou dat neerkomen op nieuwe kleren voor iedereen, of de achterstallige huur wegwerken, of eindelijk eens naar de tandarts, of voor het eerst in jaren weer een weekeindje weg. Op de dag dat er in de Tweede Kamer over zou worden gedebatteerd, togen we opnieuw met een bus vol moeders en kinderen en een compleet zangkoor uit Amsterdam Zuidoost naar Den Haag. De kinderen zongen bij de kerstboom in de hal voor een haag van vriendelijke Kamerleden enthousiast een prachtig lied. We hielden speeches, we legden nog eens uit dat alleenstaande moeders en hun kinderen beter verdienen, en dat die 500 euro een aardig begin zou zijn. Er was ook een vriendelijke meneer van de VVD bij, die de kinderen een handje gaf en ons, alleenstaande moeders, vriendelijk toeknikte. De SP had gezorgd voor gevulde koeken en cola. Een paar uur later hoorde we dat de motie voor een eenmalige kerstuitkering voor alleenstaande ouders geen meerderheid had gekregen en dus was afgewezen. Die aardige meneer van de VVD had ook tegengestemd.

## Waar willen we heen?

Willen we er wat aan doen dat kinderen niet langer in armoede moeten opgroeien, dan moet er een werkelijk politiek gedragen beleid komen dat de armoede in ons welvarende land oplost. Dat lukt niet door alleen maar de scherpe kantjes van de armoede af te halen, en de kinderen nog het een en ander mee te geven zodat ze mee kunnen doen op school. Werkelijke gelijke kansen voor kinderen krijgen we alleen wanneer, zoals Floris dat ook heeft gezegd, thuis de zaken op orde zijn. Geen zorgen meer over de betaling van de huur, geen stress vanwege schulden, geen moeders die voor hun kinderen moeten verbergen hoe depressief en moedeloos ze zijn. Geen moeders die twee baantjes nodig hebben om hun kinderen in de kleren te kunnen steken.

Dat betekent dat er sprake moet zijn van een structurele en eerlijker verdeling van de welvaart. Dat betekent dat het minimumloon moet worden

verhoogd, en ook de noodzakelijke uitkeringen. En dat betekent, onder andere, dat de Rijksoverheid een ander belastingsysteem op moet tuigen, waarin er meer belasting wordt betaald op vermogens, en grote bedrijven niet de kans krijgt ons land als belastingparadijs te gebruiken. Hier zijn we van overtuigd: het kan eerlijker.

Wat zeker ook moet gebeuren dat het werk in de zorg en de dienstensector, waarin zo veel vrouwen werken, wordt opgewaardeerd. Ook iemand die een fulltime baan heeft bij een schoonmaakbedrijf hoort van het salaris te kunnen leven, met de kinderen.

We hebben niet de illusie dat dit alles overmorgen in orde is. En dat er intussen wat gedaan wordt om het leven van alleenstaande moeders en hun kinderen te verbeteren, begrijpen we ook. We pleiten ervoor dat de moeders serieuzer worden genomen en met minder wantrouwen worden bejegend. Aangezien zij in de meeste gevallen het grootste deel van de verantwoordelijkheid voor haar kinderen draagt is zij ook degene die weet wat er nodig is. Haar prioriteiten moeten daarom serieus genomen worden. En er is nog veel meer dat kan worden verbeterd. In het volgende hoofdstuk gaan we in op problemen met bijstand en alle toeslagen.



## 5. Bijstand en de toeslagenkermis

### Het verval van het sociale vangnet

Eens waren we in Nederland trots op ons sociale vangnet. Het was een vorm van collectieve solidariteit, van saamhorigheid, dat we ervoor zorgden dat mensen die het minder hadden getroffen, mensen die om wat voor reden dan ook niet aan het werk konden komen – te oud, te jong, chronisch ziek, ongeluk gehad, levend met een beperking – toch aan voldoende inkomen kon komen om er zonder al te grote zorgen van te leven. De gedachte dat het niet altijd de schuld van mensen zelf is als ze arm zijn of geen werk vinden, was relatief nieuw. De armen van vroeger moesten het hebben van liefdadigheid, en werden geacht heel dankbaar te zijn voor de armenzorg die ze konden krijgen. Ze werden streng behandeld. Het was behoorlijk vernederend om je hand op te moeten houden bij de diverse vormen van ‘hulp’. Dat veranderde. De ouderen onder ons kennen de naam nog van minister Marga Klompé, die de drijvende kracht was achter het invoeren van de Algemene Bijstandswet in 1965, nadat ook de AOW was aangenomen: alle mensen die oud werden, kregen vanzelf een basisinkomen. Het droeg veel bij aan de emancipatie van mensen die voorheen werden gestigmatiseerd of uitgesloten. De wet op de bijstand beschermde niet alleen tegen armoede, maar maakte het bijvoorbeeld ook mogelijk dat getrouwde vrouwen die niet zelf een baan hadden (en dat waren in de jaren zestig de meesten), konden scheiden als ze dat zouden willen. Er kwam een nieuwe naam bij: bijstandsmoeders, een titel die nog steeds blijft plakken. Midden in de jaren tachtig telde Nederland bijna een miljoen bijstandsgerechtigden. Dat was heel wat meer dan minister Klompé had voorzien.<sup>52</sup>

Gaandeweg veranderde het karakter van ons sociale vangnet. Er werd steeds meer bezuinigd op alle voorzieningen voor ‘kwetsbare’ en ‘zorgbehoeftige’ mensen. Het aantal bijstandsgerechtigden is teruggelopen, maar de armoede is gebleven. De eisen voor het krijgen en houden van een uitkering worden hoger. Wie een uitkering krijgt moet kunnen bewijzen er alles aan te doen om een baan te krijgen, dan wel opleidingen en cursussen te volgen om aan het werk te komen, of als dat allebei niet lukt, in ieder geval een maatschappelijke bijdrage leveren. De Diensten Werk en Inkomen hebben allerlei redenen gevonden om op de uitkering te korten, en

het geluid dat mensen met bijstand een ‘tegenprestatie’ moeten leveren, wordt vanuit Den Haag steeds luider. Daarmee is ook de sfeer rondom het hebben van een uitkering veranderd. Van een recht is het opnieuw een gunst geworden. Er is veel wantrouwen ontstaan of mensen in de bijstand hun armoede niet aan zichzelf te danken hebben, of ze niet ‘profiteren’ op kosten van de hardwerkende belastingbetalers, of ze wel hun best doen om aan werk te komen in plaats van ‘lui op de bank te zitten’, en of ze niet frauderen. Waar alleenstaande moeders er vroeger op werden aangekeken dat ze ongehuwd zwanger waren geworden, ‘gevallen vrouwen’ noemden ze dat eens, worden ze er nu op aangekeken als het niet lukt om naast de verzorging van de kinderen in eigen levensonderhoud te voorzien. En er zijn veel alleenstaande moeders die daar niet toe in staat blijken. Onder andere omdat het werk dat ze kunnen krijgen niet te plooiën valt met hun taak als moeder..

In 2003 werd de Bijstandswet vervangen door de Wet Werk en Bijstand, waarbij het doel vooral was om mensen weer aan het werk te krijgen. De regels werden strenger. Tot 2009 stond nog in de wet dat mensen in de bijstand verplicht waren ‘passend werk’ aan te nemen. Na 2009 kon een werkloze na een jaar verplicht worden elk werk aan te nemen. En inmiddels zijn de regels nog verder aangescherpt: mensen met een uitkering zijn zoals gezegd verplicht een ‘tegenprestatie’ te leveren. Die kan bestaan uit een permanente zoektocht naar een baan en een stroom van sollicitatiebrieven, ook voor mensen die nauwelijks kans hebben dat ze worden opgeroepen of zelfs maar antwoord op hun brief krijgen. Mensen dus waarvan het volstrekt duidelijk is dat ze heel weinig kans maken op een vaste baan, omdat ze sukkelen met hun gezondheid, omdat ze mentale problemen hebben, door het leven zijn geknakt, of gewoon omdat ze te oud worden gevonden – allemaal moeten ze bewijzen dat ze blijven solliciteren. De verplichting kan ook zijn: moeite moeten doen om een opleiding te volgen, of door de gemeente nuttig geacht vrijwilligerswerk doen. Daarbij hangt het er dus maar net van af in welke gemeente je woont. In veel gemeenten worden mantelzorgers, moeders van jonge kinderen en zorgbehoevenden vrijgesteld, andere gemeenten zijn strenger. Zo zijn er verschillende moeders aangesloten bij Single SuperMom die verplicht onbetaald werk doen dat normaal betaald wordt. Hierdoor dreigt er ook nog eens risico op verdringing op de arbeidsmarkt, waardoor er nog minder werk is waarmee je zelf je inkomen kunt verdienen.

52 1965 Marga Klompé en de bijstandswet. CANON, Sociaal Werk Nederland (ongedateerd)

De Diensten Werk en Inkomen mogen de bijstand ook korten als ze van mening zijn dat mensen hun kansen op de arbeidsmarkt door kleding of uiterlijk verkleinen, vanaf 2016 is zelfs een taaltoets verplicht. We kunnen constateren dat we weer in een sfeer terecht zijn gekomen waarin mensen die het niet zelfstandig lukt om aan passend werk te komen, waarvan ze ook nog met kinderen kunnen leven, gezien worden als schuldig aan hun eigen falen. Klompé zou zich omdraaien in haar graf.

We zeiden het al: eenoudergezinnen en alleenstaanden maken volgens het CBS de grootste kans op armoede. Niet alleen als ze van de bijstand moeten leven, ook als ze werk hebben. Meestal is dat een kleine deeltijdbaan – maar zelfs met een volle baan, bijvoorbeeld in de schoonmaak, verdienen ze vaak niet voldoende. 1 op de 4 mensen in de bijstand is een alleenstaande ouder. En dat is, weten wij uit alle ervaringen van onszelf en de moeders die we hebben leren kennen, absoluut geen pretje. Om te beginnen: alleen bijstand is met één of twee kinderen niet voldoende om van te leven, zeker niet als deze situatie lang duurt, en al helemaal niet wanneer je ook nog in een grote stad woont, waar het heel erg moeilijk is om aan een betaalbare woning te komen.

## De participatiesamenleving

In 2015 is het beleid dat moest zorgen voor een sociaal vangnet voor iedereen ingrijpend veranderd. Het motto was dat iedereen zou moeten participeren in de samenleving en op de arbeidsmarkt: ook mensen met een arbeidsbeperking, ook mensen die al jaren in de bijstand zaten. De Wet Werk en Bijstand en de Wet op de Sociale Werkvoorziening werden afgeschaft, en de Wajong, voor jonge mensen met een beperking, werd sterk ingeperkt. En een groot deel van de taken die de overheid had in het verlenen van zorg en bijstand is door het Rijk overgeheveld naar de gemeenten. Dat werd verkocht als een maatregel die ervoor zou zorgen dat er een kortere lijn zou ontstaan tussen burger en overheid, en meer zorg op maat geleverd zou kunnen worden. Maar in werkelijkheid was de overheveling vooral een bezuinigingsmaatregel. Het Rijk schoof voor zo'n vijftien miljard aan taken naar de gemeenten, die ongeveer tien miljard voor kregen om die taken op hun manier uit te voeren. Dat is dus tegelijkertijd een dusdanig grote bezuiniging, dat het onvermijdelijk was dat er veel zorg ging sneuvelen. En dat hebben we ook gezien. Met name de langdurige

zorg aan ouderen en anderen met beperkingen moest er aan geloven. Een groot deel van de verzorgings- en verpleeghuizen heeft moeten sluiten. De jeugdzorg is in nood geraakt, met lange wachtlijsten. Ook het beschutte werk voor mensen met een beperking is afgebroken. Er is niets beters voor in de plaats gekomen.

Deze maatregelen werden verpakt in een fraai klinkende nieuwe naam: de participatiesamenleving, een titel die koning Willem Alexander mocht lanceren in de Troonrede van 2013. Die mooie spreuk, 'iedereen moet meedoen', komt er op neer dat de mensen die zorg nodig hebben maar een beroep moeten doen op naasten en burens. De aanname is dus dat mensen dat nog niet voldoende deden. Alsof we niet al wisten dat er behoorlijk wat mensen zijn die bijna bezwijken onder wat ook zo lief 'de mantelzorg' wordt genoemd – omdat je nu eenmaal je hulpbehoevende ouders niet in de steek laat. Of je je dementerende partner niet bij het grofvuil zet. De aanname is dat mensen voor wie wordt gezorgd met hulp van de overheid, daardoor niet zelfstandig en afhankelijk worden. Dit weten we inmiddels: de participatiesamenleving is mislukt, omdat de motieven waarop het nieuwe beleid was gebaseerd meer te maken hadden met bezuinigen, dan met werkelijk inzicht waarom er zoveel zorgbehoevenden zijn en wat die nodig hebben. Ook wordt gezegd dat we moeten anticiperen op vergrijzing. Variaties op de participatiesamenleving moeten antwoord bieden op de vraag hoe we een verzorgingsstaat in stand gaan houden met steeds minder werkenden en steeds meer mensen die van verzorging afhankelijk zijn. Uit de evaluatie na vijf jaar blijkt dat voor te veel mensen de situatie er alleen maar slechter op is geworden. Kim Putters, de directeur van Sociaal en Cultureel Planbureau uitte zijn zorg.<sup>53</sup> Kitty Jong, vicevoorzitter van FNV zei het recht voor z'n raap: de participatiewet is mislukt. Zoals voor de alleenstaande moeder met kleine kinderen die gedwongen wordt toiletten schoon te maken in het kader van re-integratie, maar die liever een opleiding zou volgen om duurzaam aan de slag te gaan en zo uit de schulden te komen.<sup>54</sup>

Mensen met een uitkering hebben nauwelijks meer kans op werk gekregen. De aanname van de wet is verkeerd: dat iedereen in de doelgroep in staat is om te werken. De wet gaat uit van wantrouwen; dat mensen wel zouden kunnen werken, maar niet willen. Mensen raken niet uit de uitkering met

<sup>53</sup> Sheila Sitalsing, *Volkskrant* 22 november 2019, zie ook Claudia Kammer, Mark Beunderman, *NRC* 21 november 2019)

<sup>54</sup> Kitty Jong, *De participatiewet is mislukt*, Joop, 21 februari 2020

sancties, en er bestaan al opties voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt tot vrijwilligerswerk en cursussen. De nieuwe wetgeving beperkt de gemeenten juist in hun streven om maatwerk te leveren, en staat ook haaks op het idee dat gemeenten daarvoor verantwoordelijk moeten worden gemaakt omdat zij dat beter kunnen. Het is bovendien helemaal niet gebleken dat het opleggen van verplichtingen en sancties ertoe leidt dat er meer mensen aan betaald werk komen.<sup>55</sup> Staatssecretaris Van Ark zag dat anders, volgens haar gaat het er juist om dat mensen zich niet 'afgeschreven' zullen voelen. Maar wat voor effect heeft deze nieuwe argwaancultuur, zoals Kitty Jong dat noemt? Het leidt tot een nog negatiever beeld over mensen in de bijstand. Het leidt tot wantrouwen en angst voor de overheid, dat zien we ook vaak bij alleenstaande moeders.

In plaats van mensen te helpen om aan het werk te komen, wordt het ze moeilijk gemaakt om dat **niet** te doen. Dit helpt niet bij moeders die alleen komen te staan, die even al hun kracht nodig hebben om hun leven weer een beetje op de rails te krijgen. Erken om te beginnen eens dat vrouwen die in hun eentje de zorg hebben voor kleine kinderen al een stevige klus hebben. Wat daarbij ook al niet helpt is het gemak waarmee anderen premier Rutte over uitkeringsgerechtigden praat als 'probleemgevallen'. Als probleemgeval gezien te worden, helpt alleenstaande moeders in de bijstand bepaald niet om aan het werk te komen. Er wordt bovendien door de bezuinigingen minder aan gedaan om moeders bij het vinden van werk te ondersteunen. Het UWV is vooral een uitkeringsinstantie geworden. Arbeidsbemiddeling is voor de meeste mensen wegbezuinigd. Dit is wat alleenstaande moeders wanhopig kan maken: ze solliciteren zich suf, wetend dat de kans op een baan praktisch nihil is, maar krijgen toch te horen dat het aan henzelf ligt als ze niet aan werk komen.

We horen heel vaak dat moeders in de bijstand niets liever zouden willen dan weer aan het werk te komen. Maar dat is niet eenvoudig. Veel van de moeders hebben niet de juiste of niet voldoende opleiding om aan een redelijk betaalde baan te komen. Een baan die ze kunnen houden en die te combineren valt met de kinderopvang. Het is dus belangrijk dat ze de mogelijkheid krijgen een opleiding te volgen, en dat met behoud van de uitkering en met geregelde kinderopvang. Dat geldt met name voor vrouwen die jong moeder zijn geworden, en vaak niet de mogelijkheid hebben gehad hun opleiding af te maken, of moeders die lang uit de running zijn geweest.

55 *Snelweg of Karrespoor, evaluatie Participatiewet, FNV februari 2020*

Natuurlijk hebben de gemeenten die verantwoordelijk zijn om het bijstandsbudget te verdelen de neiging mensen zo snel mogelijk aan het werk te krijgen. De scholing die ze aanbieden, als ze dat al doen, bestaat veelal uit goedkope en kortdurende praktische cursussen. Die leiden te vaak tot werk met een laag salaris en/of een onzeker contract. Met als gevolg dat een op de drie mensen die uitstroomt uit de bijstand binnen vijf jaar weer terug is bij het uitkeringsloket. Dus zou er meer geïnvesteerd moeten worden (qua tijd en geld) in opleidingen die meer kans opleveren op een duurzame baan, die houdbaar is op langere termijn.<sup>56</sup> Zo zouden er meer mensen opgeleid kunnen worden tot leerkracht, waar nu zo'n behoefte aan is. Werkgevers die kampen met een tekort aan werknemers zouden kunnen meebetalen aan duurzamere en langer durende opleidingen.

Ook dit is dus een probleem. Veel mensen die in de bijstand zitten zouden graag willen werken, en ze willen ook wel graag werk aannemen dat ze krijgen kunnen, als dat maar niet betekent dat ze erop achteruitgaan, en hun uitkering kwijt raken. Zo zijn er regelingen waarbij moeders met kleine kinderen een tijdlang parttime mogen werken naast hun uitkering, maar die regels zijn ingewikkeld. Een moeder met jonge kinderen tot 12 jaar mag bijvoorbeeld 6 maanden lang maximaal 25% van haar inkomsten houden, tot een maximum van 209 euro, en daarna 30 maanden nog maar 12,5%. Dat weegt vaak niet op tegen de kosten die ze extra moet maken om het werk überhaupt te kunnen doen.

Kortom: het is maar een klein percentage van de mensen dat uiteindelijk bijverdient in de bijstand. In Amsterdam is dit nog geen 10%. De Participatiewet stimuleert dus niet werkelijk om vanuit een uitkering aan het werk te komen. Het is te ingewikkeld, te riskant, en het levert uiteindelijk te weinig op.<sup>57</sup>

## De jacht op bijstandsfraudeurs

De Belastingdienst, die oorspronkelijk bedoeld was om geld te innen (niet om dit uit te delen), lijkt vooral uit te gaan van wantrouwen. De mensen die geld krijgen waar ze geen recht op zouden hebben zijn een grotere zorg dan de veel grotere groep mensen die recht hebben op meer financiële

56 *Christiaan Pelgrim, NRC, 18 december 2019.*

57 *Bijverdienen in de bijstand, MUG Magazine, 3 april 2019*



steun, maar dat niet krijgen. De Belastingdienst heeft een speciale eenheid opgericht die fraudeurs moet opsporen.<sup>58</sup> Een aanleiding voor fraude is de zogenaamde kostendelersnorm. Dat wil zeggen: wanneer iemand met een uitkering samen gaat wonen, dan moet dat worden gemeld en wordt de uitkering verlaagd. Samenwonen wordt ruim opgevat: het kan zijn dat je je oude moeder tijdelijk in huis hebt omdat er geen plaats is in een verpleeghuis, of dat je tijdelijk bij haar in komt wonen – voor de mantelzorg die zo nodig is omdat er te veel bezuinigd is voor de hulp aan huis.

Zo was er een alleenstaande moeder die met haar kinderen alleen woonde. Ze had een ex die haar bedreigde en dus kreeg ze wat bescherming van een bevriende buurman, die ook wel eens op de bank sliep. En vervolgens verdacht de sociale dienst haar ervan dat ze samenwoonde, en dat ze dus fraudeerde. Rechercheurs bespieden haar vanuit een auto en ondervroegen zelfs haar buitenspelende zoon van negen over hoe vaak de buurman bij hun moeder sliep. De vrouw werd uiteindelijk door de rechtbank vrijgesproken, maar intussen had ze wel het gevoel dat ze behandeld werd als een crimineel. Zeker zijn er uitkeringsgerechtigden die zich niet aan alle regels houden. Vaak zijn dat overtredingen die het gevolg zijn van de complexe regels. Maar ook zijn er gevallen waarin je je werkelijk afvraagt of dat nou zo moet. Het kan een moeder die net alleenstaand is geworden bijvoorbeeld enorm helpen dat ze tijdelijk bij een andere moeder in kan wonen die wel een kamertje kan afstaan. Kunnen ze ook nog op elkaars kinderen passen. En kan de nieuwe alleenstaande moeder bijkomen en in rust proberen aan een eigen woning te komen. Alleen: dat mag dus niet. Komt het uit, dan wordt er gekort op de toch al niet hoge uitkering. De kostendelersnorm zorgt er dus voor dat mensen minder zelfredzaam worden en elkaar minder kunnen helpen, doelen die de overheid juist nastreeft.

Ook is het voor alleenstaande moeders nogal een probleem om nog eens aan een nieuwe relatie te beginnen. Normaal is het toch dat je kennismaakt, een paar keer uitgaat met elkaar, en dan eens een nachtje blijft slapen. Maar dan wordt het oppassen, want blijft hij te vaak slapen, dan heet dat samenwonen en dat horen bijstandsgerechtigden aan te geven, zodat hun uitkering wordt verlaagd. Ook als ze nog geen idee heeft of de relatie blijvend is. Sommige gemeenten gaan daar redelijk soepel mee om. Bij andere ontstaat er een grimmige sfeer, compleet met klikkende burens

58 Van der Heijden, *De Groene*, 8 januari 2020

of rancuneuze exen, stalkende rechercheurs, huiszoekingen en agressieve verhoren. Alsof je een crimineel bent, maar dan met minder rechten.

Pogingen om van de sociale dienst duidelijkheid te krijgen hoe vaak je bij elkaar mag slapen voor je van fraude wordt beschuldigd mislukken – de regels staan niet vast.<sup>59</sup> Het is alleen duidelijk dat de sociale dienst mag beslissen dat er sprake is van een ‘gezamenlijke huishouding’ op grond van, bijvoorbeeld, het waterverbruik, het aantal sokken in de la en de tandenborstels. Ook bij gewone wederzijdse zorg dreigt het verwijt van samenwonen. Zo was er een vrouw die van samenwonen werd verdacht omdat een vriend een tijdlang haar dochter met de auto naar school bracht. In het verslag dat tot een beschuldiging leidde, stond niet vermeld dat het meisje een gebroken been had, en door het gips niet zelf kon lopen. De gevolgen als de sociale dienst besluit dat het gaat om fraude zijn vaak desastreuus. Er zijn bijstandsgerechtigden die duizenden euro’s moesten terugbetalen, geld dat ze uiteraard niet op de bank hebben staan. Een straf die ernstiger is dan van een fietsendief die gepakt wordt. Een fietsendief heeft recht op een advocaat bij het verhoor. Iemand die van bijstandsfraude wordt verdacht niet.

Daarnaast heeft de Belastingdienst recentelijk nog bevestigd dat zij etnisch profileert bij het opsporen van belastingfraude, en dan specifiek bij de afdeling Toeslagen. Ruim 11.000 mensen met een dubbele nationaliteit zijn door de Belastingdienst strenger gecontroleerd dan andere Nederlanders. De tweede nationaliteit was een officieel selectie criterium om te bepalen of er een verhoogde kans was op fraude.<sup>60</sup> Het wantrouwen van waaruit de Belastingdienst dus handelt, is niet bij iedereen even groot. Dat heeft ook een effect op Nederlandse alleenstaande moeders met een niet-Westerse migratieachtergrond, die niet alleen te maken krijgen met stigmatisering en discriminatie vanwege hun alleenstaand moederschap, maar ook vanwege hun etnische achtergrond.

59 Jonathan Witteman, *Volkskrant*, 16 juni 2018

60 Jan Kleinnijenhuis, *Trouw*, 10 mei 2020

## En hoe erg is die bijstandsfraude eigenlijk?

Wat kosten de bijstandsgerechtigden de samenleving nu helemaal? Dat valt dus heel erg mee. Dat is minder dan 1% van het bruto binnenlands product, en minder dan 2% van alle overheidsuitgaven. En dan al die frauderende bijstandsgerechtigden, die stiekem samenwonen en dat niet opgeven, om niet op hun bijstand gekort te worden? Of die stiekem bijverdienen en dat verzwijgen? Valt ook ontzettend mee. De jaarlijkse fraude blijkt niet hoger te zijn dan 0,2% op het totaalbedrag aan uitkeringen.<sup>61</sup> Nauwelijks de moeite waard van al die ambtenaren die hun geld verdienen met het controleren, en het tellen van tandenborstels. En zeker helemaal niet de moeite waard als we dat vergelijken met de enorme bedragen die de staat misloopt door allerlei handige regelingen die de grote bedrijven en banken weten te vinden om zo min mogelijk af te hoeven staan aan de schatkist van de overheid. De grootste bijstandstrekkers, dat zijn de miljonairs die kunnen rekenen op villasubsidie, ook wel hypotheekrenteaftrek genaamd, of de multinationals bij wie de bijstandsuitkering ook wel ‘fiscaal voordeel’ wordt genoemd. Mensen en organisaties, bovendien, van wie niet verwacht wordt dat ze voor hun bijstand een tegenprestatie leveren.<sup>62</sup>

Moeders in de bijstand moeten met veel regels rekening houden. Met familie die ze wat toestopt moeten ze oppassen. Een alleenstaande moeder kreeg 100 euro van haar moeder, de oma van de kinderen. Op haar bankrekening. Geld voor de kinderen, zodat die oma konden bezoeken in het oosten van het land. Fraude! De bijstandsmoeder werd gekort op haar uitkering en moest ieder dubbeltje van die 100 euro terugbetalen. En staat waarschijnlijk geregistreerd als iemand die vanwege fraude extra in de gaten moet worden gehouden. En mochten ze van hun ex kinderalimentatie krijgen – dat veel moeders die niet krijgen komt later nog – dan geldt dat als ‘inkomen’ en wordt die in mindering gebracht op de uitkering. Een reden, voor heel wat alleenstaande moeders, om het maar te laten zitten als de vader van hun kinderen niet wil betalen.

<sup>61</sup> Zihni Özdil, *Multinationals, die moeten een tegenprestatie leveren*, NRC 22 november 2019

<sup>62</sup> Zihni Özdil, *NRC*, 22 november 2019

## De strijd om de alimentatie

We waren in Leeuwarden, bij een kick off van de afdeling van Single Super-Mom, Eva Yoo Ri en Anja. Een zaal vol moeders, met kleine kinderen in de buggy of op schoot. De grotere kinderen speelden ernaast, in een feestzaal waar ze hun gang konden gaan. Eva leidde het gesprek en vroeg aan de vrouwen: Hoeveel van jullie zouden willen werken? Veel handen gingen omhoog. En toen: Hoeveel van jullie ontvangen kinderalimentatie? Nu gingen er maar een paar handen omhoog. En dan de verhalen. Recht hebben op kinderalimentatie. Door de rechter vastgesteld, en dat toch niet krijgen. Het hoort bij de zorgen van heel veel alleenstaande moeders.

Ouders zijn wettelijk verplicht om zorg te dragen voor de verzorging en opvoeding van hun kinderen. De alimentatieplicht geldt tot een kind 18 is, en als het kind studeert betaalt de tweede ouder mee aan de kosten voor levensonderhoud en studie tot het kind 21 is. Als de ouders gaan scheiden, moeten ze een financiële regeling treffen. De alimentatie hangt af van het inkomen van – meestal – de vader. Wanneer het niet lukt om het in goed overleg eens te worden, beschikt de rechter.

In 2018 werden er door de rechter uitspraak gedaan over kinderalimentatie in 6400 zaken, zocht tv-programma **Radar** uit. Wordt er niet volgens afspraak betaald, dat kan de moeder het LBIO inschakelen, het Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen. Dat heeft daar een flinke klus aan, want het blijkt dat de helft van de ex-partners niet uit zichzelf betaalt wat was afgesproken. Daar lagen in 2018 de dossiers van 8559 gevallen van achterstallige kinderalimentatie.<sup>63</sup> Driekwart van de vaders was na enige aansporing alsnog bereid te betalen. In de andere gevallen lukt dat niet. De ex is vertrokken naar het buitenland. Of heeft schulden. En een ander voorkomend probleem zijn de schuldeisers; met name de Belastingdienst en de zorgverzekeraar gaan bij de afbetaling van schulden altijd voor. Er zijn vaders bij die echt niet kunnen betalen, maar ook vaders die er alles aan doen om eronderuit te komen. De alimentatieplichtige kan rommelen met zijn boekhouding of vermogen achter houden.

<sup>63</sup> Ministerie van Justitie en Veiligheid. *Evaluatie Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen 2018*

Bij **Radar** stroomden de noodkreten van moeders die geen kinderalimentatie ontvingen binnen. Een moeder die zegt dat ze nog tien jaar moet wachten tot haar ex zijn schulden heeft afbetaald, maar wat moet haar kind ondertussen? Een moeder van wie de ex 20.000 euro belastingschuld heeft en dus nog heel lang niets zal betalen. Een moeder bij wie de achterstallige kinderalimentatie is opgelopen tot 35.000 euro. Maar hij heeft zoveel schulden dat het incassobureau zegt het over 15 jaar maar nog eens te proberen. Er is een man die elke keer als het LBIO beslag wil leggen op zijn loon ontslag neemt. Die moeder wacht op meer dan 20.000 euro.

Er zijn moeders die er dan maar van afzien. Ook omdat de ex ontzettend agressief wordt als ze de achterstallige betaling ter sprake brengt, of omdat het de afspraken die het kind met zijn vader kan maken verziekt, en het haar dat niet waard is. Er zijn ook moeders die maar van de ellende afzien omdat, mocht hij betalen, dat in mindering wordt gebracht op haar uitkering. Alsof de bijdrage voor de kinderen hetzelfde is als 'inkomen', alsof het zo makkelijk is om van de bijstand rond te komen.

Het grote probleem, zegt Eva Yoo Ri, is dat er zoveel moeders zijn die in de problemen komen wanneer de kinderalimentatie niet wordt betaald. De huurbaas, gas, water en licht wachten echt niet en dan krijgen de moeders de incassobureaus op hun dak. Dat kan dus anders. Bij schulden hoort de kinderalimentatie 'preferent' te zijn boven de belastingen. De Belastingdienst heeft nu voorrang op alles. En een ouder die recht heeft op kinderalimentatie staat helemaal achter in de rij van schuldeisers. Maar kinderen horen voor te gaan. Want uiteindelijk betalen de belastingbetalers nog meer wanneer de problemen zo groot worden dat de moeder in de schulden komt.

In andere landen is het beter geregeld. In de Verenigde Staten, bijvoorbeeld, is het niet betalen van kinderalimentatie een crimineel feit. Kinderalimentatie hoort preferent te zijn. Het is een van de punten die Single SuperMom bij de politiek aan de orde stelt. Nog beter zou het zijn als de overheid aan moeders de kinderalimentatie betaalt. Dan kan de overheid de alimentatie vervolgens op de vaders verhalen. En nog iets: trek de kinderalimentatie niet af van een uitkering. Het is bedoeld voor de kinderen. Het zijn geen inkomsten voor de moeder.

Al in 2008 diende de ChristenUnie een motie in om de kinderalimentatie preferent te maken. De motie werd met 104 van de 150 stemmen aangenomen. Het ministerie van Justitie kondigde vervolgens een onderzoek aan.

In 2016 kwamen de PvdA en de VVD met een wetsvoorstel om van de kinderalimentatie een preferente vordering te maken, vanwege 'de toename van betalingsproblemen met de kinderalimentatie en het feit dat kinderen de zwakkeren zijn in onze samenleving en beschermd moeten worden'. In 2019 stelde het CDA Kamervragen. Het ministerie is er al jaren mee bezig en beloofde weer een onderzoek. Dat is er nog niet, en moet er zo snel mogelijk komen.

## Het doolhof van de toeslagen

De uitkeringen en het minimumloon zijn al jaren niet omhoog gegaan. De kosten van levensonderhoud wel. Het is bij de ministeries ook wel bekend dat alleenstaande ouders die bijstand krijgen, maar ook bijvoorbeeld stellen met kinderen die te weinig verdienen, het niet redden. Daarom is er in de loop van de jaren een heel systeem van toeslagen opgetuigd, waarmee mensen met een te laag inkomen enige compensatie kunnen ontvangen, onder andere voor de kosten van de huur, zorg en kinderopvang – om maar een paar voorbeelden van toeslagen te noemen – want het zijn er veel. Het vereist al enorm veel tijd en inzicht om er achter te komen waar je nu precies voor in aanmerking komt, en wat je ervoor moet doen om een bepaalde toeslag te krijgen. Bij mensen met een minimuminkomen bestaat gemiddeld 13% van het inkomen uit toeslagen, ook voor huur en zorg. Daarnaast zijn er nog de kinderbijslag, het kindgebonden budget, dat maximaal neerkomt om drieduizend euro per jaar per kind. Soms is het mogelijk om in aanmerking te komen voor bijzondere bijstand, voor een collectieve ziektekostenverzekering, of voor kwijtschelding van gemeentelijke belastingen. En dan zijn er de gemeenten en scholen die allemaal hun eigen regels hebben voor korting op schoolreisjes of de kwijtschelding van de ouderbijdrage.<sup>64</sup>

Het grote probleem met het toeslagensysteem is dat het te ingewikkeld is. Iedereen is het er inmiddels over eens dat de toeslagen een doolhof

<sup>64</sup> Save the Children en Defence for Children, *Kansen voor kinderen: een postcode-tombola? Een verkennend onderzoek naar gelijke toegang tot voorzieningen voor kinderen in Nederland die opgroeien in armoede*, 2019.

vormen waar een normaal mens niet meer uitkomt. Ook heeft het systeem soms een armoedeval als effect. De maatregelen voor alleenstaanden zijn inmiddels sterk vereenvoudigd om deze armoedeval te verhelpen. Sinds 2015 is er een daling van het aantal uitkeringen aan alleenstaande ouders. Oorzaak van deze daling is zeer waarschijnlijk de Wet hervorming kindregelingen die datzelfde jaar is ingegaan. Met deze wet is de eenoudertoeslag in de bijstand vervangen door een aantal fiscale maatregelen die het voor alleenstaande ouders met een bijstandsuitkering financieel aantrekkelijker maakt om aan het werk te gaan. Voor het ingaan van de wet moesten de alleenstaande ouders duizend euro inleveren als zij vier dagen per week gingen werken omdat dan allerlei aanvullende regelingen verloren gingen. Deze zogeheten armoedeval zorgt ervoor dat het heel onaantrekkelijk wordt om (meer) te gaan werken.<sup>65</sup>



65 Robert Giebels, Volkskrant, 13 mei 2019.

## Hoogleraar Koen Caminada over kinderarmoede in Nederland

# Geld komt niet terecht bij de kinderen die het nodig hebben

*Koen Caminada is bijna dertig jaar verbonden aan de Universiteit Leiden, op dit moment als hoogleraar Empirische analyse van sociale en fiscale regelgeving en als vicevoorzitter van de faculteit Bestuur en mondiale aangelegenheden. De econoom is daarnaast lid van de Wim Drees Stichting voor openbare financiën en hij was lid van de Commissie Inkomstenbelasting en Toeslagen.*

*Caminada heeft met anderen een internationaal vergelijkend onderzoek gedaan naar armoedebelid sinds 1967 in 49 landen, waar de planbureaus zich op baseren. Professor Caminada vindt dat er meer aandacht moet zijn voor kinderen die in armoede leven. Volgens hem hebben beleidsmakers meer oog voor senioren, daardoor doet Nederland het internationaal gezien veel minder goed dan gedacht.*

*Volgens Divosa hebben ouders baat bij de Wet Hervorming Kindregeling, klopt dat?*

*‘Voordat de wet van kracht ging had Sociale Zaken al wel goed in beeld dat bij de uitvoering mensen boven of onder de streep terecht zouden komen. Over het algemeen kun je zeggen dat deze wet per saldo voor meer mensen beter uitpakt. Voorheen waren er doublures; veel regelingen en veel loketten. En hoe meer regelingen, des te groter de kans dat mensen niet op de*

*hoogte zijn van het bestaan ervan. Nu is dat minder. De computersystemen zijn verbeterd, waardoor informatie beter kan worden uitgewisseld, en het aantal mensen dat geen kennis heeft van de regelingen is verminderd. Bij al deze goed bedoelende regelingen zijn er altijd mensen die buiten de boot vallen, zoals laaggeletterden of mensen die geen gebruik durven maken van regelingen uit angst voor terugbetalingen. En subgroepen die voor meerdere regelingen in aanmerking komen, die hebben er last van.'*

De SER noemt zes factoren als oorzaken van kinderarmoede: in- en externe oorzaken op micro-, meso- en macroniveau. Toch lijkt de regering vooral in te zetten op werk. Is dat niet jammer?

*'Werk helpt wel. Maar door de destabilisering van de arbeidsmarkt is er een grote groep werkende armen ontstaan. Bij werkende ouders met deeltijdwerk of flexwerk zie je nu kinderarmoede. Het grote probleem in Nederland is dat we geld rondpompen onder het mom van herverdeling van inkomen, de meerbedeelden betalen meer zodat dit geld kan gaan naar de minderbedeelden. Belastinggeld komt via toeslagen terug. Alleen niet gericht, niet bij de kinderen die het nodig hebben.'*

Uit cijfers van de SER en de planbureaus blijkt dat ten minste 10% van de kinderen van 0 tot 17 in armoede leeft. Op een groep van dertig kinderen zijn dat er drie.

*'Het is goed om dat te blijven beseffen. Eén op de tien kinderen groeit op in armoede. De groep werkende ouders is vele malen groter dan de groep ouders in de bijstand. Dat er toch een substantieel deel van hun kinderen in armoede leeft, komt doordat deze groep vaak bestaat uit zelfstandigen waarvan de inkomsten kunnen tegenvallen of waarvan de uren onregelmatig zijn. Of ouders hebben een urencontract, met de ene week twintig uur betaald werk en de andere week tien.'*

Wat kan er worden verbeterd om de sociaaleconomische situatie van alleenstaande moeders te verbeteren?

*'Voor alleenstaande moeders geldt wat voor alle alleenstaanden geldt, voor een individu is alles duurder. Partners kunnen rekeningen, zoals de huur, delen. Daarom komt armoede vaker voor bij alleenstaanden. Na een echtscheiding blijkt ook vaker dat vrouwen economisch niet zelfstandig zijn en daardoor in de bijstand terechtkomen. Als je al een baan hebt van vijftien à twintig uur, dan is dit na een scheiding gemakkelijker uit te bouwen naar drie tot vier dagen werken dan als je geen werk hebt. En met een baan van 60% kun je uit de armoede zijn.'*

*Armoede wordt vaak van generatie op generatie doorgegeven. De oplossing is gemakkelijk, maar dat moet Nederland wel durven. Er moet worden ingezet op opleiding, kinderen die in armoede opgroeien worden vaak niet goed gevoed en daar lijdt de schoolprestatie onder. Leren en eten hoort een gezamenlijk ding te zijn. In Nederland zijn geen keukens in de scholen om een warme maaltijd te bereiden terwijl, vooral in steden als Amsterdam en Rotterdam, de noodzaak om goed te eten tussen de middag op school aan het groeien is*

*'Daarnaast is het belangrijk dat wordt erkend dat elektronica een noodzaak is voor kinderen op school. Het zou verplicht moeten zijn dat ieder kind een mobiele telefoon heeft, en een abonnement. Voeg het toe in het boekenpakket.'*

*Nederland weet wel dat er armoede is, en ook waar, dat is bekend. Maar blijkbaar vindt Nederland het eng om ernaar te kijken, schaamt ons land zich ervoor. Daarom geven we liever alle kinderen een beetje, zoals de gemeentelijke kortingen op sport en cultuur, dat feitelijk lapmiddelen zijn, dan gericht genoeg.'*

Er worden inmiddels aan 5 miljoen huishoudens toeslagen uitgekeerd. In 2016 moesten de huishoudens 2,3 miljoen euro aan toeslagen terugbetalen. Dat hoeft geen groot probleem te zijn als het gaat om een bedrag onder de 500 euro (driekwart van de gevallen) dat ook nog in twee jaar terugbetaald kan worden. Maar juist bij huishoudens die afhankelijk zijn van vier toeslagen was het gemiddelde bedrag al twee en een half duizend euro. En juist dat zijn de huishoudens zonder een buffer om dit op te vangen.

Een werkgroep van ambtenaren van de ministeries van Financiën, Sociale Zaken, Volksgezondheid en Binnenlandse Zaken, die de problemen met toeslagen onderzochten, is er duidelijk over: het systeem werkt niet.<sup>66</sup> Wat er gedaan wordt: tot op de euro precies moeten toeslagen uitgekeerd worden – als voorschot op maandelijkse kosten voor huur, zorg of kinderen. Dat geeft de burger heel weinig zekerheid of ze niet met terugvorderingen worden geconfronteerd. Dat geldt helemaal voor mensen die een flexibel inkomen hebben. Het is de afgelopen jaren te vaak gebeurd dat huishoudens, juist de huishoudens die de toeslagen het meest nodig hebben, geconfronteerd worden met forse bedragen die terugbetaald moeten worden. De burgers met de laagste inkomens krijgen de hoogste toeslagen en juist zij worden dan ook het vaakst geconfronteerd met hoge terugvorderingen die ze niet kunnen betalen: het geld is allang uitgegeven. Soms is het geld nooit in hun handen geweest, zoals bij de toeslagen op kinderopvang: die gingen direct naar de opvangende instanties. En vaak krijgen ze de terugvordering pas in hun brievenbus een jaar of nog langer na de periode waarin het geld is uitgegeven. Het systeem is voor veel mensen gewoon te ingewikkeld. Het is gebaseerd op de aanname is dat burgers een regelmatig inkomen hebben, of precies kunnen voorspellen hoeveel ze zullen verdienen. En ook nog in staat zijn om actief achter de juiste informatie te komen, en alle formulieren ook precies en foutloos in te vullen. Een hoogleraar economie kostte het een halve dag om uit te vogelen hoe de formule voor huurtoeslag in elkaar zat. Elke toeslag kent zijn eigen regels, met verschillende maatstaven en definities van wat ‘een huishouden’ is.<sup>67</sup>

Wat voor veel mensen bovendien tot echte rampen heeft geleid is dat de Belastingdienst de te veel betaalde toelagen niet ‘proportioneel’ terugvordert. Wanneer ze denken te constateren dat er te veel is uitgekeerd, kan de Belastingdienst een heel jaar aan toeslagen teruggeisen, ook als er maar één maand te veel is uitbetaald. Uitleg over wat er fout is gegaan en

66 Marike Stellinga, NRC 12 november 2019.

67 Marike Stellinga en Egbert Kalse, NRC 15 november 2019

waarom mensen zoveel moeten terugbetalen, wordt zelden of veel te laat gegeven. Mensen hebben zich suf gebeld, en brief op brief gestuurd om er achter te komen wat ze fout gedaan zouden hebben, zodat ze zich tenminste kunnen verweren. Vaak tevergeefs.

Een voorbeeld van hoe mis het kan gaan met de toeslagen is het recente drama met de kinderopvangtoeslag, waardoor duizenden ouders in één klap alles terug moesten betalen, soms bedragen van tienduizenden euro's. De regel was dat bij een fout in de opgave niet alleen terugbetaald moest worden wat er te veel was ontvangen, maar in één klap de volledige toeslag moest worden terugbetaald. Hoewel de ouders daar zelf helemaal geen schuld aan hadden, kwamen ze voor grote problemen te staan. Om te beginnen konden de ouders hun kinderen niet meer naar de opvang sturen en soms moesten ze alles opgeven: hun werk, hun opleiding of hun re-integratietraject.<sup>68</sup> Het betekende soms loonbeslag en gedwongen verhuizing. Er zijn mensen bij wie de schulden zich vervolgens opstapelden tot meer dan een ton. Om het erger te maken was verweer nauwelijks mogelijk, omdat de meeste ouders bij wie de fiscus geld had teruggeëist niet te horen kregen wat er nu precies fout was gegaan. In een geval, van 300 ouders die de dupe waren geworden van een foutieve opgave van een gastouderbureau, werd pas anderhalf jaar na de wettelijke termijn gereageerd op de ingediende bezwaarschriften. Het punt is dat ook bij fouten door het gastouderbedrijf niet het bedrijf de ouders het geld terug moesten betalen, geld dat ze zelf nooit in handen hadden gehad. Vervolgens verrekende de Belastingdienst de terugvorderingen met alle andere toeslagen als de huurtoeslag, de zorgtoeslag, het kindgebonden budget, zodat ze die ook kwijt waren.<sup>69</sup>

Het schandaal kostte staatssecretaris Menno Snel van Financiën de politieke kop, maar veel van de schade die de ouders hebben opgelopen is niet meer goed te maken. Soms vielen per gezin tienduizenden euro's weg, gastouders moesten worden afgezegd, arbeidscontracten opgezegd, en er volgden jarenlange procedures, van fraudeverdenking, en dreiging van hoge schulden. Er moeten inmiddels ongeveer 9000 gezinnen gecompenseerd worden voor de geleden schade.<sup>70</sup> Het is overduidelijk dat het toeslagensysteem anders moet.

68 Joost Pijpker, NRC 23 oktober 2019

69 Sara Bouter, NRC 31 augustus 2019

70 Wendelmoet Boersema, Trouw 21 december 2019

Arjan Vliegenthart, directeur-bestuurder  
van het Nibud

## ‘Ouders zonder geldzorgen zijn betere ouders’

*Arjan Vliegenthart is sinds 2018 directeur-bestuurder van het Nibud. Het Nibud is een onafhankelijk voorlichtingsinstituut en onderzoekt geldzaken rondom de huishoudportemonnee zoals rondkomen, sparen en lenen. Hiervoor was Vliegenthart wethouder Sociale Zaken van Amsterdam, hier regelde hij vrijstelling van sollicitatieplicht voor langdurig bijstandsgerechtigden. Op voorwaarde van het doen van vrijwilligerswerk, al ging deze maatregel in tegen het landelijk beleid.*

*Naast directeur van het Nibud is Vliegenthart via het ministerie van Financiën lid van de Bestuurlijke Klankbordgroep Toeslagen. De overheid wil een vereenvoudiging van het toeslagenstelsel, de recente misstanden waarbij ouders grote bedragen aan kinderopvangtoeslagen – naar later bleek – onterecht terug moesten betalen, maken deze noodzaak extra duidelijk.*

*‘Mensen hebben tegenwoordig bovenmatige kennis en kunde nodig om gebruik te kunnen maken van de toeslagen waar zij recht op hebben. Niet iedereen heeft deze vaardigheden in huis. Daarbij is het per gemeente verschillend hoe deze aan te vragen, waar en bij welk loket. Dat systeem moet simpeler. Het systeem van nu is gericht op het voorkomen van fraude, er is argwaan.’  
Huurtoeslagen zouden automatisch toegekend moeten worden. 17% van de mensen die er recht op heeft, maakt geen gebruik van deze toeslag. Omdat de procedure te ingewikkeld is, of te veel tijd kost en er bij fouten terugbetaald moet worden. Hetzelfde geldt voor mensen met een langdurig dieet die in de bijstand zitten. We weten hoeveel geld er die huishouding binnenkomt,*

*waarom zeggen we dan niet gewoon “we kennen dat bedrag toe want u heeft hier recht op’.*

*Omdat te veel uitbetaalde toeslagen worden teruggevorderd, zijn mensen bang om te gaan werken of meer te gaan werken.*

Hoe kijkt u daarnaar?

*‘Een paar uur werken in de week kan een belangrijke opstart zijn naar meer. In de praktijk blijkt dat mensen, zeker ouders van jonge kinderen, vaak later meer gaan werken. Daar heeft de samenleving als geheel baat bij. Daarom ook moeten we meer uitgaan van een systeem van goede wil. Het niet ontvangen van toeslagen betekent vaak een verschil tussen leven en overleven. Want mensen lopen te lang rond met hun hulpvraag. Ouders zonder geldzorgen zijn ook betere ouders. Stress maakt dat mensen niet helder kunnen denken. Er moet met meer ruimhartigheid om worden gegaan met werkende ouders, met alleenstaande werkende ouders.’*

*‘Wat deze coronacrisis vooral heeft laten zien, is dat er grote ongelijkheid is onder kinderen. Het maakt voor leerlingen echt uit of zij in een gezin opgroeien in betere omstandigheden of in armoede. Wanneer er maar één laptop is en één mobiele telefoon voor het hele gezin, heeft dat gevolgen voor de schoolprestaties van de kinderen.’*

*‘Ouders van deze kinderen zijn meer geholpen met meer geld in de portemonnee en inkomensondersteuning op het gebied van sport en schoolreisjes. Hierdoor wordt een meer volwaardig meedoen aan de samenleving mogelijk. Er moet met opgeheven hoofd, zoals Marga Klompé al eerder heeft gezegd, gebruik gemaakt worden van toeslagen. Het belastingstelsel met individuele toeslagen achteraf kan anders.’*

*'Angst om formulieren verkeerd in te vullen heeft er toe geleid dat velen toeslagen mislopen. Mensen zien door "het grote bos de juiste boom" niet meer. Daarbij spelen schaamte en taboe over de financiële positie ook een rol. Het zou al helpen als er geen geldboete zit op het onjuist invullen van formulieren. Daar ligt een taak van de dienstbare overheid. In plaats van tegenover de aanvrager te gaan zitten, kan er iemand vanuit de gemeente naast hen gaan zitten. Actief helpen. Meer "ik ga helpen," in plaats van "ik ga je controleren".'*

*'In mijn tijd als wethouder in Amsterdam zijn we naar basisscholen gegaan om alleenstaande moeders, ouders te benaderen, voorlichting te geven en hulp te bieden. Met een persoonlijke hulpverlener die zegt: "Ik ga je helpen en ik vraag deze toeslag voor je aan." Op deze manier voorkom je dat iemand in de stress schiet. Je kunt niet het verkeerde formulier fout invullen want de medewerker van de gemeente heeft het ingevuld. Deze heeft kennis van zaken.'*

## De postcodetombola

En dan nog een probleem met al die de toeslagen, mogelijke kwijtscheldingen en extraatjes. Zoals gezegd heeft elke gemeente zijn eigen armoedebeleid, dat stellen Save the Children en Defence for Children ook vast.<sup>71</sup> De kansen op voorzieningen die kinderen, en met name kinderen van alleenstaande ouders nodig hebben, verschillen per gemeente en er is dus sprake van willekeur. Veel hangt af van of je in een sociale gemeente woont die het beleid tegen kinderarmoede waar we het in een vorig hoofdstuk al over hadden, serieus neemt.

Bovendien hebben de gemeenten wel de verantwoordelijkheid om een eigen beleid te voeren, maar ze krijgen vaak van het Rijk niet de middelen om te doen wat ze zouden moeten doen. Zoals wethouder Groot Wassink van Amsterdam al concludeerde, en het rapport van de kinderrechtenuitvoeringsorganisaties ook onderkent, de gemeenten kunnen niet veel meer dan de gevolgen van armoede compenseren. Aan de armoede doen ze niets, dat is de zaak van de Rijksoverheid, van het kabinet.

Het landelijk vangnet voor kinderen die ondersteuning nodig hebben, schiet tekort, stelt het rapport. Er is geen sprake van een werkelijk effectieve en structurele aanpak van de armoede van kinderen, ofwel, van armoede überhaupt. De Rijksoverheid heeft een inspanningsverplichting ten aanzien van de rechten van kinderen, maar maakt die niet waar. Volgens het VN-Kinderrechtenverdrag hebben kinderen recht op een levensstandaard die toereikend is voor hun lichamelijke, geestelijke, intellectuele, morele en maatschappelijke ontwikkeling. Dat wil zeggen: om te beginnen recht op onderdak, kleding, voldoende te eten, gezondheidszorg en onderwijs, en speelmogelijkheden. En op veiligheid. Daar zijn in eerste instantie de ouders voor verantwoordelijk, maar waar dat niet lukt hoort de overheid in te springen, en te zorgen voor een sociaal vangnet en noodzakelijke voorzieningen.

<sup>71</sup> Save the Children en Defence for Children, *Kansen voor kinderen: een postcodetombola? Een verkennend onderzoek naar gelijke toegang tot voorzieningen voor kinderen in Nederland die opgroeien in armoede, 2019.*



En een van de hindernissen voor gelijke kansen voor alle kinderen, is dat de gemeenten verschillen in hun beleid. Concreet: elke gemeente stelt een eigen grens vast van wat ze rekenen tot een laag inkomen dat recht geeft op extra voorzieningen. Dat kan uiteenlopen van 110 tot 150% van het sociale minimum. In de ene gemeente ben je dus arm, maar in de andere niet. Zo kan het gebeuren dat een kind een laptop-subsidie van 160 euro kan krijgen in Edam-Volendam, en acht kilometer verderop in Purmerend wel 625 euro. Er zijn gemeenten waar de kinderen die naar school moeten reizen hun onkosten vergoed kunnen krijgen, bij andere niet. Bij sommige gemeenten kun je een laptop aanvragen per kind, bij andere per gezin. De meeste gemeenten hebben tegenwoordig een stads- of gemeentepas, waarmee je kortingen kunt krijgen op allerlei voorzieningen, maar wat je ervoor kunt krijgen verschilt ook weer. Ook blijken er zaken te zijn waar sommige kinderen echt grote behoefte aan hebben, die nog maar in heel weinig gemeenten in het pakket zitten, zoals huiswerkbegeleiding wanneer ze die thuis niet kunnen krijgen, bijvoorbeeld omdat hun moeder een migratieachtergrond heeft. Ook hebben veel moeders met baby's en peuters grote behoefte aan vergoeding voor vervoer.

Een bijkomend probleem is dat de gemeenten niet altijd kijken hebben op de gezinnen die hulp nodig hebben. De mensen met recht op bijstand zitten in de kaartenbak, maar van de andere mensen die op of onder de armoedegrens leven wordt lang niet iedereen bereikt. We weten bij Single SuperMom ook hoe dat komt, want onze organisatie bereikt wel veel alleenstaande moeders die je niet zult vinden bij de loketten van de gemeente. Dat zijn moeders die slechte ervaringen hebben met overheidsinstellingen, die het liever met minder geld doen dan opnieuw vernederd te worden. Het zijn moeders die niet willen dat hun kinderen op school te boek staan als 'arm', als duidelijk wordt dat ze hun fiets of laptop cadeau hebben gekregen. We weten hoe ernstig de gevolgen kunnen zijn voor kinderen die gepest worden. Er zijn vrouwen bij die weten dat ze al die formulieren niet ingevuld krijgen omdat er altijd iets ontbreekt. Hun adres is bijvoorbeeld niet legaal, omdat ze noodgedwongen bij iemand inwonen die op de eigen uitkering gekort wordt als het uitkomt. Of ze wonen in semi-legale onderhuur. Of ze komen hier als asielzoeker en hun papieren zijn nog niet in orde – waar hun kinderen ook niets aan kunnen doen. Of ze hebben al eens eerder om hulp gevraagd, en kwamen toen in het hulpverleningscircuit terecht waarbij de dreiging van een ondertoezichtstelling of uithuisplaatsing om de hoek lag, en dus nooit meer bij een overheidsinstelling om hulp zullen vragen. Of ze 'bestaan' officieel niet. Anja Meulenbelt weet nog

uit de tijd dat ze met kind in een kamertje achter een winkel woonde, dat ze nergens was ingeschreven. Ze zou in die tijd nooit op het idee zijn gekomen om ergens om hulp te vragen. Zelfs de kinderbijslag ging aan haar voorbij. Zo zijn er nu nog steeds alleenstaande moeders die nergens aankloppen. Soms schamen ze zich simpelweg te veel om hulp te vragen en modderen ze liever zonder hulp door. Dat zijn dus de alleenstaande moeders die onbereikbaar zijn voor de lokale overheid, zelfs als die het goed bedoelt.

Veel gemeenten vinden dat ze te weinig geld krijgen om de zaak goed aan te pakken. Maar uit het rapport blijkt dat lang niet alle gemeenten het geld dat bedoeld is voor de bestrijding van kinderarmoede, de zogenaamde 'Klijnsma-gelden' ook werkelijk aan de kinderen besteden. Van 27% van dat geld is niet duidelijk waar het is gebleven – het is vaak in de pot algemene middelen opgegaan.<sup>72</sup>

Een medewerker van een gemeente concludeert ook dat een werkelijk armoedebeleid vanuit gemeenten maar gedeeltelijk mogelijk is. Een groot deel van het toeslagenstelsel is landelijk ontworpen, daar hebben gemeenten geen invloed op. En met het besteden van de Klijnsma-gelden is de nadruk enorm komen te liggen op het 'in natura besteden van de gelden', dat wil zeggen dat er voor gezorgd wordt dat de moeder van de kinderen nooit zelf geld in handen krijgt, terwijl allerlei onderzoeken laten zien dat het geen zin heeft om wel incidentele hulp in natura te bieden, als er geen structurele hulp komt voor het gezin.<sup>73</sup> En een andere medewerker constateert terecht dat het goed is als de gemeente een breed eindpakket heeft met een hoog bereik onder de doelgroep, maar dat ouders voor het structureel verbeteren van de financiële situatie een grotere bestaanszekerheid nodig hebben, en die zal van het Rijk moeten komen.

En er zitten nog weeffouten in het systeem. Zo zijn we het er mee eens dat geprobeerd moet worden om moeders in de bijstand aan het werk te krijgen. Maar dan moet er wel passende kinderopvang zijn, die ook wordt gefinancierd. Dan moet het systeem van bijverdienen voor wie nog een uitkering nodig heeft worden versimpeld, zodat het nog te volgen is voor degene die te maken heeft met onregelmatige bijverdiensten. Dan mag er

<sup>72</sup> *Save the Children en Defence for Children, Kansen voor kinderen: een postcodetombola? Een verkennend onderzoek naar gelijke toegang tot voorzieningen voor kinderen in Nederland die opgroeien in armoede, 2019.*

<sup>73</sup> *idem*



geen risico zijn op enorme terugvorderingen, die niet opgebracht kunnen worden en daarmee iemand in de schulden storten.

En dan de schulden: De overheid mag langzamerhand wel beseffen dat het huidige systeem van boete op boete voor wie in de schulden komt, het land uiteindelijk heel veel kost door de problemen die het veroorzaakt. Doordat mensen hun huis uit moeten, geen toeslagen kunnen krijgen omdat ze een schuld hebben, daardoor geen kinderopvang meer kunnen betalen, daardoor niet meer kunnen werken, en daardoor nog veel langer doen over het terugbetalen van hun schuld. Soms is het voor de staat goedkoper om een schuld na een flinke bijdrage van de mensen zelf om die af te betalen kwijt te schelden, dan om mensen nog jarenlang in de ellende te laten zitten.

Kortom, het ingewikkelde toeslagensysteem, de bijstand die vaak niet toereikend is, en het schuldsysteem zoals dat nu vormgegeven is, zorgen ervoor dat het voor alleenstaande moeders vaak makkelijk is om in de armoedespiraal te raken, en erg moeilijk is om er weer uit te komen. In het volgende hoofdstuk zullen we uiteenzetten hoe deze opgestapelde problematiek ervoor zorgt dat sommige alleenstaande moeders hun kinderen kwijtraken, en hoe veel moeders moeten leven met de angst daarvoor.

Wethouder Martien Louwers  
van de gemeente Arnhem:

## ‘We willen onze eigen rol als schuldeiser socialer maken’

Martien Louwers is sinds 2018 wethouder Werk en Inkomen in de gemeente Arnhem. Daarvoor was zij ruim acht jaar fractievoorzitter van de PvdA. Zij vindt het belangrijk dat men weet dat zij een bewust alleenstaande moeder is. In 2019 heeft haar gemeente bij wijze van experiment schulden van bewoners kwijtgescholden, dat ligt genuanceerder.

*‘Dit interview gaat uit van het onderwerp schulden, maar ik wil het over inkomen hebben. Het hebben van schulden kent verschillende elementen, het belangrijkste is inkomen. Voor de meeste vrouwen die kostwinner zijn, geldt ook dat zij een zorgtaak hebben. Voor hen is de drempel om uit de bijstand te komen hoger, want wanneer het inkomen net boven bijstandsniveau is, wie vergoedt dan de kosten van kinderopvang, opleiding of reiskosten?’*

*Het niet hebben van voldoende inkomen en daardoor schulden veroorzaakt stress, deze mensen staan in overlevingsstand. Dan lukt het krijgen van een baan vaker niet, dat weten we van ervaringsdeskundigen. Ook op de kinderen in dit gezin heeft stress van de ouders effect, zij voelen wat er aan de hand is en presteren hierdoor minder op school.*

*De meeste mensen willen een financieel zelfstandig leven leiden, de gemeente Arnhem helpt daarbij. Zo is er ondersteuning voor jonge moeders, jongeren – inclusief moeders –, kinderen in gezinnen met een minimuminkomen en mensen met schulden.*

*Binnen het netwerkgroep voor jonge, alleenstaande moeders in de leeftijd van 18-20 jaar, wordt per individu gekeken welke hulp nodig is. Dit kan zijn bij het oplossen van schulden of het afmaken van de opleiding. Daarnaast vinden zij ondersteuning in het groeien in moederschap en zelfstandigheid.*

*Het Jongeren Perspectief-fonds bestaat uit een buddynetwerk waarbij een jongere wordt gekoppeld aan een coach. Zij zijn vaak gebaat bij een minimale aflossing van een schuld zodat het houden van hun huis of afronden van de studie geen gevaar loopt. Wat zij nodig hebben is zicht hebben op ‘waar doe ik het voor en wat heb ik nodig’.*

*Binnen de grenzen van de privacywetgeving zijn we actief bezig met het benaderen van mensen met schulden, de Vroeg-erop-af aanpak. Dit kan zijn via de rechtbank, via werkgevers na beslaglegging op loon en via nutsbedrijven bij betalingsachterstanden en via onze eigen afdeling Werk en Inkomen. Ook hebben we contact met wijkbureaus, omdat achter een sociale hulpvraag vaak financiële problematiek schuilt.*

*Het “experiment” waarbij schulden zouden zijn kwijtgescholden, is geen experiment, maar een beleidsaanpassing, een andere manier om om te gaan met terugbetalen door het treffen van een regeling. Het gaat hier dan om schulden bij de gemeente. Dit kan zijn in de vorm van een lening voor woninginrichting of een teveel aan ontvangen bijstand. Dit laatste kan gebeuren na het krijgen van werk en daardoor een inkomen en het daarna niet goed opgeven van inkomen. Met deze mensen, waarbij geen sprake is van moedwillige fraude, wordt een afspraak gemaakt om over een periode van drie jaar (voorheen vijf jaar) het teveel ontvangen bijstand af te lossen. Dit gaat naar draagkracht. Worden in deze drie jaar de afspraken goed nagekomen, dan wordt de restschuld kwijtgescholden.*

*De belangrijkste reden voor de gemeente om dit te doen is de eigen rol, als schuldeiser, socialer te maken. De incassokosten vermeerderd met de rente zijn vaak hoger dan de schuld en wanneer schulden niet langer in de weg staan, is de weg naar betaald werk gemakkelijker te maken. Dat merken we in de praktijk. Voor kinderen is het hebben van werkende ouders een goed voorbeeld, zij gaan later ook vaker werken. In sommige wijken is er generaties lang geen voorbeeld van werkende ouders. Daarom werken wij aan het opheffen van belemmeringen om aan het werk te gaan. Daar heeft de gemeente baat bij. Met meer inwoners met een zelfstandig inkomen, zijn er minder mensen in de bijstand en is er minder kinderarmoede.*

*Naast onze eigen beleidsaanpassing, zijn we ook in gesprek met andere schuldeisers. Niemand heeft er iets aan om schulden zo hoog op te laten lopen, waardoor er een gevoel ontstaat dat er geen beginnen aan is. Dat is een belangrijke reden om aan een commerciële organisatie te vragen naar de eigen rol te kijken; en rechtvaardig en sociaal te zijn.*

*Vanuit de stad krijgen we meer positieve dan negatieve reacties, ook andere gemeenten tonen interesse in onze aanpak. Over het algemeen is iedereen het wel eens dat werk de weg is uit armoede. Dat er een inkomen is waarvan valt te leven. Met iets extra, zodat het wegvallen van toeslagen wordt opgevangen door salaris, want werk moet wel lonen.'*

## 6. Opgestapelde problematiek en de angst om je kind kwijt te raken

Ze kwam regelmatig op het kantoor van Single SuperMom langs: een moeder met een jong kind. Ze kwam uit het buitenland, was geronseld om naar Nederland te komen als goedkope arbeidskracht – zoals gebeurt met veel vrouwen uit landen waar de lonen laag zijn – en ze werkte in een hotel, ze maakte kamers schoon. Achteraf gezien een nogal louche onderneming, maar dat wist ze nog niet toen ze ging. De baas van het hotel liet haar beneden het minimumloon werken, ze moest lange dagen draaien en hij hield regelmatig haar loon langdurig achter. Hoe ze daar als buitenlandse tegen moest protesteren, wist ze niet. Toen ging het hotel ook nog failliet en kon ze fluiten naar haar achterstallige loon. En vervolgens kon ze de huur en de elektriciteit niet betalen van de kleine woning waar ze met haar zoontje in verbleef, en er dreigde huisuitzetting. Maar als ze geen onderdak meer had, kon haar kind door Jeugdzorg worden meegenomen om in een pleeggezin te worden geplaatst. Een tijdlang dook ze met haar kind onder bij mensen die zich over haar wilden ontfermen, maar aangezien er geen oplossing in het vooruitzicht was, verdween ze met haar kind Nederland uit. We hebben haar nooit meer teruggezien.

Dit was de wrede ironie van haar situatie: wanneer haar kind ondergebracht zou worden in een pleeggezin zouden de pleegouders kunnen rekenen op ongeveer 600 euro per maand als bijdrage voor het kind. Zou dat geld aan de moeder van het kind worden gegeven, dan had ze haar huur kunnen betalen, en zou ze haar kind niet kwijt hoeven te raken. Zo zijn de regels: zorgen voor de kinderen van anderen is werk, waar je voor betaald wordt. Maar zorgen voor je eigen kind kost alleen maar geld.

We maken het veel mee, veel alleenstaande moeders hebben grote weerstand om hulp te vragen bij de overheid of bij andere instanties. Een van de redenen is de angst dat ze gezien zullen worden als slechte moeder, dat ze onder toezicht gesteld zullen worden, of dat hun kind uit huis wordt geplaatst. De angst dat er negatief over je wordt geoordeeld weerhoudt veel moeders ervan om hulp te vragen bij de opvoeding. Ook wordt dat lang niet altijd als nodig ervaren. Zo zijn er veel Afro-Nederlandse vrouwen, die vaak uit een meer matriarchale cultuur komen waarin moeders

veel belangrijker worden gevonden dan vaders, en waarin alleenstaand moederschap tamelijk gewoon wordt gevonden.<sup>74</sup> En hoezo 'alleenstaand'?

Glenda\* vertelde dat ze haar twee kinderen samen opvoedde met haar moeder. In de tijd dat ze veel moest werken en weinig thuis was, ging haar ene zoon een tijd wonen bij haar oudste zus – die zelf al kinderen had maar het geen probleem vond dat er een tijdje nog eentje bij kwam. 'Zo deden wij dat in Suriname', vertelde ze, 'maar hier heb ik altijd het gevoel dat ze me losbandig vinden of zo. Dan krijg ik bij de jeugdzorg een vraag of mijn kinderen verschillende vaders hebben. En inderdaad, dat is zo. Maar dan die blik van: ja dat hadden we al gedacht. Ik voelde me meteen veroordeeld.'

Culturele – en soms ook racistische – vooroordelen spelen vaak een rol in de beoordeling van het alleenstaand moederschap. Eva Yoo Ri maakte het mee, zo'n ondertoezichtstelling, nadat ze vrijwillig om hulp had gevraagd, en werd gezien als een 'nerveuze moeder'. Gelukkig was ze ondernemend genoeg om het er niet bij te laten zitten, en lukte het haar om bij een bureau een diagnose te krijgen als geschikte moeder, en kreeg ze haar kind, die bij haar adoptiemoeder was ondergebracht, weer terug. Maar het waren wel de vreselijkste maanden van haar leven.

Veel alleenstaande moeders zijn dus bang om in de molen van bureaucratie terecht te komen, wantrouwig tegen hulpverleners die misschien geen hulp verlenen maar de lange arm zijn van het gezag, die zouden kunnen besluiten dat ze geen geschikte moeders zijn. Want welke moeder is er zeker van dat ze het allemaal goed doet? En dan is er de angst dat je je kinderen kwijtraakt en niet meer terugkrijgt. Want dat gebeurt. Mimi van 37 is een van die ouders die de dupe zijn geworden van de ramp met de teruggave van de kinderopvangtoeslag. Het kwam volgens haar doordat de kinderopvangorganisatie niet de juiste gegevens door had gegeven. Ze werd aangeslagen voor 40.000 euro, die ze in twee jaar terug zou moeten betalen. En als alleenstaande moeder – met een vader die nergens aan meebetaalde – stond ze er ook letterlijk alleen voor. Ze kwam terecht in de schuldhelpverlening. Haar budget werd gecontroleerd. Geld voor medische of psychische hulp zat er niet bij. Ze raakt in een depressie en op school werd geconstateerd dat het niet goed ging met haar kind. Er was een melding gedaan bij Veilig Thuis. Haar zoon werd bij zijn vader geplaatst, zonder dat daar met haar overleg over was geweest. Vier maanden lang had ze geen contact met hem, tot hij zelf een keer belde. Sindsdien zien

74 Annelou Ipeij, 2009, "Single motherhood and poverty. The case of the Netherlands"

ze elkaar weer af en toe, maar dat is niet eenvoudig omdat ze geen geld heeft voor de reiskosten

Er kunnen goede redenen voor zijn om een ouder met kind onder toezicht te stellen, of zelfs om de kinderen tijdelijk uit huis te plaatsen. Bijvoorbeeld als het gaat om mishandeling, seksueel misbruik of zware verwaarlozing. Er zijn ouders die het echt niet aankunnen, die zelf zware psychische problemen hebben, of die een kind hebben waar ze geen raad mee weten. Maar het is ook mogelijk dat er sprake is van een tijdelijke crisis, bijvoorbeeld in de tijd rond een moeilijke scheiding, of van een moeder die flink overstuur is nadat het haar gelukt is om weg te komen bij een gewelddadige man. Die hebben hulp nodig, maar het laatste wat ze nodig hebben is dat ze ook nog op straat komen te staan, en ze beoordeeld worden als 'niet capabel om voor hun kind te zorgen'. Het punt is dat, uitzonderingen daargelaten, uithuisplaatsingen in principe tijdelijk zijn, tot de ouder(s) de zaken weer op orde hebben, en hun kinderen terug kunnen komen. Maar zo gaat het niet altijd, en er zijn moeders die niet voor niets bang zijn dat ze hun kind nooit meer terugkrijgen.

Het recht van kinderen om bij hun ouders op te groeien is een heel belangrijk recht, zegt Kinderombudsman Margrite Kalverboer, in een aflevering van Radar op 25 november 2019. In dat programma vertelt alleenstaande moeder Lavinia Dijkstra hoe twee van haar kinderen uit huis werden geplaatst toen ze in de ellende van een vechtscheiding terecht kwam. 'Mijn leven was een chaos', vertelt ze. De woning stond op de naam van haar man, en die was ze dus kwijt. Familie waar ze op terug kon vallen had ze op dat moment niet. Ze zwierf met haar kinderen van adres naar adres. Tot twee van haar kinderen door Jeugdzorg bij haar werden weggehaald. De politie kwam ze halen. Ze kreeg nog even de tijd om hun kleren in te pakken. De kinderen werden elk in een andere auto meegenomen en ook nog van elkaar gescheiden. Om ze terug te krijgen moest ze zorgen voor geschikte woonruimte, ze kreeg vier maanden de tijd. 'Ik heb alles geprobeerd', zegt ze, 'maar de gemeente waar we woonden, werkte niet met urgentie.' Uiteindelijk kwam ze terecht op een camping waar ze een appartementje met twee slaapkamers kon huren. Maar dat werd afgekeurd. Want een camping was niet de geschikte omgeving voor kinderen.

De kinderombudsvrouw maakt het vaker mee. Vaak gaat het om al kwetsbare gezinnen, met veel problemen. Het is voor iedereen met een laag inkomen al moeilijk om woonruimte te vinden, maar als je ook nog onder

de onzekerheid staat dat je je kinderen niet terugkrijgt en ook niet weet waar je ondersteuning kunt krijgen, is het nog moeilijker om passende en betaalbare woonruimte te vinden. En precies dat wordt als voorwaarde gesteld om de kinderen weer terug te krijgen. Dat is dus het tegendeel van een alleenstaande moeder helpen om haar leven weer op orde te krijgen. Zonder woning wordt het oplossen van alle andere mogelijke problemen alleen maar moeilijker. Je zult ook nog schulden hebben. Je zult geen werk hebben. Zonder woonruimte, zonder vast adres, is er geen beginnen aan. Het is dus zonder meer ontwrichtend om juist het hebben van woonruimte als voorwaarde te stellen om de band met je kind voort te kunnen zetten.

Advocate Mieke Krol heeft vaak te maken met ouders die met dit soort problemen te maken hebben. Ze citeert uit de een na de andere beschikking van de rechtbank: De ouder dient te beschikken over eigen woonruimte anders kunnen de kinderen niet terug. En om het nog zwaarder te maken, als de kinderen nog geen vijf jaar zijn, moeten ze die woning ook nog vinden binnen een half jaar, voor kinderen boven de vijf geldt een jaar tijd, want anders, oordeelt de rechter, zijn de kinderen inmiddels te gehecht aan hun pleeggezin en krijgen hun ouders hen niet meer terug. Intussen doet diezelfde overheid bar weinig om die ouders aan woonruimte te helpen. Gezinshereniging is geen criterium om voorrang te krijgen voor een huis.

Een andere bekende van Single SuperMom is Jenny. Moeder van twee kinderen, met een parttimebaan bij een luchtvaartmaatschappij. Nooit problemen gehad, nooit in aanraking geweest met hulpverlenende instanties, met Kinderbescherming of Jeugdzorg. Geen schulden. Een keurige baan. Wel een nare scheiding achter de rug. Ook bij haar stond de woning op naam van haar man. Ze trok met haar kinderen ergens in semi-illegale onderhuur in, tot de wooncorporatie erachter kwam, en nog zo vriendelijk was om haar een half jaar te geven om een woning te vinden. In Amsterdam. Maar dat, weten we, is vrijwel onmogelijk. Met een halve baan verdiende ze niet voldoende voor een woning in de vrije sector, en ook te weinig voor een hypotheek voor een koopwoning. En kreeg geen urgentie voor een sociale huurwoning. Ze zou pas urgent worden wanneer ze een crisisgeval zou zijn, maar dat moest ze dan eerst worden. Als ze dakloos met haar kinderen over straat zou zwerven bijvoorbeeld. Hoewel ze dan ook weer het gevaar zou lopen haar kinderen kwijt te raken. In gesprek met andere moeders van Single SuperMom zei een van hen: 'Jammer dat die man van je je niet in elkaar geslagen heeft, want dan kreeg je wel opvang'. Jenny was niet van plan om met haar kinderen in het Vondelpark te gaan slapen, en trok

in bij familie. Waarmee ze geen probleem meer was. En niet meer hoefde te rekenen op hulp. Hoe ze nu aan een woning moet komen kan niemand haar vertellen.

Kinderen die uit huis zijn geplaatst kunnen alleen terugkomen nadat er een 'terug naar huis'-onderzoek heeft plaatsgevonden, maar dat vindt alleen plaats als er eerst woonruimte is. En dan is het ook maar de vraag of de kinderen terug mogen komen. Lavinia is inmiddels hertrouwd, en heeft een zoontje van een jaar. Haar twee zoons uit haar vorige huwelijk wonen elk bij een ander pleeggezin. De oudste, nu acht jaar, heeft in de afgelopen twee jaar in vijf verschillende pleeggezinnen gewoond. De jongste van vijf is volgens de rechter zo gehecht geraakt aan zijn pleeggezin dat het schadelijk zou zijn als hij terug ging naar zijn moeder. Kortom: zelfs als de moeders een woning kunnen vinden en de kinderen de gewenste stabiliteit kunnen bieden, is het maar de vraag of ze hun kinderen nog terug kunnen krijgen, en is daar een slopende procedure met een advocaat voor nodig. Waar het om gaat, zegt Kinderombudsvrouw Magrite Kalverboer, is dat ook bij een uithuisplaatsing de woonruimte gegarandeerd zou moeten zijn, zodat een kind teruggeplaatst kan worden bij de moeder zo gauw dat kan.

Albert Jan Kruijer van het instituut voor Publieke Waarden wijst erop hoe onlogisch het is dat iemand met een huurschuld die uit huis wordt gezet zelf in de opvang terecht komt, terwijl de kinderen dan in de pleegzorg worden geplaatst. Zou het niet een stuk goedkoper zijn om ouders en kinderen in één huis op te vangen, dan ze eerst op straat te zetten en ze vervolgens gescheiden ergens onder te brengen? Stel je hebt 2.200 euro huurschuld, je moet het huis uit, je wordt gescheiden van je kinderen. Opvang voor volwassenen kost tussen de 100 en 175 euro per dag. Crisispleegzorg kost al gauw 13.000 euro per jaar, als een kind door jeugdzorg in een gesloten instelling wordt geplaatst is dat 40.000 euro, bij elkaar kost de opvang van een gezin zo'n 60.000 euro per jaar. En dat vanwege een huurachterstand van een paar duizend euro? Is dat logisch?

Het is een driehoek, stelt Kruijer, tussen jeugdzorg, wonen en inkomen (schulden): 'Als er één punt wegvalt, stort de driehoek in. Geen woning is geen kind en geen uitkering. Geen uitkering is geen woning en geen kind. Het belangrijkste is, om te beginnen, een eigen huis, zodat ouders en kinderen veilig kunnen wonen. Want als je eenmaal uit het systeem ligt, kom je er heel moeilijk weer in'.<sup>75</sup>

<sup>75</sup> Yvonne Jansen, *Dolen in de data-woestijn, Binnenlands Bestuur*, 9 november 2018.

Een gezinsvoogd moet ook worden betaald. Dan denk je, zegt Kruiter, als er nou eerst wat aan de huurschuld gedaan zou zijn, dan zou het misschien mogelijk zijn geweest om de problemen een stuk goedkoper op te lossen. Natuurlijk zijn er soms meerdere problemen in een gezin, maar als er geen huis is, kan er niet eens een begin worden gemaakt om die problemen op te lossen, en kost dat de gemeenten uiteindelijk sloten met geld. Nog afgezien van de menselijke ellende die het gevolg is als gezinnen uit elkaar worden getrokken.

In 1997 werden 26.000 kinderen uit huis geplaatst. In 2018 waren dat er 46.000, bijna twee keer zoveel dus.<sup>76</sup> Worden kinderen te snel uit huis geplaatst? 'Dat denk ik wel', zegt Peter van Dijkshoorn, kinder- en jeugdpsychiater. 'Er is in al die jaren nooit onderzoek gedaan of die uithuisplaatsingen nou eigenlijk beter zijn voor die kinderen. Een kind hoor je alleen uit huis te plaatsen als er een groot risico is op psychisch of lichamelijk letsel. Zelfs als het gaat om mishandeling kun je onderzoeken of er geen behandeling voor ouder en kind mogelijk is, terwijl de kinderen ondertussen thuis blijven wonen. Er bestaat bijvoorbeeld gezinstraumabehandeling, waarbij kinderen en ouders samen worden opgenomen, dat duurt een week of zes, en dat slaagt in 95% van de gevallen'.<sup>77</sup>

Het uit elkaar halen van moeder en kind veroorzaakt niet alleen grote maatschappelijke kosten, maar ook psychische problemen. Dit is toch onlogisch, meent Kruiter: mensen kunnen niet uit hun zorgverzekering worden geplaatst, maar wel uit hun huis. De beste opvang voor een gezin in problemen is nog altijd in hun eigen huis. Dat zou dus absolute prioriteit moeten hebben.

Het begint hier en daar bij de gemeenten wel door te dringen dat er moet worden samengewerkt, meldde **Radar**. De wooncorporaties moeten ondersteuning hebben om mensen niet uit hun huis te hoeven zetten, de gemeente is er voor de huisvesting en de schulden, en de jeugdbescherming gaat weer over een ander deel, maar ze zouden de problemen gezamenlijk op moeten lossen. Want de gemeente ziet ook wel dat, als alles mis gaat, zij vervolgens weer de al overbelaste jeugdzorg moeten betalen. Het is vreemd dat de staat wel zijn macht gebruikt om gezinnen uit elkaar te halen, maar niet voor goedkope huurwoningen zorgt.

<sup>76</sup> Peter Dijkshoorn. Uithuisplaatsing van een kind is een catastrofe. GGZnieuws.nl 16 mei 2019.

<sup>77</sup> Kind kan niet terug naar ouder. radar.avrotros.nl 25 november 2019.



De psychische schade die ouders en kinderen oplopen als ze uit elkaar gehaald worden, kan nog jarenlang doorwerken. Psychiater Dijkshoorn benadrukt dat het nodig kan zijn, dat sommige kinderen (tijdelijk) bescherming tegen hun ouders nodig hebben, maar ook als het uiteindelijk wel goed komt, betekent dat veel pijn en veel verdriet – zowel voor de ouders als voor de kinderen. We weten dat van veel van de inmiddels zestigjarigen die na hun geboorte en vaak onder dwang werden afgestaan door hun (vaak ongehuwde) moeders, daar tot op de dag van vandaag last van hebben. Trudy Gertsen is een van die moeders die in de jaren zestig onder druk werd gezet om haar kind af te staan.<sup>78</sup> Ze werd zwanger toen ze 21 was. Haar vriend, de vader van de baby, bleek al een andere verkering te hebben. Ze besloot om het kind dan alleen op te voeden. Haar ouders wilden haar niet helpen en stuurden haar naar een van de vele tehuizen voor ongehuwde moeders, naar de Paula Stichting, naar de nonnen. Daar moesten de jonge moeders geblinddoekt bevallen, ze kregen hun kind niet te zien en mochten vervolgens weer naar huis. De baby bleef achter en werd geadopteerd. Tussen 1956 en 1984 werden 15.000 kinderen geadopteerd. Hoeveel daarvan vrijwillig werden afgestaan is niet duidelijk. Trudy Gertsen vertelt dat ze meermaals heeft aangegeven dat ze haar kind wilde houden, maar uit de dossiers is inmiddels gebleken dat de Paula Stichting aan de kinderbescherming heeft geschreven dat de moeder uit de ouderlijke macht moest worden gezet omdat ze zelf afstand wilde doen van haar kind, ‘omdat ze van mening is dat ze alleen niet voor het kind kan zorgen’. Dat was de tijd dat de gezaghebbende psychiater Trimbos in de brochure ‘Zorgenkinderen’ schreef dat het voor ongehuwde moeders beter was om hun kind af te staan – niet alleen omdat er ook psychisch gestoorde ongehuwde moeders zouden zijn, maar omdat ongehuwde moeders sociaal en pedagogisch onvoldoende mogelijkheden zouden hebben om de belangen van hun kind te kunnen behartigen. Ook de FIOM, de federatie van instellingen voor ongehuwde moeders nam nog jarenlang dit standpunt over. Trudy Gertsen heeft uiteindelijk toestemming gegeven om haar zoontje te laten adopteren, omdat hij anders in het tehuis zou opgroeien. Vanaf dat moment, tot 48 jaar, later heeft ze hem niet kunnen zien. Ze klaagt nu de staat aan vanwege het illegale (want gedwongen) afstaan van haar kind. We weten het ook van de volwassenen die als adoptiekind eens naar Nederland zijn gebracht. Ook daarover kan Eva Yoo Ri meepraten. Wat het betekent als je op je twintigste voor het eerst met je biologische moeder kennis kunt maken en er dan pas achter komt dat zij je niet heeft afgestaan,

78 Petra Visser, Trouw 10 september 2019.

zoals je was verteld, maar jarenlang naar jou en je zusje heeft gezocht. Van je ouders gescheiden worden is altijd traumatisch.

## Uit de kluwen

Dat veel alleenstaande moeders de (soms reële) angst ervaren om hun kind kwijt te raken, komt vaak voort uit opgestapelde problematiek. Wat we nogal eens zien gebeuren, is dat een alleenstaande moeder van het ene probleem in het andere geraakt, tot het een kluwen is waar geen overzicht meer in te vinden is. Het begint vaak met een scheiding. En zoals we dat al constateerden kan dat pijnlijk zijn, maar dat hoeft geen enorme problemen veroorzaken. Er zijn ouders die met wederzijdse instemming en met een goede voorbereiding uit elkaar gaan. Zij kunnen ervoor zorgen dat hun kinderen, die het allicht moeilijk vinden dat hun ouders niet meer bij elkaar zijn, hun draai wel vinden en dat er een goede oplossing wordt gevonden zodat ze geen van hun beide ouders kwijt hoeven te raken. Ook onder gunstige omstandigheden vraagt dat veel van de ouders – en van de kinderen. Waar moeten ze wonen. Hoe het overleg verloopt over wie de kinderen heeft, hoe vaak, hoe lang, waar. Vakanties die moeten worden verdeeld. Als het goed gaat, kan het een soepel systeem ontstaan waarbij de ouders elkaar blijven ondersteunen, en inspringen wanneer een van hen ziek is of iets belangrijks moet doen. In het ideale geval vinden de ouders het niet moeilijk om elkaar te zien, en misschien zelfs nog wel eens wat samen te doen met de kinderen.

Ingewikkelder wordt het vaak als een van de twee een nieuwe partner krijgt. We horen het regelmatig van de alleenstaande moeders: hoe het voelt als de nieuwe partner zich als een tweede moeder gaat gedragen. Komt er jaloezie bij kijken? Of is het juist erg dat ze niet aardig is tegen de kinderen, of dat ze zelf kinderen wil en de kinderen van zijn eerste leg er eigenlijk niet bij wil hebben. Soms gaat het goed. We hebben ook verhalen van moeders die blij zijn dat hun kind mee mag op vakantie met het nieuwe gezin van hun ex, zodat ze zelf ook eens vrij hebben.

Maar vaak begint het nieuwe bestaan van een moeder die voortaan, in ieder geval voorlopig, alleenstaand is met een stevige crisis. Alles wordt anders. Vaak verliest ze haar woning en vaak gaat zij er financieel behoorlijk



op achteruit en heeft ze geen reserve. Soms was het haar wens helemaal niet om uit elkaar te gaan, en vereist het kwijtraken van de partner een stevig verwerkingsproces. Soms is een moeder opgelucht om eindelijk van die man verlost te zijn, als hij haar of de kinderen slecht heeft behandeld. Het komt vaker voor dan we (willen) weten. Veel vrouwen die het aandurven om ervandoor te gaan, zijn behoorlijk geknakt en nog steeds bang. En niet altijd zonder reden: vrouwen lopen het meeste gevaar als ze een man dreigen te verlaten of dat al gedaan hebben. De kinderen hebben dan ook meestal wel 't een en ander meegemaakt, zijn bang, onhandelbaar, snel over hun toeren – zijn vaak ook nog hun school en hun vriendjes kwijt. En in zo'n situatie moet je dan ook nog van alles kunnen regelen. Het nieuwe onderkomen, een nieuwe school, een inkomen. Het is erg veel gevraagd.

Wie daarbij niet enige ondersteuning krijgt – en enig begrip dat het hoe dan ook niet makkelijk is – kan nog verder in de problemen zakken. Depressies, algehele lamlendigheid, ziekte. En daarmee niet in staat om het leven meteen weer op de rails te krijgen, en zakelijk te blijven. Zo zijn er moeders die te weinig aandacht op kunnen brengen voor de noden van de kinderen, er zijn vrouwen die gevoelig zijn voor verslavingen. Dat kan tijdelijk zijn, als er op tijd ondersteuning komt. Het kan ook leiden tot erger: een stapel ongeopende enveloppen, en dus schulden, een kind dat op school onhandelbaar blijkt.

Voor alleenstaande moeders aan het begin van hun nieuwe leven, komen problemen zelden alleen. Vaak voelen ze zich al schuldig en vragen ze zich af wat ze verkeerd hebben gedaan. Oordelen dat ze het alleen maar aan zichzelf te danken hebben, helpt hen van de regen in de drup.

Dit is in ieder geval duidelijk: alleenstaande moeders hebben behoefte aan financiële hulp, aan advies, aan hulp bij dreigende schulden, aan niet-beoordelende hulp bij de opvoeding van hun kinderen, en hulp van school. Ze moeten wegwijs worden gemaakt in de wereld van de bijstand en de toeslagen. Ze moeten kunnen rekenen op een inkomen. En op kinderopvang. En op hulp bij het vinden van werk. En op werkgevers die het normaal vinden dat een ouder ook wel eens voor de kinderen moet zorgen. En boven alles: ze hebben een dak boven hun hoofd nodig. Dat een moeder haar kinderen kwijtraakt omdat ze niet op tijd een betaalbare woning kan vinden zou nooit meer mogen gebeuren. Bij hulpverlening heeft dat prioriteit: wonen. Met de kinderen.

## Geweld

Bianca\* heeft twee kinderen, de jongste is nog maar een paar maanden oud. Ze is weggevlucht bij haar man, die haar mishandelde. Maar toen stond ze ook op straat. Ze verwachtte dat ze in ieder geval tijdelijk naar de vrouwenopvang kon, maar dat viel tegen. Die zat vol, en ze kreeg te horen dat ze niet kon komen met haar kinderen, omdat haar man inmiddels naar het buitenland was en dus niet meteen een gevaar voor haar was. Maar een woning vinden die ze ook nog kan betalen is praktisch onmogelijk. Ze heeft contact gehad met Veilig Thuis, die vindt dat ze haar kinderen geen stabiele leefomgeving kan bieden zolang ze van adres naar adres blijft zwerven. Als ze geen stabiel onderkomen vindt, dreigen haar kinderen te worden weggehaald. Die worden dan, elk apart, bij een pleeggezin ondergebracht. Voor haar is er dus niets. Nu is ze min of meer ondergedoken. Ze is bang dat ze ook geen bijstand meer krijgt nu ze geen legaal postadres meer heeft. Een andere moeder, met drie kinderen, kan wel in de opvang, maar dan mag ze maar twee van haar drie kinderen meenemen, want de opvang is vol en dit zijn de regels.

Er zijn vrouwen die het geweld van hun echtgenoot verdragen omdat ze niet weten hoe ze het op moeten lossen als ze op straat komen te staan. Bijna de helft (45%) van de Nederlandse vrouwen heeft vanaf haar vijftiende een vorm van fysiek of seksueel geweld meegemaakt. Het grootste deel daarvan – 80% – wordt gepleegd door bekenden van het slachtoffer. Nog steeds is de eigen woning voor vrouwen een gevaarlijker plek dan buiten. Eén op de drie à vier vrouwen is ooit in haar leven door een partner mishandeld.<sup>79</sup> Geweld is niet alleen enorm schadelijk voor de onderlinge relatie tussen de ouders, maar ook voor de kinderen, zelfs als de kinderen zelf niet worden mishandeld. Immers, de angstige sfeer in huis tast hen ook aan. Ze kunnen bang worden voor een vader die het ene moment lief en het volgende moment agressief wordt. Ze kunnen zich machteloos voelen omdat ze hun moeder niet kunnen beschermen. Ze kunnen er last van hebben dat hun moeder depressief is en afwezig, en het gevoel krijgen dat zij iets niet goed doen. Ook als moeders, wat vaak gebeurt, proberen om hun kinderen er niets van te laten merken, heeft geweld in huis een enorme impact op de kinderen. Voor moeders die het lukt weg te komen bij een gewelddadige man is het een opluchting dat ze niet meer bang hoeft te zijn, maar vaak

<sup>79</sup> Anja Meulenbelt, *Het verschil*, 2016. Hoofdstuk 13, Niet slaan.

is ze behoorlijk getraumatiseerd en hebben zij en de kinderen rust nodig, en liefdevolle opvang, om weer bij te komen.

In principe is er opvang voor mishandelde vrouwen, sinds feministen in de jaren zeventig huizen kraakten om er de eerste Blijf-van-mijn-lijfhuizen in te vestigen. De opvanghuizen werden gerund door vrijwilligers, vaak vrouwen die hetzelfde hadden meegemaakt. Inmiddels is die hulp geprofessionaliseerd, en gesubsidieerd. Dat is winst, maar er is ook wat verloren gegaan. Soms heeft de opvang óók een wachtlijst, wat totaal in strijd is met de bedoeling ervan. In de tijd dat het nog vrijwilligerswerk was, was het belangrijke principe dat een vrouw in nood altijd werd binnengelaten, mét haar kinderen. Dan kropen ze maar samen met hun kinderen in één bed, als het niet anders kon. Nu komt het voor dat vluchtende vrouwen geplaatst worden in een hotel. Dat is even een noodoplossing, maar verder nou net niet wat de vrouwen nodig hebben. De hebben zorg nodig, mensen om hen heen die hen opvangen, die de kinderen opvangen als de moeder totaal verzuimd is van wat ze net achter de rug heeft. Een plek waar ze zich veilig kunnen voelen – verlaten echtgenoten worden daar vaak nog gewelddadiger van dan ze al waren, en het komt voor dat een man die zijn vrouw op het spoor komt, haar vermoordt. Voordat er tijd is om met haar uit te zoeken hoe ze verder kan gaan met haar leven en dat van haar kinderen, moet ze tot rust kunnen komen.

Niet alleen de tekorten in de opvang zijn een probleem, het probleem is ook dat de vrouwen met hun kinderen niet kunnen doorstromen naar een eigen woning, omdat er te weinig sociale woningen zijn.

## Huisvesting

En hier ligt een probleem waaraan absoluut moet worden gewerkt. De wachtlijsten voor een sociale huurwoning groeien nog steeds. Een jonge vrouw van in de dertig woont samen met haar zoontje van drie in een studio van 40 vierkante meter. Het was een noodoplossing, via een kennis. Een soort aanbouw van een woonhuis. Ze is zelf op zoek gegaan naar een geschikte woning, maar dat lukt niet. Ze staat nu acht jaar ingeschreven en ze blijft voorlopig kansloos. Ze maakte mee dat er in haar stad een nieuwe wijk werd gebouwd met goedkope woningen. Maar om daarvoor in aanmerking te komen moest je een inkomen hebben van minimaal 30.000

euro per jaar. En hoewel ze heeft gestudeerd en een baan heeft, kan ze als alleenstaande moeder niet fulltime werken en haalt ze het minimum niet.<sup>80</sup>

Ook bij het vinden van een woning maakt het uit in welke gemeente je woont. Gemeenten bepalen wanneer je in aanmerking komt voor een urgentieverklaring, en dus voorrang kunt krijgen op de wachtlijst. Bijvoorbeeld de gemeente Utrecht: daar geldt dat je géén urgentie kunt krijgen als je op straat staat na een verbroken relatie, of als je dakloos wordt als gevolg van financiële problemen. Moeders met kinderen die alleen komen te staan, en zo vaak niet de financiën hebben om in de vrije sector te huren, horen per definitie urgentie te krijgen. Je kunt moeders met kinderen niet op straat laten staan, en het mag al helemaal niet gebeuren dat ze daarvoor ook nog hun kinderen kwijt raken.

De moeders die dit dreigt te overkomen scharrelen zich er soms doorheen zonder om hulp te vragen. Ze huren een te dure woning, en verhuren illegaal onder. Ze wonen in een bergghok, en douchen bij een vriendin. Of ze trekken bij elkaar in. Wat natuurlijk niet uit mag komen, want dan lopen ze het gevaar dat ze worden gekort op hun uitkering. Waar moeders zelf een oplossing vinden door een woning te delen, horen ze daarvoor niet bestraft te worden. De instanties die zich er druk over maken dat een moeder zonder fatsoenlijk onderdak niet voor haar kinderen kan zorgen, weten wat hen te doen staat: er met alle macht aan werken dat er éérs een woning komt.

Heel belangrijk is dat de instanties waar ze van afhankelijk zijn zich een beetje vriendelijk opstellen en niet alles alleen maar erger maken. En het is belangrijk dat ze zich, in een periode van hun leven waarin ze zich erg alleen kunnen voelen, contact hebben met lotgenoten. En dat is exact waarom Eva Yoo Ri jaren geleden begon met het bij elkaar brengen van alleenstaande moeders. En haar initiatief is uitgegroeid tot het grootste platform voor deze alleenstaande moeders: Stichting Single SuperMom.

Vanuit het perspectief van deze moeders, vanuit de urgentie die hun verhalen laten zien, en vanuit de noodzaak tot structureel beleid om deze groep een betere sociale, economische en rechtspositie te geven, bestaat het volgende hoofdstuk uit een reeks aanbevelingen voor beleid.

<sup>80</sup> Stefan ten Tije, AD, 28 maart 2019.

# Kinderen in armoede

*Ik was 12 toen ik naar Nederland kwam.*

*In Adana (Turkije) hadden we het niet breed, maar dat probleem hadden de meeste mensen in mijn omgeving, dus dan valt het niet op als oude schoenen draagt die al heel vaak door de schoenmaker zijn opgelapt.*

*Dat werd anders toen ik naar Nederland kwam, want armoede verhuist met je mee.*

*Op school werd ik gepest omdat het kinderen opviel dat ik die winter steeds in dezelfde truitjes rondliep. Ik had twee truitjes, die wisselde ik doordeweeks en halverwege werden ze ook gewassen, omdat ik natuurlijk wilde voorkomen dat kinderen zouden roepen dat ik in vieze truien rondliep. Dat ze opmerkten dat ik er maar twee had was al erg genoeg. Gelukkig kwam mijn tante uit Duitsland bij ons op bezoek en kreeg ik kleding van haar.*

*Bij iedere wekelijkse sportles kreeg ik buikpijn. Niet zozeer over de les, maar wel over de kleedkamerpraat erna, want er werd over elkaars ondergoed gepraat. Ik treuzelde net zo lang met omkleden totdat de 'rijke kinderen' klaar waren.*

*Wij woonden in een krap huis, vol met gezinsleden in de Indische buurt van Amsterdam. Om te studeren ging ik naar de bibliotheek, daar had ik ruimte en alle boeken stonden tot mijn beschikking. Er was volop keuze, daar voelde ik mij rijk. Toen heb ik mij zelf beloofd om hard te studeren, een leuke en mooie baan te vinden, met voldoende inkomen om aan leuke dingen te besteden.*

*In een welvarend land waar mensen alles kunnen krijgen wat hun hartje begeert is het extra schrijnend als kinderen in armoede moeten leven en afhankelijk zijn van giften van anderen. Want anderen kunnen niet inschatten wat je nodig hebt.*

*Ook in mijn werk zet ik mij hiervoor in. Toen ik wethouder was in Stadsdeel Oost van Amsterdam, hadden wij een extra budget waarmee de stadsdeelraad iets wilde doen voor kinderen in armoede. Toen kwamen de ideeën van politici en ambtenaren hoe het geld besteed moest worden; de een wilde het uitgeven aan schooltassen, een ander aan een winterjas en weer een ander aan sportspullen. Toen heb ik gezegd: "Zullen we het de kinderen zelf vragen waar zij het geld het liefst aan willen uitgeven?" Dat hebben we gedaan en kinderen wilden een kledingbon van hun favoriete winkel, de H&M, want dat was 'cool'.*

*Ik vind dat de overheid meer moet doen aan armoede bij kinderen. Want armoede brengt je in een isolement en je doet niet volwaardig mee in de samenleving die toch bepaalde beelden, en soms ook vooroordelen heeft, over wat hoort.*

*Geef mensen in armoede een stem en beslis niet over hen maar met hen.*

Nevin Özütok

Tweede Kamerlid Groen Link

## 7. Beleidsaanbevelingen: het land waar we willen wonen

Lang geleden schreef de feministe Joke Smit een lied: dit is het land waar vrouwen willen wonen. We zouden het kunnen veranderen in: dit is het land waar alleenstaande moeders, en hun kinderen, willen wonen. We hebben in dit boek veel aanwijzingen gegeven wat er zou moeten veranderen om ervoor te zorgen dat deze moeders minder vaak in de problemen komen, en zich gewaardeerd voelen en gezien worden. En om ervoor te zorgen dat hun kinderen ook de kansen krijgen die andere kinderen hebben, kansen die alle kinderen toekomen. De basisvoorwaarden zijn een dak boven je hoofd, een prettig thuis, goed eten, veiligheid, mee kunnen doen op school, en een ouder die geen zorgen heeft over de rekeningen.

Maar we kunnen het ook anders zeggen, want wat we zo graag willen overbrengen is: alleenstaande moeders zouden geen groep apart moeten zijn, ze zouden gewoon in deze samenleving moeten horen, en de verantwoordelijkheid voor de kinderen moeten kunnen delen. Ook met de overheid, die de taak heeft om alle burgers te vertegenwoordigen en alle kwetsbaren te ondersteunen. En ook, al zal niet iedereen dat vinden, om er alles aan te doen dat de welvaart eerlijker en rechtvaardiger wordt verdeeld, zodat niemand meer in armoede hoeft te leven. En dan bedoelen we dus echte maatregelen, geen verkapte liefdadigheid.

We kunnen dat lied van Joke Smit dus breder trekken: het land waarin wij allemaal willen wonen. Het land waar mensen niet worden uitgesloten, waar geen mensen zijn op wie we neerkijken en die we de schuld geven voor hun ongeluk. Waar we mensen met problemen helpen om daar uit te komen. Waar we niet te snel 'eigen schuld' roepen, of 'dan had je maar niet...'. Moeders verdienen het dat ze gewaardeerd worden voor de grote taak die ze verrichten: ervoor zorgen dat de volgende generatie mensen er komt, zodat we allemaal verder kunnen met ons leven. En geen enkele moeder – ook niet de moeders zonder een vaste partner, zonder een vader voor hun kinderen die meewerkt en meezorgt – zou daar zo alleen in moeten staan. En niet kunnen slapen van de zorgen.



Beleid dat alleenstaande moeders op een betere sociale en economische positie plaatst, en ze hierdoor een betere toekomst aanreikt, houdt rekening met de verschillende hindernissen die alleenstaande moeders nog altijd tegenkomen in het dagelijks leven. Alleen door de verschillende structuren van onderdrukking gelijktijdig aan te pakken kunnen de moeders in de meest precare situaties worden geholpen. Het alleenstaand moederschap wordt niet als een politieke positie gezien; zelfs vaak als het tegenovergestelde. We zouden veel sterker staan als we de overlappings erkennen tussen waar alleenstaande moeders nog altijd voor moeten vechten en waar de rest van ons voor vecht – zoals een betaalbare woning, erkend worden, passend werk vinden.

Niet alleen wordt er binnen het huidige beleids- en denkkader niet genoeg rekening gehouden met structurele benadeling, ook is de hulp die wordt aangeboden bij lange na niet structureel genoeg. Het is belangrijk om financiële onafhankelijkheid bij de moeders te stimuleren zodat zij uit de armoedespiraal komen. Hierbij helpen cadeautjes als onderdeel van de kinderarmoedeprogramma's niet. De miljoenen die hier nog altijd in worden gestopt, en het geld dat nu in gedwongen en vaak ineffectieve trajecten wordt gestoken, zou veel beter gebruikt worden wanneer het wordt ingezet om de moeders een financieel onafhankelijke positie te geven. Te veel van het Nederlandse armoedebeleid is nog gefocust op tijdelijke in plaats van structurele oplossingen.

Voor het welzijn van de kinderen is het welzijn van de moeders cruciaal. Dit betekent dat de samenleving moet gaan investeren in effectief beleid voor alleenstaande moeders. Om ervoor te zorgen dat deze moeders kansen krijgen die nu nog te vaak heel ver weg zijn, en om hierdoor hun kinderen een gelukkige en welvarende toekomst te kunnen geven. Om de positie van alleenstaande moeders en hun kinderen in onze samenleving structureel te kunnen verbeteren, stelt dit hoofdstuk een aantal beleidsaanbevelingen voor. Deze variëren van sociaal-maatschappelijke en financiële tot praktische aanbevelingen. Een deel van deze aanbevelingen is het resultaat van een enquête van Single SuperMom die door ruim 1200 moeders is ingevuld. Het doel was inzichtelijk te maken waar de doelgroep behoefte aan heeft, en welke problematiek zij tegenkomt. De vragenlijst is uitgezet via Facebook, twitter, via samenwerkingspartners en andere relevante organisaties.

De meeste problematiek die alleenstaande moeders meemaken, komen voort uit twee basisproblemen: er is niet genoeg geld om van rond te kunnen

komen en er is geen (stabiele) huisvesting. Een fatsoenlijk – en dus leefbaar – inkomen en stabiele huisvesting zijn twee van de belangrijkste factoren om ervoor te zorgen dat alleenstaande moeders niet in de problemen komen.

Wij pleiten voor fatsoenlijke huisvesting, fatsoenlijk werk, een eerlijke verdeling van werk en zorg, en fatsoenlijke toeslagen en uitkeringen. Daarnaast hebben we enkele overkoepelende aanbevelingen over het respecteren van ervaringsdeskundigheid, het omgaan met schulden, de bekostiging van dit alles, en het invoeren van louterpunten. Deze aanbevelingen werken we hieronder uit.

## 1. Fatsoenlijke huisvesting

### 1a. Bouw of realiseer meer betaalbare huurwoningen

Op 11 december bracht Aedes, de koepelorganisatie van woningcorporaties, haar jaarlijkse benchmarkonderzoek uit. In het begeleidende persbericht noemde ze de zoektocht naar een huis voor velen uitzichtloos.<sup>81</sup> Het tekort in sociale huurwoningen was begin 2019 rond de 80.000. Dit tekort lijkt ook alleen maar toe te nemen: in 2018 werden er maar 13.000 sociale huurwoningen bijgebouwd, het laagste aantal in lange tijd. Niet alleen in de sociale huur, maar ook in het middensegment is er een groot tekort aan betaalbare woningen.

Voor alleenstaande ouders met middeninkomens is het inmiddels praktisch onmogelijk om een betaalbare huurwoning te vinden. De inkomensgrens voor sociale huur voor alleenstaanden is verlaagd waardoor nog minder mensen aanspraak maken op sociale huur. En een koopwoning is vaak veel te duur. Ook commerciële huurwoningen in de vrije sector zijn vaak onbetaalbaar voor mensen die niet veel verdienen. Een oplossing hiervoor zou kunnen zijn dat in delen van het land waar middeninkomens tussen wal en schip vallen de inkomensgrens wordt verhoogd, zoals in de Randstad.

Er moet ook een einde komen aan de verkoop van sociale huurwoningen in de grote steden, waar de woningnood het hoogst is. Immers, hierdoor neemt de woningnood alleen maar toe. De wachtlijsten in steden als

<sup>81</sup> Aedes, *Nieuwbouw sociale huurwoningen naar dieptepunt, 11-12-2019*

Amsterdam en Utrecht lopen op tot meer dan tien jaar. Door deze lange wachtlijsten komen alleenstaande moeders lang niet altijd in aanmerking voor een urgentieverklaring.

## **1b. Breid urgentieverklaringen uit en verruim maatregelen voor snelle huisvesting**

Op dit moment valt er bijna geen urgentieverklaring voor sociale huur te krijgen, door de grote tekorten aan sociale huurwoningen en de enorme wachtlijsten die daardoor zijn ontstaan. Dit zorgt ervoor dat veel alleenstaande moeders en hun kinderen niet op tijd een sociale huurwoning krijgen in de crisisopvang terecht komen, gedwongen zijn bij hun partner te blijven, bij familie of vrienden in te trekken of soms zelfs op straat komen te staan. Daarom stellen wij de volgende beleidswijzigingen voor: urgentie voor alleenstaande ouders moet regionaal geldig worden. Zo kunnen ze ook in buurgemeenten terecht, zonder dat ze daarmee gelijk hun urgentie verliezen. Ook moeten er meer woningen met urgentie kunnen worden aangeboden, zodat woningzoekenden met urgentie ook snel een woning kan worden aangeboden.

Een andere oplossing zou zijn het vergemakkelijken van gezamenlijk zelf-beheer van wooncomplexen door alleenstaande ouders. Dit gebeurt nu ook met andere doelgroepen, zoals vluchtelingen.

## **1c. Stop huisuitzettingen**

Alleenstaande moeders zouden nooit met hun kind op straat gezet mogen worden. Dit gebeurt nu nog veel te vaak. De enige plek waar zij dan terecht kunnen is de crisisopvang, maar daar zijn veel te weinig plekken beschikbaar die geschikt zijn voor kinderen. Consequentie: het kind moet naar een pleeggezin. Soms moeten de kinderen zelfs naar verschillende pleeggezinnen. En dit is niet alleen extreem traumatisch voor de kinderen én de ouder, maar ook nog eens een enorme kostenpost voor de overheid. Zo loopt de pleegvergoeding al gauw op tot tien keer zoveel als het verplichte minimumbedrag voor alimentatie.<sup>82</sup> Besteed het geld dat nu wordt uitgegeven aan maatregelen ná uithuisplaatsing aan het voorkomen van uithuisplaatsing. Wij pleiten voor het stoppen van huisuitzettingen voor alleenstaande moeders, ouders en gezinnen.

82 <https://pleegzorg.nl/pleegouders/financiele-regelingen/>

## **1d. Werk aan preventie door betere voorlichting**

Tot slot: Om te voorkomen dat alleenstaande moeders na een beëindiging van hun relatie onmiddellijk op straat komen te staan, is het belangrijk dat er betere voorlichting komt op scholen en bij woningcorporaties en gemeenten over samenwonen op één adres en de rechten en plichten die daarbij komen kijken.

## **2. Fatsoenlijk werk**

### **2a. Verhoog het minimumloon**

Sinds de jaren '70 groeit de welvaart in ons land. Maar niet iedere Nederlander profiteert hier in dezelfde mate van. Sterker nog, mensen met een minimumloon zijn er zelfs op achteruit gegaan. Werk loont steeds minder. De gemiddelde koopkracht stijgt misschien, maar de mensen die het minst verdienen, merken daar het minste van. De bestaanszekerheid neemt af doordat de inkomsten achterblijven bij de stijgende leefkosten. Bedrijfswinsten stijgen, maar het loon stijgt amper. Wij pleiten daarom voor het verhogen van het minimumloon van 9,54 naar 14 euro per uur. Omdat de uitkeringen hieraan zijn gekoppeld, leidt het verhogen van het minimumloon ook automatisch tot een stijging van de uitkeringen. Op dit moment zijn er 2,1 miljoen werkende Nederlanders die afhankelijk zijn van dit minimumloon.<sup>83</sup> Daarnaast zijn er ruim 400.000 mensen met een bijstandsuitkering bij wie deze verhoging hun bestaanszekerheid zal vergroten.

Deze regeling is niet alleen belangrijk voor alleenstaande moeders – die zijn oververtegenwoordigd in de groep mensen die in structurele armoede leeft – maar heeft een positief effect op alle Nederlanders die in de armoede terecht komen, of daarin vast komen te zitten. Wij pleiten daarom voor een eerlijker verdeling van de welvaart. Dit betekent onder andere dat Nederland zich moet inzetten voor een minimum Europees tarief voor winstbelasting en dividendbelasting. Als dit niet op Europees niveau gebeurt, zullen landen blijven concurreren met elkaar en blijven we in de 'race

83 Peter Vogels, AD 20 november 2019 en FNV: Sta op voor 14, <https://www.fnv.nl/acties/sta-op-voor-14>

to the bottom' waar we momenteel in zitten. De winstbelasting daalt nog altijd, en zorgt ervoor dat de winst die bedrijven maken niet terecht komt bij de mensen die daar van zouden moeten profiteren: de bevolking van het land waarin het bedrijf winst maakt.

Uit cijfers van Oxfam Novib uit 2016<sup>84</sup> blijkt dat Nederland Europees kampioen is in belastingontwijking: we staan op nummer 3 in de top 15 van belastingparadijzen wereldwijd. De enige plekken die hoger staan dan wij zijn Bermuda en de Kaaimaneilanden. Dit moet én kan veel, veel eerlijker.

Ook blijft het belangrijk om meer te doen om de loonkloof te dichten, bijvoorbeeld door ongelijke beloning strenger aan te pakken en werkgevers te verplichten transparant te zijn over loonverschillen en aan te tonen dat zij gelijk belonen. Het initiatiefvoorstel voor de Wet gelijke beloning van vrouwen en mannen verdient steun. Wij pleiten ervoor dat deze wet er komt.

## **2b. Het verbeteren van de arbeidspositie van alleenstaande moeders**

Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in sectoren die onderbetaald zijn, zoals de zorg, de detailhandel, het onderwijs en de schoonmaaksector. Ook zijn in deze sectoren werknemers vaak afhankelijk van tijdelijke of flexcontracten. Flexwerkers worden niet door de sociale zekerheid beschermd tegen risico's als arbeidsongeschiktheid en bouwen geen pensioen op.

De toename van flexcontracten en tijdelijke contracten in Nederland treft sommige groepen meer dan andere. Vrouwen en mensen met een niet-Westerse migratieachtergrond zijn oververtegenwoordigd. Het is cruciaal dat er een einde komt aan de toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt, een einde aan flexcontracten en aan slechte werkomstandigheden. Dit zal niet alleen de arbeidspositie van alleenstaande moeders positief beïnvloeden, maar van alle groepen in Nederland die oververtegenwoordigd zijn in de voorgenoemde sectoren.

Uit de enquête van Single SuperMom blijkt verder dat alleenstaande moeders discriminatie ervaren wanneer ze solliciteren. Het is belangrijk deze discriminatie tegen te gaan door het alleenstaand moederschap te normaliseren, maar ook door de omstandigheden op de werkvloer dermate vorm te geven dat deze het alleenstaand moederschap niet verder bemoeilijken.

Dit kan door bijvoorbeeld flexibelere werktijden toe te laten en door de kinderopvang te faciliteren.

## **3. Eerlijke verdeling van werk en zorg**

Aan de basis van de problematiek waar alleenstaande moeders in Nederland mee te maken krijgen, ligt de ongelijke verdeling van betaald en onbetaald werk. Hoewel het langzaam opschuift, is het in Nederland nog steeds de norm dat de vrouw parttime gaat werken of helemaal stopt met werken wanneer er kinderen komen. Het merendeel van de vrouwen neemt de zorgtaken op zich en wordt daar niet voor betaald. Mannen worden nauwelijks of niet beïnvloed door het krijgen van kinderen, gaan niet minder werken en nemen nauwelijks meer zorgtaken op zich. Zij zijn hoofdverantwoordelijke voor het inkomen van het gezin. Dit zorgt ervoor dat de vrouw financieel afhankelijk is van de man, en na een scheiding vaak onmiddellijk in armoede belandt.

Het veranderen van deze normen ligt niet alleen bij het creëren van meer economische zelfstandigheid van vrouwen. De oplossing ervan ligt ook bij mannenemancipatie: als mannen meer zorgtaken op zich zouden nemen, zou er meer ruimte zijn voor de vrouw om zich te ontwikkelen op het gebied van werk en opleiding. Hierdoor zijn moeders beter voorbereid op een eventuele scheiding. Daarbij zou het alleenstaand moederschap minder zwaar zijn als vaders ook na een scheiding meer verantwoordelijkheid voelen en nemen. Maar dit moet ook worden gefaciliteerd.

### **3a. Goed betaald verlof voor vaders en moeders**

Betrokken vaderschap kan op allerlei manieren vorm krijgen, en kan ook worden gefaciliteerd. Als de omstandigheden zo zouden veranderen dat het voor vaders makkelijker wordt om hun verantwoordelijkheid als opvoeder te nemen, zorgt dit er ook voor dat meer vaders dit gaan doen. Gezien het feit dat er nog steeds grote ongelijkheid is in de werk/zorgverdeling is het essentieel dat er in de werkomgeving meer begrip en mogelijkheden komen om werk te kunnen combineren met

<sup>84</sup> Nederland op 2 na grootste belastingparadijs, OXFAM Novib, 12 mei 2016

het vaderschap. Dit betekent onder andere: een ruimer en betaald vaderschapsverlof, begrip voor de combinatie van een werkagenda en een agenda thuis (bijvoorbeeld wanneer een vergadering uitloopt), flexiblere werktijden en betere communicatie over beschikbare verlofregelingen. Vaderschap moet op dezelfde manier gewaardeerd en gefaciliteerd worden als moederschap, en dit is niet alleen aan het individu. Dat betekent ook dat de samenleving moet veranderen, en daarmee ook gender-normen. Dit proces kan worden gefaciliteerd door het combineren van werk en zorgtaken voor mannen en vrouwen makkelijker te maken.

In april 2020 kondigde de regering een uitbreiding aan van het ouderschapsverlof, dat nu – ook voor vaders – enigszins betaald zal worden. De Nederlandse regering werd hier toe gedwongen door een Europees besluit, en het is te merken dat het niet van harte is. Het lijkt wel alsof de regeling zo is ontworpen dat zo min mogelijk mensen er gebruik van maken: alleen de eerste weken worden doorbetaald en dan slechts met 50% van het loon. Mensen met een laag loon zullen het zich niet kunnen veroorloven hiervan gebruik te maken. Daarnaast is bekend dat met name vaders geen verlof opnemen als het niet voldoende betaald is – voor een deel omdat het gezin het inkomen nodig heeft. Zo werkt het ouderschapsverlof dus ongelijkheid in de hand. Wij willen een volledig doorbetaald verlof (minimaal 90% van het loon) voor alle ouders, en een uitbreiding van de maatregelen om te stimuleren dat vaders ook verlof opnemen wanneer de moeder terug aan het werk is – bijvoorbeeld door beide ouders een bonus te geven (langer verlof, of hogere vergoeding) als ze een deel van het verlof na elkaar opnemen.

### **3b. Kinderopvang moet toegankelijk en gratis zijn**

Om alleenstaande moeders, alleenstaande ouders en ouders in het algemeen een betere kans te geven hun zorgtaken te kunnen combineren met hun werk (en specifiek die ouders die niet genoeg inkomen hebben om deze zorgtaken uit te besteden), is het belangrijk om kinderopvang gratis te maken, zoals dat in andere Europese landen al het geval is. Als kinderopvang een publiek gefinancierde basisvoorziening wordt, hebben alle ouders (en daardoor alle kinderen) dezelfde kansen. Hier pleiten wij dan ook voor. Met de invoering hiervan komt dan ook een einde aan de complexiteit van de kinderopvangtoeslag en de vele financiële drama's die hieruit voortkomen.

### **3c. Erkenning verschillende gezinsstructuren**

Een eerlijker verdeling van werk en zorg houdt niet op bij moeders en vaders, en vereist dat ook andere gezinsstructuren worden erkend. Zonder erkenning is het vaak onmogelijk om van bestaande regelingen gebruik te maken. Wie wordt bijvoorbeeld wel of niet erkend als de 'ouder' van een kind? Om alleenstaande moeders van dienst te kunnen zijn, is het bijvoorbeeld heel nuttig om het ouderschapsverlof beschikbaar te stellen voor iemand anders dan de andere ouder van het kind: bijvoorbeeld een vriendin of een buurvrouw. Ook zouden alternatieve woonvormen en woongroepen gefaciliteerd moeten worden, zodat deel zijn van een gezin of alleenstaand zijn belastingtechnisch geen groter voordeel heeft dan alternatieve woonvormen. Dit maakt het aantrekkelijker voor alleenstaande moeders om hun zorgtaken te delen waardoor zij deze beter met werk of een opleiding kunnen combineren.

## **4. Fatsoenlijke toeslagen en uitkeringen**

### **4a: Stop met cadeautjes, en pak de kern van de problemen aan**

Armoedebeleid dat gebaseerd is op het geven van cadeautjes is niet meer dan symptoombestrijding. Het lijkt zo mooi: geef de minima, en dan vooral hun kinderen, de dingen die ze zelf niet kunnen betalen. Maar er gaat een enorme macht van uit: mensen en organisaties die geld hebben, bepalen wat anderen wel en niet mogen hebben. Dit is stigmatiserend en het lost de kern van het probleem niet op. Armoede gaat in de eerste plaats over een te laag inkomen om de dingen te kopen die nodig zijn om mee te kunnen doen. Cadeautjes zijn aardig, maar lossen dit probleem niet op. Wij stellen voor dat alle energie en geld die daarin wordt gestopt, wordt overgeheveld naar het verzorgen van een fatsoenlijk inkomen voor ouders, zodat zij zelf de dingen kunnen betalen die hun kinderen nodig hebben voor een fijne jeugd en goed onderwijs.

Ook scholen spelen hierin een rol. Zoals Floris het in het eerste hoofdstuk al verwoordde: bestrijd armoede niet via de scholen. Wij pleiten ervoor dat ouderbijdragen (ook als ze zogenaamd vrijwillig zijn) worden afgeschaft. Scholen worden daarvoor in hun budget gecompenseerd, zodat



alle kinderen – ongeacht het inkomen van hun ouders – mee kunnen doen met schoolreisjes en andere activiteiten, en het materiaal hebben om goed mee te kunnen komen in de klas.

#### **4b. Kinderbijslag / Kindgebonden budget moet omhoog**

Kinderbijslagen staan internationaal bekend als een van de meest effectieve manieren om armoede onder kinderen te bestrijden, zowel bij kinderen van alleenstaande moeders als in andere gezinnen. Wij pleiten ervoor om de kinderbijslag (per kind) te verhogen, en de uitbetaling per maand te doen in plaats van per kwartaal. Dit zorgt voor een meer constante vorm van inkomen, zodat alleenstaande en andere ouders meer controle hebben over hoe en wanneer ze het geld uitgeven.

Ouders in Nederland krijgen kinderbijslag die onafhankelijk is van hun inkomen. Daarnaast bestaat het kindgebonden budget voor (kinderen in) huishoudens met een lager inkomen. Het is wenselijk dat ouders met een lager inkomen meer kindgebonden budget ontvangen. Daarnaast is bekend dat toeslagen die voornamelijk voor de allerlaagste inkomens bedoeld zijn stigmatiserend werken, en dat niet veel mensen er gebruik van maken omdat deze mogelijkheden niet bekend zijn of omdat de regeling te ingewikkeld is. Wij pleiten daarom vooral voor de verhoging van de kinderbijslag voor iedereen: dat is weliswaar wat duurder, maar het is wel effectiever in het bereiken van iedereen en het maakt de uitvoering van de regeling efficiënter. Daarnaast kan een regeling die door alle ouders wordt gebruikt rekenen op meer politieke steun.

#### **4c. Het verhogen en verbreden van de bijstand**

Met het verhogen van het minimumloon zal ook de bijstand automatisch verhogen. Dit is belangrijk, omdat de bijstand nu niet genoeg bestaanszekerheid biedt. Wij pleiten ook voor een socialere bijstand: dit betekent dat mensen die moeilijk aan het werk komen hier niet voor worden gestraft, maar juist met vertrouwen worden behandeld. In dit kader pleiten wij ook voor het afschaffen van de sollicitatieplicht.

Daarnaast is het belangrijk om de kostendelersnorm af te schaffen. Er zijn zo'n 50.000 bijstandsgerechtigden in Nederland die hoofdzakelijk door de kostendelersnorm maandelijks geld tekort komen. In Amsterdam

bijvoorbeeld ligt dat bedrag tussen de 150 tot 300 euro<sup>85</sup>, een enorm bedrag voor mensen die al een slechte bestaanszekerheid hebben. De kostendelersnorm zorgt ervoor dat mensen niet meer kunnen samenwonen, met wie dan ook, zonder negatieve gevolgen voor hun inkomen. Hierdoor worden mensen minder zelfredzaam en kunnen minder goed participeren, en dat zijn nou juist doelen die de overheid nastreeft. De FNV wijst erop dat de kostendelersnorm tot grote financiële problemen leidt bij bijvoorbeeld mantelzorgers, stijging van het aantal daklozen tot gevolg heeft en een toename van de druk om jongeren het huis uit te zetten.<sup>86</sup>

Daarnaast moeten alleenstaande moeders in de bijstand – en andere mensen die bijstandsgerechtigd zijn – die uit de bijstand willen komen de middelen krijgen om dat te kunnen. Niet door sollicitatieplicht, maar door het kunnen volgen van een opleiding die kans biedt op werk dat langdurig een beter inkomen oplevert en werkomstandigheden die de combinatie werk en zorg mogelijk maken. Dit geldt met name voor jonge alleenstaande moeders, of moeders die al lang in de bijstand zitten. Zij zouden een opleiding moeten kunnen volgen voor beroepen waaraan de maatschappij grote behoefte heeft (zoals in het onderwijs of in de zorg). Werkgevers die moeilijk aan goed opgeleide mensen kunnen komen, moeten hier ook hun verantwoordelijkheid in nemen.

#### **4d. Effectievere (handhaving van) alimentatie**

Ruim 70% van de mensen die volgens een rechtelijke beschikking recht hebben op alimentatie klopt ooit bij het Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen (LBIO) aan omdat de alimentatie niet wordt betaald.<sup>87</sup> In acht op de tien gevallen gaat het daarbij om kinderalimentatie. Wij pleiten dan ook voor een aantal zaken: Bij schulden hoort de kinderalimentatie 'preferent' te zijn boven de belasting. Alle kinderen die recht hebben op kinderalimentatie moeten deze krijgen, ook als de vader schulden heeft.

<sup>85</sup> Geert Kruis en Bob van Waveren (Regioplan Beleidsonderzoek), *Gevolgen kostendelersnorm in Amsterdam*, 2016.

<sup>86</sup> Kitty Jong, Joop, 21 februari 2020: *De Participatiewet is mislukt*

<sup>87</sup> Ministerie van Justitie en Veiligheid (2018). *Evaluatie Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen 2018*.

Het straffen van ex-partners die geen alimentatie betalen waar zij hier wel toe verplicht zijn zou vergemakkelijkt moeten worden. En áls alleenstaande moeders dan alimentatie ontvangen, zou deze niet gekort moeten worden op hun uitkering – een regel die in de huidige situatie alleen nog maar voor meer armoede onder alleenstaande moeders zorgt.

Kinderen mogen niet het slachtoffer worden van het niet betalen van kinderalimentatie. Om hun rechten te beschermen, kan het LBIO zo worden ingericht worden dat dit bureau de betaling van de kinderalimentatie overneemt en deze vervolgens verhaalt (eventueel met boete, om zo de kosten terug te krijgen) op de weigerachtige ouder.

Het evaluatierapport van de LBIO laat zien dat het aantal ouders dat alimentatie betaalt zonder tussenkomst van het LBIO steeg op het moment dat het economisch beter ging in Nederland. Dit betekent dat de coronacrisis ervoor kan zorgen dat dit aantal weer daalt. Dat maakt de hierboven voorgestelde aanpassingen nu extra urgent.

#### **4e. Het versimpelen van het toeslagensysteem**

Het is bekend dat veel mensen die recht hebben op een toeslag of uitkering die niet ontvangen. Dit kan komen doordat zij er niet bekend mee zijn, doordat de regeling te ingewikkeld is, of doordat de instantie die moet uitkeren fouten maakt. Dit alles komt vaker voor wanneer beleidsmaatregelen verschillende doelen tegelijkertijd willen bereiken of wanneer de (hoogte van de) toeslag of uitkering van veel verschillende factoren afhangt.

Een voorbeeld is de Wet hervorming kindregelingen, die onlangs geëvalueerd werd.<sup>88</sup> Het stelsel van kindregelingen probeert zowel inkomensondersteuning te bieden als participatie (lees: werk) te bevorderen. In deze verschillende regelingen wordt onderscheid gemaakt naar het huishoudinkomen van mensen en de gezinsvorm. In de evaluatie komt meerdere malen naar voren dat uitvoerders de regelingen complex en foutgevoelig vinden. Eenvoudige oplossingen zijn er niet (het is nou eenmaal complex om beleid te maken dat geschikt is voor alle verschillende en veranderende gezinnen), maar er is wel een aantal zaken die verbeterd kunnen worden.

<sup>88</sup> <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/12/14/definitief-evaluatierapport-wet-hervorming-kindregelingen>

#### *Beperkt aantal regelingen*

Beperk het aantal regelingen. Mensen zien vaak door alle regelingen het bos niet meer. Bijvoorbeeld, wanneer de kinderopvang gratis – of tenminste voor iedereen betaalbaar – zou worden, dan zijn er ook geen toeslagen nodig. Een alternatief is om de verantwoordelijkheid (en het financiële belang) van het aanvragen van toeslagen neer te leggen bij de aanbieder van publieke diensten, zoals de kinderopvang of woningcorporaties. Op die manier hoeft niet iedere ouder zelf het wiel uit te vinden, maar kunnen organisaties iemand aannemen om dit in één keer goed te doen. Belangrijk is dan wel dat, wanneer deze organisaties fouten maken, niet de ouders worden geconfronteerd met terugvorderingen.

#### *Beperk het aantal uitzonderingen*

Maak niet te veel uitzonderingen. Er lijkt soms een angst te zijn bij de ontwerpers van toeslagen dat iemand een beetje te veel zou krijgen. Maar het gevolg hiervan is dat veel mensen te weinig krijgen, en dat het toeslagensysteem duurder wordt om uit te voeren.

#### *Eén loket*

Breng toeslagen onder bij één instantie met een loket waar mensen terecht kunnen om hun gehele situatie in kaart te brengen en te helpen om aanspraak te maken op waar ze recht op hebben. Het voorkomt ook dat verschillende instanties informatie uit moeten wisselen, met alle mogelijke gevolgen voor fouten en vertragingen.

#### *Automatische toekenning*

Ken toeslagen automatisch toe. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het kindgebonden budget, dat in sommige gevallen automatisch toegekend wordt als mensen al een andere uitkering krijgen. Maar ook zonder uitkering kunnen mensen soms voor toeslagen in aanmerking komen – uitkeringsinstanties en de Belastingdienst hebben veel informatie over mensen, en deze kan gebruikt worden om na te gaan of mensen recht hebben op toeslagen. Soms is niet alle informatie voor een volledige aanvraag beschikbaar, en dan kan het dus niet volautomatisch. Maar op basis van informatie over het



hebben van kinderen, huwelijken en scheidingen, inkomen en huisvesting is het heel goed mogelijk om na te gaan wie waarschijnlijk recht heeft op bepaalde toeslagen. Dit kan automatisch gebeuren, en deze mensen zouden vervolgens benaderd kunnen worden om hen te adviseren over een aanvraag. Dat helpt om te zorgen dat de toeslagen daadwerkelijk terecht komen bij wie er recht op hebben.

### *Niet via de belastingen*

Regel niet te veel via belastingen. Bijna iedereen moet belasting betalen om zo samen aan een sterkere en evenwichtiger samenleving te betalen. Laat het daar zoveel mogelijk bij. Een voorbeeld is de combinatiekorting – een van de kindregelingen. De combinatiekorting is een belastingkorting die beoogt participatie te bespoedigen, door korting te geven aan huishoudens die werk een gezin combineren. Maar het maakt de belastingaangifte veel complexer. Daarnaast is het onbedoelde gevolg dat mensen die door omstandigheden niet **kunnen** werken deze korting noodgedwongen missen en dus financieel achterop raken.

## 5. Overige aanbevelingen

Tot slot nog vier overkoepelende aanbevelingen:

### 5a. Ervaringsdeskundigheid

Uit het succes en grote bereik van Single SuperMom blijkt dat ervaringsdeskundigheid een belangrijk middel is om alleenstaande moeders te bereiken. Waar het gemeenten en de overheid vaak niet lukt om mensen, waaronder alleenstaande moeders, die in een sociaal isolement zitten te bereiken, lukt dat wel als mensen uit de doelgroep zelf actief betrokken worden bij beleid. Beleid dat alleenstaande moeders betreft moet *mét* en *dóór* alleenstaande moeders worden gemaakt, in plaats van *óver*. Ervaringsdeskundigheid is cruciaal in het vormen van effectief beleid. Ook zouden de moeders betaald moeten worden voor de tijd die zij hieraan besteden, in plaats van op vrijwillige basis en niet-bindend advies te leveren. Het structureel betrekken van alleenstaande moeders in beleid zou ook zorgen voor een proces van destigmatisering, dat hard nodig is als het alleenstaande moeders betreft.

## 5b. Schulden

Het huidige systeem van boete op boete voor wie in de schulden komt, kost de overheid uiteindelijk vooral heel veel aan de problemen die het veroorzaakt. Veel meer dan het oplevert. Het zorgt ervoor dat mensen hun huis uit moeten, geen toeslagen kunnen krijgen omdat ze een schuld hebben, daarom geen toeslag kunnen krijgen op kinderopvang, daardoor niet meer kunnen werken en nog veel langer doen over het terugbetalen van hun schuld. Er bestaat een schuldenindustrie waarin mensen verdienen aan andermans armoede. Soms is het voor de staat goedkoper een schuld na een flinke bijdrage van de mensen zelf kwijt te schelden, dan om mensen nog jarenlang in de ellende te laten zitten. Een aantal gemeenten experimenteert hier al mee. Wanneer hieruit blijkt dat dit een gedeelte van de problematiek kan oplossen, zou dit breder moeten worden ingevoerd.

## 5c. Wat kost dit allemaal wel niet?

Veel van de aanbevelingen die we hier hebben gedaan, zijn niet goedkoop. Dat wil zeggen, er moet eerst geïnvesteerd worden voordat zich dat terugverdient. Gratis kinderopvang bijvoorbeeld kost weliswaar geld, maar als het gevolg is dat meer vrouwen (fulltime) gaan werken, dan zijn er minder uitkeringen of andere vormen van financiële ondersteuning nodig, en komt het geld via de inkomstenbelasting vanzelf weer terug in de staatskas. Het Nederlandse belastingstelsel is erg gunstig voor mensen die meer hebben: zij krijgen financiële ondersteuning in de vorm van hypotheekrenteaftrek, lage belasting op hun vermogens, en bedrijven kunnen hun dividend zeer gunstig uitkeren en kunnen via de Nederlandse belastingregels überhaupt voorkomen dat ze hun eerlijke deel aan belasting bijdragen.

Dit wordt in de politiek vaak verkocht onder het motte van het stimuleren van economische groei. Wij zeggen dat investeren in gezinnen en kinderen een veel eerlijker manier is om aan economische groei te werken. Gezinnen die niet in armoede leven, geven meer uit en stimuleren daarmee de economie. Kinderen die in een fijn gezin opgroeien – zonder de stress over gebrek aan geld, en die de kans krijgen om goed mee te doen op school – hebben een veel grotere kans om later ook een goede baan te hebben en zo bij te dragen aan de economie. De verschillen tussen arm en rijk zijn zo groot

geworden dat organisaties als de OESO (organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling) waarschuwen dat dit de economische groei in de weg staat.<sup>89</sup> De investeringen die nodig zijn voor onze voorstellen zijn het op zichzelf al meer dan waard omdat ze de welvaart in ons rijke land eerlijker verdelen, en met iets meer belasting voor mensen en ondernemingen die het best kunnen missen, is het goed te betalen. Maar daarnaast, als iedereen de kans krijgt om mee te doen, dan verdienen deze investering zich vanzelf terug en wordt iedereen er dus beter van.

## 5d. Louderpunten door het hele land

Tot slot is er ook nood aan fysieke en digitale punten waar alle vormen van ondersteuning samen komen; op psychologisch vlak, op economisch en financieel vlak, en op sociaal vlak. Een plek waar alleenstaande moeders zich kunnen melden en vrijuit over hun zorgen en problemen kunnen spreken, zonder bang te zijn dat er meteen een melding bij Jeugdzorg wordt gedaan – een angst die veel moeders nu tegenhoudt ondersteuning en hulp te zoeken.

Deze louderpunten vormen een plaats zijn waar de alleenstaande ouders in Nederland terecht kunnen voor alle zaken die komen kijken bij het alleenstaand ouderschap: schuldhulpverlening, gratis trainingen om de economische positie te versterken, en een bron voor gemeentelijk beleid. In verband met het coronavirus en de werkloosheid die daar aan verbonden is, bijvoorbeeld door het toenemend aantal flexcontracten, lopen alleenstaande ouders nu een nog groter risico op armoede. Ook zou online ondersteuning extra van pas kunnen komen in deze onzekere, en voor veel alleenstaande ouders zelfs angstige tijden.

Tot slot zijn deze louderpunten belangrijk voor het creëren van onderling contact tussen alleenstaande moeders, bijvoorbeeld door het organiseren van bijeenkomsten. Een van de belangrijkste beschermende factoren voor een gezond en actief moederschap, is een netwerk waarop ze kunnen teruggevallen voor steun. Dit hebben veel van deze vrouwen niet. Velen hebben ondersteuning en voorzieningen nodig om hun sociaaleconomische positie te versterken. Uit de antwoorden op onze enquête kwam onder meer naar voren dat maar liefst 76% van de ondervraagden geen goed sociaal netwerk heeft. Ook gaven veel

<sup>89</sup> OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264235120-en>

moeders aan behoefte te hebben aan het creëren van orde en regelmaat, en ondersteuning bij de opvoeding. Voor beide is lotgenotencontact uitermate geschikt.

Alleenstaande moeders hebben behoefte aan aanmoediging, herkenning, adviezen en praktische oplossingen en ondersteuning. De eerste stap is om ze uit hun sociale isolement te laten komen door het creëren van een netwerk, ze weer actief te laten worden door activiteiten te organiseren in de wijken en als laatste stap ze te begeleiden richting arbeidsmarkt, vrijwilligerswerk of opleiding. Iouderpunten kunnen precies deze stappen faciliteren. Dit zal echter het beste verlopen als veel van bovenstaande aanbevelingen worden uitgevoerd.



## 8. Epiloog: De verhalen van Eva Yoo Ri Brussaard en Anja Meulenbelt

De schrijfsters van dit boek zijn allebei alleenstaande moeder. Hoewel zij dit feit met elkaar gemeen hebben, verschillen hun verhalen. Ze komen niet uit dezelfde generatie, hebben niet dezelfde achtergrond, en hebben hun alleenstaand moederschap op andere manieren beleefd. Ter afsluiting van dit boek vertellen zij allebei hun verhaal. Om de verschillen, maar juist ook de overeenkomsten tussen hun ervaringen te tonen. En vooral: omdat hun verhalen zo duidelijk laten zien waarom dit boek geschreven moest worden, en waarom het hoog tijd is dat er beter naar deze verhalen geluisterd wordt.

### Hoe het allemaal begon

**Eva:** Mijn moeder komt uit Zuid-Korea. Ze kwam uit een arme streek, en als jong meisje werkte ze al voor rijke mensen in Seoul. En ze werkte in het ziekenhuis waar ze kookte en schoonmaakte, daar ontmoette ze mijn vader. Mijn vader komt uit een rijke familie, hij had gestudeerd. Mijn moeder was analfabeet. Ze was achttien toen ze met mijn vader trouwde en ze kreeg een dochter, mijn oudere zus. Maar toen ze drie jaar later zwanger was van mij, had mijn vader inmiddels een andere vrouw, een verpleegster. En die wilde wel met hem trouwen, maar alleen als hij zijn kinderen in een kindertehuis ondergebracht. Zonder toestemming van mijn moeder werd ik afgezet bij de poorten van een kindertehuis: ik als baby en mijn zus van drie. Mijn moeder werd verjaagd en zij heeft dagen, weken, zelfs maanden bij het ziekenhuis van mijn vader gestaan in de hoop op antwoorden. Pas toen hij het echt vervelend begon te vinden, zei hij tegen mijn moeder dat hij zijn kinderen naar het buitenland had gestuurd. Mijn moeder zocht naar ons, begreep niet waar we waren, tot iemand haar vertelde dat we waarschijnlijk geadopteerd waren. Ze werd ontzettend verdrietig, hertrouwde, maar haar huwelijk was slecht en zij vulde haar leven met werken voor de kerk, met andere mensen helpen. Het heeft tot mijn twintigste geduurd tot mijn zus en ik haar voor het eerst weer hebben ontmoet.

Met mijn adoptieouders heb ik ook niet veel geluk gehad. Mijn moeder had een beeld in haar hoofd van een kleurrijke Benneton-familie. Vijf kinderen, drie geadopteerd, en twee van henzelf. Maar ook mijn adoptieouders hadden een slecht huwelijk, mijn vader wilde al die kinderen eigenlijk niet. Ze zijn gescheiden, en zij kwam terecht in de bijstand. Dat was mijn tweede voorbeeld van hoe mis het kan gaan, en je kunt wel zeggen dat ik niet veilig gehecht ben in mijn jeugd. Ik heb alleen maar drama's meegemaakt en het is niet zo makkelijk om dan een gevoel van eigenwaarde te ontwikkelen.

Ik ben dus geen voorstander van adoptie. Ze kunnen wel zeggen dat we in Nederland betere kansen hadden dan in Korea met een moeder die zo arm was, maar ik heb van die kansen zelf weinig gemerkt. Elk kind wil toch weten waar het echt vandaan komt. Je wilt je geschiedenis kennen. Op mijn adoptiepapieren stond dat mijn ouders afstand hadden gedaan, maar daar stond geen handtekening van mijn moeder onder. Ik wist toen nog niet dat mijn moeder helemaal niet gevraagd was of ze afstand wilde doen. In het kindertehuis ben ik heel slecht behandeld. Ik was ondervoed. Ze dachten dat ik polio had, zo zwak was ik. In die staat werd ik naar Nederland gestuurd. De Nederlandse overheid heeft nooit gecontroleerd of mijn moeder er wel mee had ingestemd dat ik geadopteerd werd. Ze heeft nog jaren tevergeefs naar ons gezocht.

**Anja:** Ik was al op mijn zestiende zwanger; een vakantie vriendje uit het buitenland. Een paar jaar ouder dan ik. Mijn moeder vond het goed dat hij kwam logeren. Toen ik na zijn vertrek 's ochtends misselijk was, had ik nog niet door wat er aan de hand was. Mijn moeder wel. Bij de huisarts werd ik de wachtkamer ingestuurd terwijl de huisarts haar ondertussen vertelde wat ze al vermoedde: zwanger. Ik zat nog op school. Het was het begin van de jaren zestig. In die tijd was het nog een grote schande om een kind te krijgen als je ongetrouwd was. Dat wil zeggen, als je een vrouw was. Hoeveel mannen kinderen verwekten zonder getrouwd te zijn, is nooit een issue geweest. In die naoorlogse tijd waren er nog weinig betrouwbare voorbehoedmiddelen, en was abortus illegaal en gevaarlijk. Vrouwen die ongewenst zwanger werden, hadden alleen de mogelijkheid tot een illegale abortus. Ze konden onder druk worden gezet om het kind te krijgen en af te staan. Er waren met name katholieke organisaties in gespecialiseerd om 'gevallen vrouwen' te helpen. Of je kon je eer, en die van je familie redden door te trouwen met meneer de verwekker. Daar was een naam voor: dat heette een 'moetje'. Ondanks het feit dat ik vlak voor mijn eindexamen HBS zat, werd ik van school afgestuurd. Ik was een slecht voorbeeld voor de



andere meisjes. Mijn moeder was degene die het bericht in ontvangst nam bij de rector, en tekende geen protest aan. Zij was ook degene die me vertelde dat een abortus niet tot de mogelijkheden behoorde en ze ging aan het werk om het huwelijk te regelen, waarvoor toen nog de toestemming van de koningin nodig was. Die kreeg je zo, als je zwanger was. Ik trouwde met een jongen die ook geen diploma had en met wie ik nauwelijks alleen was geweest, bij elkaar opgeteld nog geen week. Nou ja, wel lang genoeg dus om zwanger te worden. Geen van mijn vroegere vrienden van school was bij het huwelijk aanwezig. Alleen wat familie en vrienden van mijn ouders. Ik raakte in één klap mijn gehele netwerk van leeftijdgenoten kwijt. Ik kan me niet herinneren dat ik heb geprotesteerd tegen de gang van zaken, zelfs niet dat ik erover nadacht of ik dit wel wilde. Het gebeurde gewoon. Ik denk daar wel eens over na als we nu schande spreken van gearrangeerde huwelijken in islamitische gemeenschappen. Zo lang geleden is het nog niet dat 'moetjes' in de Nederlandse gemeenschappen heel gewoon waren. Het was de enige manier om aan de schande en verdere moeilijkheden te ontkomen. Ik herinner me nog een oom die bij mijn huwelijk tegen me zei: besef je wel wat je je ouders hebt aangedaan?

**Eva:** Vanaf het moment dat ik de vader van mijn kind ontmoette, dacht ik dat hij perfect was. Een keurige jonge man, gereformeerd, gestudeerd, blond met blauwe ogen. Ik was meteen verliefd op hem. Een droomprins. Ik dacht: eindelijk krijg ik rust. Pas toen het te laat was, begreep ik dat hij mij niet zag als iemand voor een relatie. We zijn maar heel kort met elkaar geweest en ik dacht niet dat ik zwanger kon worden, want ik menstrueerde heel onregelmatig. Maar het was meteen raak. Toen ik het hem ging vertellen, was ik al tweeënhalve maand zwanger. En hij had inmiddels al een ander en wilde er niets mee te maken hebben. Toen ik ongepland zwanger bleek te zijn, had ik graag op een roze wolk willen zitten en samen met mijn droomprins willen genieten van de komst van ons kind. Maar het dus ging heel anders. Hij liet me achter in het ziekenhuis toen we daar heen gingen om bevestiging te krijgen dat ik zwanger was, en heeft na de bevalling nooit een dag omgekeken naar zijn enige zoon. Eerst was zijn nieuwe vriendin het excuus, daarna zijn carrière en nu, zestien jaar later, zijn we nog precies waar we begonnen. Het is allemaal mijn schuld, vindt hij. Hij deed niets verkeerd. Wat zou het mij helpen als we in ieder geval allebei hadden geleerd verantwoordelijkheid te nemen voor de fouten die we hebben gemaakt en als daarin wederzijds begrip voor elkaars situatie had kunnen groeien.

Ik dacht heel lang dat de vader van mijn kind wel terug zou komen. Ik kon me niet voorstellen dat iemand zijn eigen kind niet zou willen zien. Dat was

een vergissing, want wat bleek: hij wilde niet zo'n kind. Een 'buitenlands' kind. Daarmee kon hij niet voor de dag komen. Hij wilde een blond kind. Hij wilde geen 'buitenlandse' vrouw. Nog steeds, Floris is nu zestien, heeft hij zijn kind nooit gezien.

Ik had toen nog niet zo'n goede relatie met mijn echte moeder in Korea. Dat veranderde toen ik mijn kind in mijn armen hield, en het tot me doordrong dat het kind naast Nederlands bloed ook Koreaans bloed had. Ik had me dat zelf nog nooit echt gerealiseerd: ik ben Koreaans. Ik wilde heel graag Nederlands zijn. En ik besepte toen ook hoe erg het was geweest voor mijn moeder – dat ze van de ene op de andere dag haar kinderen was kwijtgeraakt. Ik kreeg veel meer waardering voor haar. Ik ga nu elk jaar naar haar toe. Nu zorg ik voor haar. Ik denk dat veel mensen gewoon niet begrijpen hoe het is om alleenstaande moeder te zijn als je het niet zelf hebt meegemaakt.

## De komst van het kind

**Eva:** Voor mij was de zwangerschap heel stressvol. Ik zat toen nog in een studentenhuys, maar daar werd ik uitgezet. Als je dakloos bent vragen huisvesting en geld om aandacht. Ja, ik was verliefd. En blind. Maar hoe ongepland ook, ik heb er sindsdien iedere dag alles voor gedaan om ons kind een beter leven te geven dan ik ooit heb gehad. Ik heb mijn kind laten opgroeien met de wetenschap dat hij ook een vader had. Ik heb uitnodigingen gestuurd en elke verjaardag een stukje taart apart gehouden, in de hoop dat zijn vader erbij zou zijn. Die wens was er vanaf het begin. Ik moest steeds weer de vragen over de vader beantwoorden in de wachtkamer van de gynaecoloog en de verloskundige. Alle boekjes in de wachtkamer stonden vol met adviezen voor vaders, over de actieve rol die ze kunnen spelen en over hoe ze de moeder kunnen ondersteunen. Ik reed mezelf naar het ziekenhuis met 9 cm ontsluiting en beviel alleen. Van mijn zwangerschap heb ik dus geen plezier gehad. Ik was verdrietig, nerveus en angstig, terwijl de buitenwereld vindt dat je gelukkig, blij en opgewonden moet zijn als je moeder wordt. Ik wist dat mijn leven nooit meer hetzelfde zou zijn. Ik weet als adoptiekind als geen ander hoe belangrijk het voor een kind is te weten dat je welkom bent. Toen ik mijn pasgeboren kind in mijn armen hield had ik maar één gedachte: ik ga ervoor zorgen dat hij een goed leven krijgt. Anders dan ik had gehad.

**Anja:** Van al mijn vage herinneringen is er een die ik nog precies weet. Dat was meteen na de bevalling, die kort maar hevig was, en ik mijn zoontje voor het eerst in mijn armen had. Ik keek naar zijn gezichtje, in de blauwgrijze wazige ogen en twee gedachten schoten door me heen. De eerste was er een van verwondering. Dit was niet zomaar een baby. Dit was iemand. Iemand die ik nu moest leren kennen. En de tweede gedachte was: dit maakt voor altijd alles anders. Dit is voorgoed. Voortaan ben ik verantwoordelijk voor meer dan alleen mijn eigen leven.

## Alleen leven met een kind

**Anja:** Ik kwam als alleenstaande moeder die wel getrouwd was geweest ongeveer nergens voor in aanmerking. Niet voor bijstand die toen net bestond, niet voor een werkloosheidsuitkering want ik had nog niet gewerkt. Voor een studiebeurs kwam ik niet in aanmerking want mijn ouders verdienden te veel. Ik had er bovendien met een kind niet van kunnen leven. Als ik ongehuwd was geweest, waren er nog wel voorzieningen, maar ik was geen 'ongehuwde moeder', ik was gescheiden. Alimentatie kreeg ik niet, al had ik daar recht op. Van de Raad voor de Kinderbescherming kreeg ik regelmatig een brief waarin stond met hoeveel het geld dat ik niet kreeg was verhoogd. Dat liep op van 50 gulden naar 75 gulden per maand. Mijn vader betaalde de huur voor een anderhalf-kamerwoning in de Pijp, toen nog een 'achterbuurt', waar ik geweldig gelukkig mee was. Ik scharrelde me door het leven heen, deed naast mijn studie losse baantjes, huis-aan-huis enquêteren bijvoorbeeld, tot ik een echte baan kreeg. Een buurmeisje paste op mijn zoon, of ik betaalde een paar gulden aan een schoolmeisje in de straat, om op te passen. Het was armoede, maar ik was gelukkig, omdat ik weg was gekomen, omdat het leven voor me openstond.

Ik heb me er nooit voor geschaamd dat we in relatieve armoede leefden. In het circuit van mensen waar ik in terecht kwam en waar ik me thuis in voelde, was het heel gewoon om arm te zijn. Linkse hippies. Studenten. Het was in de mode om in een huishouden van Jan Steen te leven, met een matras op de grond, zonder eettafel – nergens voor nodig – met zelfgemaakte of vermaakte kleren, en meubels die van de straat waren meegenomen. Op de school van mijn zoontje keken ze er nogal vreemd tegenaan, ik was volgens hen duidelijk geen 'goede' moeder, maar ik probeerde me daar niets van aan te trekken. Ik was in mijn omgeving toen nog de enige



die op die leeftijd al een kind had, maar oké, dat kon er ook nog wel bij. Ik nam mijn zoontje – als hij niet naar de kleuterschool en later de lagere school was en ik geen oppas had – gewoon overal mee naar toe. Ik nam hem zelfs mee naar college. En aangezien ik de enige was die een kind meenam, en de tijd ernaar was, ook de docenten waren vaak een beetje links en een beetje bohemien, vond iedereen het wel grappig. Het was de tijd van studentenopstand en voor het eerst je docenten je en jij noemen, van flowerpower en de seksuele revolutie. Veel ‘moest kunnen’.

**Eva:** Het was ongelooflijk zwaar in het begin. Achteraf gezien had ik beter in de opvang terecht kunnen komen, dan had ik nu een sociale woning in Amsterdam. Maar op advies ben ik naar Zwolle gegaan, waar je makkelijker een woning kon krijgen, en daar zat ik op een woninkje driehoog achter met een gaskacheltje. Ik kreeg nog maar af en toe werk, en ik zat met een studieschuld van dertigduizend euro. Het was een vreselijke tijd. Ik was mijn netwerk kwijt, miste mijn vriendinnen. Ik ging nooit meer uit en voelde me vreselijk eenzaam. En ik was ontzettend onzeker. Ik had al zoveel slechte ervaringen en ik wist ook niet of ik wel in staat was om goed voor mijn kind te zorgen. Je kon nergens goede ondersteuning krijgen, geen kans op een opleiding, geen geestelijke ondersteuning. Ik kon wel in een fabriek gaan werken waar ze kippen uit elkaar halen. Maar op die manier kom je nooit meer uit de ellende.

We leefden op bijstandsniveau. En ik kreeg huursubsidie. Dat was heel weinig, maar we redden het wel. We kwamen ook nog in een akelig juridisch gevecht terecht met de vader die geen alimentatie wilde betalen. Ik was toen behoorlijk labiel en depressief. Ik ben toen ook in aanraking gekomen met Jeugdzorg, en dat was ook geen fijne ervaring. Meteen kreeg ik het etiket ‘angstige moeder’. Ze vonden het zorgelijk, wilden mijn kind naar de pleegzorg brengen, en ik kreeg een bezoekenregeling. Ik vond het raar dat ze zo over mij oordeelden zonder dat er echt onderzoek geweest was. Toen ben ik zelf naar een diagnostisch centrum gegaan, en daar kregen we de conclusie: ik was geen slechte moeder en met Floris ging het goed. Na drie vreselijke maanden kreeg ik mijn kind weer terug. Dit heb ik dus ook meegemaakt, wat meer alleenstaande moeders meemaken: dat je je kind kwijt kon raken als het erop leek dat je het niet aankon, of dat je je kind geen stabiliteit kon bieden. Maar er was iets in mij dat ontzettend in opstand kwam dat mijn kind naar een pleegfamilie zou moeten. Mijn moeder was haar kind kwijtgeraakt, nu zou ik ook mijn kind kwijtraken, dus ik kwam in verzet. En ik heb gewonnen.



## Hoe moeten we verder?

**Anja:** Emancipatie, denken de meeste mensen, ook veel feministes tegenwoordig, gaat vooral over betaald werk, liefst een stevige carrière. Moederschap doe je er maar bij. Dat we, zoals we in dit boek hebben betoogd, als samenleving helemaal niet meer zouden bestaan als er niet nog steeds vrouwen bereid waren om kinderen te krijgen, lijkt helemaal vergeten. We vergeten dat ons dagelijks voortbestaan voor een groot deel afhankelijk is van de kinderen van anderen, die, eenmaal volwassen geworden, de treinen laten rijden, de kinderen les geven, aan ons bed staan in het ziekenhuis, die de kantoren schoonmaken en achter de kassa zitten in de supermarkt. Er is veel te weinig waardering voor moederschap. We lijken haast letterlijk het kind met het badwater te hebben weggegooid. Daar moet verandering in komen. Moederschap moet terug op de politieke agenda. En vooral armoede moet erkend worden als een groot en onacceptabel probleem. Ook alleenstaande moeders horen op de samenleving te kunnen rekenen, dat er voldoende is om met de kinderen fatsoenlijk van te kunnen leven.

Ik heb nooit spijt gehad van het feit dat ik moeder ben geworden. Ik heb nooit de neiging gehad om me af te vragen: zou mijn leven niet makkelijker zijn geweest zonder? Vast wel, maar ook leger. Ik heb veel vrouwen van mijn leeftijd zien worstelen met de vraag of ze wel kinderen wilden. Of ze het aankonden. Hoe het moest met hun werk, hun andere doelen in het leven. Ik prijs mij gelukkig dat ik dat geworstel simpelweg heb overgeslagen. Ik weet niet of ik het had aangedurfd, of ik mezelf het moederschap wel toevertrouwde. Maar ik hoefde niet te kiezen. Er was voor mij gekozen. In de tijden dat ik het moeilijk had, die waren er, was mijn kind ook een reden om door te leven. In feite had hij me gered, doordat ik voor hem bij die vreselijke man weg ben gegaan, en de moed op moest brengen om een nieuw leven te beginnen. En ergens, ik weet dat het een beetje religieus klinkt, heb ik het gevoel gehad dat dit kind, dit mens, er moest komen. Het is opvallend dat ik dat sommige andere alleen opvoedende vrouwen soms ook hoor zeggen. Een beetje verbaasd.

Ondanks dat was het natuurlijk niet altijd makkelijk. Ik heb me weleens schuldig gevoeld dat ik mijn kind geen betere jeugd heb kunnen geven. Dat ik er te weinig voor hem was, al zegt hij zelf dat hij heel goed weet dat ik wel voor hem heb gekozen. Wat mij heel erg hielp was het feminisme, dat toen net losbarstte. Ik was al links, ik zat al bij de studentendemocratisering,

bij het solidariteitscomité van de Black Panthers. Maar dat was allemaal solidariteit met anderen, het ging nooit over mij. Over wat het betekende om in je eentje een kind op te voeden. Opeens, met het feminisme, waren alle thema's in mijn leven 'politiek'. Mijn moeizame pogingen om een gelijkwaardige relatie te vinden met een man, die het toch erg vaak af lieten weten. Of alleen maar kwamen voor de seks. Feminisme gaf me niet alleen praktische steun – ik heb nog een tijd in een commune samengewoond met andere feministische moeders en hun kinderen, al was dat geen succes – het gaf me ook een manier om te begrijpen wat er met me was gebeurd. De gewelddadige man. Het gegeven dat ik er alleen voor stond met mijn kind en nergens op hulp hoefde te rekenen. Ik schreef in die tijd mijn eerste artikelen, nog anoniem, voor de zelf-gestencilde Vrouwenkrant, en in een daarvan schreef ik: 'Ik zou een hele goede vader zijn geweest, maar ik was een slechte moeder'. Met andere woorden: als een man had moeten presteren wat ik moest doen, was hij de hemel in geprezen. Maar wij alleenstaande moeders niet. Het is nog steeds een thema in het feminisme: dat het leven van vrouwen wordt gekenmerkt doordat wij het overgrote deel van alle zorg voor ons rekening nemen. Onbetaald ook meestal. Er wordt over moederschap gepraat alsof dat een privé-hobby is. Alsof het geen maatschappelijke bijdrage is dat we kinderen op de wereld zetten. Alsof alleen betaald werk een waarde heeft, alsof dat het enige is dat telt om 'geëmancipeerd' te zijn. Ik ben van mening dat het feminisme het moederschap is vergeten. Alleenstaand moederschap is geen schande meer, maar je staat er wel heel letterlijk alleen voor. We leven nu in een wereld waarin vrouwen geacht worden te werken alsof ze geen kinderen hebben, en hun kinderen te verzorgen alsof ze geen werk hebben. Ik ben ervan geschrokken, toen ik bij een bijeenkomst van Single SuperMom was, hoe moeilijk het alleenstaande moeders wordt gemaakt om een goed leven te maken voor henzelf en hun kinderen. Hoe vaak het niet uitmondt in armoede, in isolement, in te veel stress om het te redden. Nog steeds. Een halve eeuw nadat ik me erdoorheen sloeg, met mijn kind.

**Eva:** Mijn zoon is nu groot. Ik was ontzettend trots op hem toen hij in de hal van de Tweede Kamer een speech hield over hoe het is om op te groeien als kind van een alleenstaande moeder. We hebben het goed gehad samen, maar het was ook een zware verantwoordelijkheid. Ik dacht vaak: er mag met mij niets gebeuren, want dat staat hij er alleen voor. Maar het is een groot geluk dat het zo goed gaat met hem. Hij doet het prima op school, hij volgt op dit moment een tweejarig IB-programma in het buitenland. Ik heb ervoor geleefd om hem een goed leven te geven, en dat is gelukt. En nu wil ik andere vrouwen helpen om met hun

kinderen een goed leven te krijgen. En dan komt er misschien weer een moment dat ik voor mezelf kan kiezen, dat ik de rust heb. Misschien ga ik weer studeren. Hoe dan ook zal ik blijven investeren in Single SuperMom. Ik heb zoveel meegemaakt en geen van de instanties had daar een idee van. Dus ik dacht: ik begin zelf. Ik heb zoveel ervaring, en zoveel meegemaakt. En dat liep als een trein. Ik heb zoveel alleenstaande moeders kunnen bereiken. En ik weet wat ze nodig hebben, dat wat ik niet kreeg: nieuwe kansen. Geestelijke ondersteuning om van het gevoel van waardeloosheid en eenzaamheid af te komen. Nieuw zelfvertrouwen om je eigen keuzes te kunnen maken. Het zelfvertrouwen dat je het best goed doet met je kinderen, ook al is het niet altijd makkelijk. We helpen hen om uit dat circuit van ellende te komen. Uit de armoede. Dus wat we doen: we maken er een feestje van, als ze naar een cursus of bijeenkomst komen is er iets fijns voor hun kinderen – die kunnen ze altijd meenemen. Ook krijgen ze zelf aandacht voor wie ze werkelijk zijn en wat ze willen bereiken, en worden ze niet als probleemgeval aan de kant gezet. Ze praten met andere moeders. Ze krijgen hun kracht weer terug, door elkaar te begrijpen, door ons te zien, alle trainers en leiders zijn zelf ook alleenstaande moeders. Het is eigenlijk zo simpel; je krijgt vrouwen weer aan het werk als ze kunnen voelen waar hun kracht ligt. Zij moeten er zelf achter komen wat hun talent is. Ze moeten hun werk bevredigend vinden. Ze hebben kinderopvang nodig, een netwerk, en ze moeten weten dat ze hun hart mogen volgen. Dat is het allerbelangrijkst.

Ik heb te lang gehoopt dat het weer goed zou komen met de vader van mijn zoon, en als ik eerlijk ben hoop ik dat nu soms nog steeds. Ik vind het onvoorstelbaar dat iemand zijn eigen kind niet wil kennen. De pijn is minder, de woede is weg, en het gaat niet slecht met ons. Ik begon met twee vuilniszakken, een niet-afgemaakte studie en een studieschuld, en nu ben ik economisch zelfstandig en het belangrijkste: ik hou zielsveel van onze onaangekondigde verrassing. Met ons kind heb ik de grootste lol gehad, avontuurlijke reizen gemaakt, samen scholen bekeken in het buitenland en altijd een gezellig thuis gehad. Dat hij geen vader had, speelde vroeger voor hem een grote rol, later minder. Maar het zal altijd invloed houden op de manier waarop hij naar zijn vader kijkt. Hij wil het anders doen. En dat anders is precies zoals ik denk dat het in 2020 mag zijn. Verschillende vormen van ouderschap, vaders en vaders, moeders en moeders, vader en twee moeders, allerlei nieuwe invalshoeken waarin een kind omarmd wordt door liefde, óók door die groeiende groep van zwangeren die alleen zijn.



Jaar	2019
Afdeling	1
Nummer	295
Publicatiedatum	20 maart 2019
Ingekomen onder	M
Ingekomen op	woensdag 13 maart 2019
Behandeld op	woensdag 13 maart 2019
Status	Aangenomen

#### Onderwerp

Motie van de leden Simons, De Fockert, Bloemberg-Issa, La Rose, Ceder, Fientge en Kiliç inzake een onderzoek naar de mogelijkheid voor een éénouder-punt in Amsterdam

#### Aan de gemeenteraad

Ondergetekenden hebben de eer voor te stellen:

De raad,

Geheard de discussie over de publicatie Armoede bij alleenstaande ouders van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Gemeenteblad afd. 1, nr. 244).

Constateerend dat:

- 1 op de 4 mensen in de bijstand een alleenstaande ouder is;
- 77% van de eenoudergezinnen in Nederland op of onder de armoedegrens leeft;
- Eenoudergezinnen hierdoor de grootste kans op armoede hebben in Nederland;
- Alleenstaande ouders vaak aangewezen zijn op laagbetaald werk waarvan kinderopvang moeilijk te betalen is;
- Alleenstaande ouders geen partner hebben die ze financieel en emotioneel kan ondersteunen;
- Er verreweg in de meeste gevallen een alleenstaande vrouw aan het hoofd van het gezin staat (in 87% van de gevallen);
- Een groot deel van de arme alleenstaande ouders een niet-westerse migratieachtergrond heeft;
- Seksisme en racisme vaak nog voor extra complicaties zorgen voor alleenstaande moeders om een goede positie op de arbeidsmarkt te verwerven.

Overwegende dat:

- Het voor alleenstaande ouders moeilijk is om uit de armoedespiraal te komen;
- Armoede vaak voor sociale isolatie zorgt, en dit stress en psychische problemen met zich mee kan brengen;
- De problemen waar alleenstaande ouders mee te maken krijgen vaak gecompliceerd en veelvuldig zijn;
- Er gericht beleid mist dat deze ouders een beter baanperspectief en een betere arbeidsmarktpositie biedt;
- Er te weinig structurele psychologische en sociale ondersteuning is voor deze kwetsbare groep Amsterdammers;
- Om het welzijn van het kind te verbeteren, er ook aan het welzijn van de ouder gewerkt moet worden;

- 
- Het huidige beleid niet toereikend is in het bieden van structurele en intersectorale ondersteuning aan deze kwetsbare groep mensen.
- 

#### Verzoekt het college van burgemeester en wethouders:

1. Te onderzoeken met welke specifieke economische en sociale problemen alleenstaande ouders in Amsterdam te maken krijgen.
2. Te onderzoeken hoe het huidige beleid niet toereikend is in het bieden van structurele en intersectorale ondersteuning aan deze kwetsbare groep mensen.
3. De mogelijkheid voor specifieke ondersteuning te onderzoeken, bijvoorbeeld in de vorm van een éénouder-punt, waarin sociale, psychologische, en economische ondersteuning samenkomen om de overlappende problematiek die deze kwetsbare groep mensen tegenkomt structureel aan te pakken.
4. Te onderzoeken hoe deze ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van een éénouder-punt, de toegang tot de arbeidsmarkt en de economische zelfredzaamheid van alleenstaande ouders zou kunnen verbeteren.
5. De resultaten van deze onderzoeken terug te koppelen aan de raad.

#### De leden van de gemeenteraad

S.H. Simons  
T.C. de Fockert  
J.F. Bloemberg-Issa  
N.V.M. la Rose  
D.G.M. Ceder  
E.A. Fientge  
A. Kiliç

30 420

Emancipatiebeleid

Nr. 348

**MOTIE VAN HET LID VAN DEN BERGE C.S.**

Voorgesteld tijdens het Wetgevingsoverleg van 2 november 2020

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat:

- een op de vier mensen in de bijstand alleenstaande ouder is;
- 77% van de eenoudergezinnen op of onder de armoedegrens leeft;
- alleenstaande ouders vaak aangewezen zijn op laagbetaald werk waarvan kinderopvang moeilijk te betalen is;

overwegende dat volgens onderzoek van belangenorganisatie Single SuperMom het voor alleenstaande ouders vaak moeilijk is om uit deze armoedespiraal te komen, wat sociale isolatie, stress en psychische problemen kan veroorzaken, en deze ouders ondersteuning verdienen;

verzoekt de regering, in gesprek te gaan met organisaties die sociale, psychologische en economische ondersteuning bieden aan eenoudergezinnen en met voorstellen te komen om deze ondersteuning aan alleenstaande ouders te versterken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Van den Berge  
Özlitok  
Jasper van Dijk